

S'ha dit més d'una vegada al llarg d'aquest treball que el *VeAg* és un cançoner on conviuen, homogeneïtzats en la còpia, molts estrats compilatius. Els poetes més antics, els que procedeixen de sediments anteriors (l'anomenat *Ur-VeAg* o cançoner base), funcionen en l'estructura general del recull com a autoritats, models, o simplement com a predecessors a partir dels quals el compilador construeix la seqüència de textos més tardans i propers al seu entorn.

Si en la descripció de l'estructura i els continguts del cançoner, al capítol anterior, l'estudi ha procedit per fases o estrats compilatius (*Ur-VeAg*, *VeAg1*, *VeAg2*, *VeAg3*), així mateix s'organitza la part que correspon al context i a la documentació biogràfica de cadascun dels poetes. Perquè els poemes que formen l'enfilall de peces del *VeAg*, compostos en moments històrics i regnats molt diferents, abracen un període dilatadíssim: des dels temps de Pere el Cerimoniós fins als d'Alfons el Magnànim. Això sense comptar els trobadors clàssics, molts dels quals remunten al segle XII, o les peces que cal situar en temps de Pere el Gran (Cerverí, Peironet), i alguns anònims de difícil datació: les dues albes trobadoresques, el poema atribuït a la reina de Mallorca i altres anònims occitans de tall arcaic.

La disposició que segueix aquest capítol és l'estrictament cronològica: des dels poetes i trobadors més antics (*Ur-VeAg*) fins als més recents (*VeAg1* o ampliació cortesana). He reservat per al final un apartat d'identificacions possibles, tot i que difícils de confirmar amb les dades a l'abast, i una brevíssima ressenya dels noms que designen individus encara desconeguts per a la història de la literatura catalana. No cal dir que, en el transcurs d'aquestes recerques, si una cosa s'ha fet evident és que els rics arxius del Regne de València i de la Corona d'Aragó ens reserven moltes sorpreses interessants. En darrer lloc, i a tall de conclusió, presento una proposta raonada de l'escenari històric on podria haver tingut lloc la compilació del cançoner *VeAg*.

Els poetes del cançoner: noves dades, identificacions

1. Un trobador de la fase *Ur-VeAg*:

Uguet del Vallat

L'estrat més antic del cançoner, avantpassat remot del llibre de poesia que ha arribat fins a nosaltres, és aquell que aquí s'ha convingut a anomenar *Ur-VeAg*. Comprèn l'obra lírica de poetes catalans vinculats a les corts de Pere el Cerimoniós (Pere March) i els seus fills Joan I i Martí I (Gilabert de Pròixida, Andreu Febrer). Una mica més tardà, i a cavall entre els regnats de l'últim monarca català i el primer Trastàmara, trobem Melcior de Gualbes, que protagonitza un episodi ben conegut al final de l'Interregne, però la biografia del qual encara està plena de zones obscures i d'interrogants. Tots aquests poetes pertanyen a l'estament de la noblesa o el patriciat urbà, i els seus vincles amb la cort queden ben palesos gràcies a la documentació editada al capítol V i que utilitzo en les ressenyes biogràfiques que segueixen. El nucli primigeni del cançoner, però, conté també grans blocs de peces trobadoresques ([A], [B], [C], [C']), als quals cal sumar els poemes anònims de la secció [D]. Aquests blocs queden intercalats en l'obra dels poetes cortesans més antics, tal com mostra la primera taula del capítol anterior (vegi's **III. 3.1.2, 3.2.1**). Són grups més o menys compactes de poesies, des dels trobadors més clàssics fins als darrers epígons de la literatura occitana, entre els quals (a banda dels anònims, d'identificació improbable) hi ha alguns noms encara malconeguts: Jutge d'Aurena, Reina de Mallorca, Uguet del Vallat, Bernat de Palaol, Peires de Rius, Joseta¹⁶¹.

Sobre la Reina de Mallorca i l'ambigu Bernat de Palaol, que hom ha volgut identificar amb "lo mercader mallorquí" de la tensó entre Bernat de Mallorca i Jaume Rovira, poca cosa més es pot dir per ara, a banda del que ja s'ha recollit a l'Estat de la qüestió. El misteriós Jutge d'Aurena i Joseta són encara un enigma per resoldre. Ara bé, de Peires

¹⁶¹No esmento el trobador Peire Català, ja identificat per Guida (1979: 102-105). En aquesta sèrie de blocs també figuren Pardo i J. Escrivà (aquest últim a causa d'un error d'atribució *evident*), per als quals vegi's més endavant.

de Rius sabem, d'ençà de Rubió (*Documents*: II, 222) i Riquer (1954b), que era un «trobador de danses» documentat l'any 1373 al servei de la reina Elionor de Sicília, muller del Cerimoniós (ACA, MR, reg. 501, f. 65v), i que, als registres de la tresoreria d'aquesta reina dels anys 1380 i 1381, se l'anomena també «trobador de cançons de casa del comte de Foix» (ACA, MR, reg. 372, f. 202r i reg. 510, f. 71v). El comte, com ha explicat Riquer (*loc cit*), és Gastó Febus, citat en termes elogiosos en l'única poesia coneguda de Peires de Rius (N95, vv. 28-30 i 47: «Armes vol bran e massa / per fer[i]r fort en plassa / com Febus fay e fe», «Febus le coms»). Segons es dedueix de les notes del mestre racional, datades respectivament a Barcelona (25/VI/1380) i a Saragossa (20/II/1381), el trobador Peires de Rius devia viatjar amb freqüència de la cort de Foix a les dels monarques catalans. Fins i tot és possible que el poeta fes fortuna a la cort de Pere el Cerimoniós i Elionor de Sicília, i aconseguís d'aquesta manera un càrrec més important entre els domèstics de la casa del seu primogènit: se'l podria identificar, amb prudència, amb el «Pero de Rius» que l'infant Joan anomena «fiel botellero de nuestra cara filla la infanta Joana» i que és enviat amb recomanacions, el març de l'any 1386, a la cort del rei de Castella¹⁶².

L'altre nom que quedava per identificar en la llista de poetes antics de la fase *Ur-VeAg* és el d'Uguet del Vallat (literalment, en la rúbrica del cançoner: *Duguet del Velhat*), autor d'una poesia (N89) que està copiada en la mateixa secció [C] on es troba el poema de Peires de Rius. Segons els indicis recollits, com espero demostrar, es pot afirmar amb un grau raonable de seguretat que es tracta d'un altre trobador documentat als llibres de tresoreria de Pere el Cerimoniós en els anys 1355 i 1356, i que més endavant, l'any 1368, reapareix exercint el càrrec de porter i missatger del rei.

¹⁶²Extracto de la carta, editada per Rubió (*Documents*: I, 337-338), el fragment que ens interessa: «Otrossi, rey caro hermano, sabet que a vuestra cort va el fiel botellero de nuestra cara filla la infanta Joana, Pero de Rius, por algunos aferes suyos, rogamos vos que por contemplacions nuestra aquell querades haver por recomendado en lo que fet haura en la dita vuestra cort» (ACA, canc, reg. 1673, f. 100r).

La petita història d'aquesta identificació corre paral·lela a la del trobador Peires de Rius: gràcies a l'impressionant buidat de documents culturals efectuat per J. Rubió i Lluch (*Documents*: II, 222, n. 2), i en un seu treball posterior (poc citat, per cert) sobre la cultura catalana en temps de Pere el Cerimoniós (1914: 228), l'insigne historiador ja havia advertit la presència de tres trobadors desconeguts registrats als llibres de comptes del rei català: Bernat Castell, al qual es dóna una quantitat en l'any 1341; Huc d'Alvelat, que és retribuït el 1356 per alguns encàrrecs fets a Perpinyà, com veurem; i Jacme Fluvià, «trobador stadant de la ciutat de Mallorca» (1360), qualificat també com a «trobador de dances» (1373) i «juglar de bocha» (1382), al qual es paguen diverses quantitats en cadascuna d'aquestes dates. Rubió (*loc cit*) afegeix: «són noms que sonen per primera vegada en la història de la nostra poesia». A més, els llibres de tresoreria deixen constància de l'intercanvi de trobadors i ministres realitzats amb altres corts, especialment les de Foix i de Bar: entre els poetes, un Andreu Gascó (1372), un P. de Rius (1373-1380) i un Joan d'Arràs (1380), que no és sinó el conegut *trouvère* autor del *Roman de Mélusine* estudiat per Pagès (1936: 70-84), que féu estada a la cort catalana¹⁶³.

Quan Rubió va exhumar tots aquests noms, les rúbriques del cançoner eren parcialment il·legibles a causa de la taca d'humitat: els poemes i els noms de Peires de Rius i Uc (o Uguet) del Vallat, doncs, encara no havien estat transcrits *in extenso*: a l'índex de Massó & Rubió [1914] es llegeix «Peyres de...» i «D... del Valat (?)»; per la seva banda, Milà ([1878]: 464), que havia editat el poema N89 amb gran encert i intuïció, no va poder llegir la rúbrica més enllà d'un «D... de Valat (?)». El primer a transcriure íntegrament la rúbrica de Peires de Rius fou Riquer (1954b), que va transcriure també les tres breus entrades del mestre racional on se cita el nom del poeta. La primera transcripció del nom sencer d'Uguet del Vallat, però, encara hauria d'esperar fins a

¹⁶³«Certains chapitres [del *Roman de Mélusine*] ne peuvent en avoir été écrits que par un homme ayant vécu quelque temps en Catalogne, dans l'entourage même du roi» (Pagès, 1936: 71).

l'índex de continguts de Bohigas ([1973]: 229). L'oscil·lació entre les grafies *del Velhat* (al cançoner) i *del Valat, d'Alvelat* o *d'Alvalat* (als registres de la tresoreria reial) deu haver contribuït a dificultar la identificació dels dos individus en un sol personatge.

Vet aquí, doncs, les dues entrades que es van registrar els anys 1355 i 1356 als llibres de comptes de Bernat d'Olzinelles (*vid* doc. 1 del capítol V [ACA, MR, 338, f. 40v]):

Item done an Huch d'Alvelat, trobador, los quals lo senyor rey ab albara de scriva de racio per alcunes messions que feu en Perpenya: -- xv · florins d'or, los quals fet cambi ab *barchns* per lo racional en la fi del dit albara, a raho de ·xij · sol cascun flori, que fan ·clxxx · sol *barchns*.

Item done a ell mateix ab altre albara de scriva de racio los quals lo dit senyor li mana dar graciosament per ·iiij · canes de drap per a vestir, a raho de ·xxxx · sol la cana, fan ·cxxx · sol. E axi son -- 300 sol *barchns*.
Marge esquerre: dos albarans de scriva de racio.

No he pogut localitzar el primer albarà de l'escrivà de ració, però en canvi al registre d'albarans de vestir de l'any 1355 consta l'entrada següent (*vid* doc. 2 [ACA, MR, reg. 853, f. 176v]):

Al honrat misser Bernat d'Olzinelles, et cetera. Mana lo senyor rey que donets a n Uch del Valat, trobador, los quals graciosament li mana donar, per ·iiij · canes de drap per a vestit, a raho de ·xxx · sol la cana, centum et vingti sol *barchns*. Escrit en Perpenya, ·xix · dies del mes de janer, anno a nativitate Domini ·M^oCCC^oL^o ·sexto.
Marge esquerre, afegit: Fon mudat titol de gramalles de pluja avant en ·clxxviiij ·.

En l'esmentat full 178v tan sols consta el títol de dues gramalles de pluja que el rei mana donar graciosament a l'escrivà de ració Pere Desvall l'últim dia d'abril del 1355, i al mestre racional Berenguer de Codinachs l'últim dia de juliol del mateix any.

Catorze anys després de l'última referència, el 26 de juny del 1368, una carta on el rei Pere III demana un psalteri «fuit missa Hugoni Dalvalat portario domini regis» (ACA, canc, reg. 1080, f. 24, carta editada per Rubió, *Documents*: I, 217). Més endavant, al f. 37 del mateix

registre, el rei torna a reclamar amb insistència i amenaces el mateix psalteri, i el portador de la carta torna a ser el trobador: la lletra «fuit missa hugoni Dalvalat». Més endavant encara, al f. 103r del mateix registre, del novembre del 1368, el rei torna a reclamar el psalteri. Com les anteriors, aquesta carta «fuit missa Hugoni Dalvalat portario domini regi». Ara, doncs, el trobador és anomenat porter del rei i, com a tal, exerceix de missatger o portador de cartes. Les funcions específiques del càrrec de porter reial van ser descrites pel Cerimoniós en les seves *Ordinacions* (98-100): la seva tasca consistia bàsicament a custodiar les portes «de l'hostal on jau lo senyor rey». En temps del Cerimoniós hi havia vuit porters de maça (armats amb una maça de metall) i dotze porters de porta forana. Tots estaven sotmesos als uixers d'armes i, com aquests, havien de jurar obediència al camarlenc del rei.

Si aquest personatge que es documenta en la cort de Pere III és el mateix que va escriure el poema copiat a l'*Ur-VeAg*, ens trobem davant d'un trobador tardà, de trajectòria professional i recepció literària semblants a les del poeta Peires de Rius: potser per això, havent estat un i altre al servei del Cerimoniós, l'obra de tots dos va ser recollida i conservada, a distància de pocs fulls, en un mateix cançoner miscel·lani compilat a Catalunya als primers anys del segle XV.

La proposta d'identificació exposada fins aquí sembla tenir un fonament raonablement sòlid. Es pot afegir que hi ha altres dades d'interpretació menys evident, o més arriscada, que podrien matisar i enriquir la biografia del trobador Uguet del Vallat. Per valorar-les cal que ens trasllem a Tolosa de Llenguadoc, on l'any 1372 un tal Huc del Vallat va guanyar la violeta als Jocs Florals de la ciutat. La notícia prové del manuscrit que es coneix amb el nom de *Registre Galhac* (Archives de l'Académie des Jeux Floraux, 500.009, pàg. 16), encetat l'any 1458 per Guilhem de Galhac amb la intenció de recollir-hi les peces guardonades als Jocs (la més antiga data del 1345, la més moderna del 1484)¹⁶⁴. El

¹⁶⁴Zufferey, 1981: xxxii.

poema, *Per l'amistat, on fort mon cor se fiza*, ha estat editat per Noulet ([1849]: 16 i 247), Bartsch (1904: 414), Jeanroy (1914a: 17-21), Anglade (1917-18: 264-65 i 267) i finalment Olivella (2001: 552-54). La rúbrica que encapçala el text, tal com ha arribat fins a nosaltres, està transformada per les addicions d'una segona mà que va afegir algunes dades a l'enunciat del primer copista. Com que aquestes dades són justament allò que ens interessa, transcriu la rúbrica de l'original, respectant-ne la disposició i encloent entre claudàtors el text afegit per la *sm*, una mà contemporània de la còpia que ressegueix l'escriptura del primer amanuense al llarg de tot el poema, i també en altres pàgines del còdex (vegi's 17-20), afegint-hi la informació convenient:

[Amb aquesta] Canso e dansa mesclat per lo qual mestre huc del Valat [mestre]
[en medessia] de Monpeslier gasanhet la violeta [l'an MCCCCLXXIJ]

El poeta Huc del Valat [sic], en un primer moment qualificat tan sols com a "mestre de Montpeller", es converteix, en virtut de les esmenes, en "mestre de medicina de Montpeller". I aquesta és la informació que recullen posteriorment tots els treballs que s'han ocupat del còdex o dels Jocs Florals tolosans, des dels més antics i pintorescos fins als estudis filològics dels últims temps. Vegi's l'entrada *Valat (Huc ou Hugues de)* extreta de la curiosa *Biographie Toulousaine* (1823: II, 458a):

[...] de Montpellier, troubadour et *Mestre en Modessia* [sic], remporta en 1370 [sic] le prix de la violette au jugement des *mainteneurs de la Gaie Science*. Son ouvrage, conservé dans les archives de l'académie des Jeux Floraus, est intitulé: *Canso et Dansa mesclat*. [Cita de la primera cobla del poema *Per l'amistat on fort mon cor se fiza*]. On ne connaît aucun autre ouvrage de ce troubadour.

A la seva *Histoire Critique des Jeux Floraux*, obra de la qual la Biblioteca de l'Acadèmia conserva un exemplar amb notes autògrafes molt interessant, De Gélis (1912: 285) registra un «Hugues del Valat, doct. en médecine à Montpellier. Chanson de Notre Dame» en la llista de poetes premiats l'any 1372. A la mateixa pàgina, n. 5, s'afegeix que «Huc del

Valat (Hugues du Fossé) est cité dans les mêmes manuscrits», és a dir al *Registre Galhac*.

D'una banda, doncs, tenim un trobador (i després porter) a sou del Cerimoniós documentat entre els anys 1355 i 1368; de l'altra, i amb el mateix nom, un poeta ocasional i mestre en medicina de Montpeller que l'any 1372 va guanyar la violeta als Jocs Florals de Tolosa. D'entrada, la idea d'un trobador i mestre en medicina més aviat ens inclina a pensar que es deu tractar d'una simple coincidència de noms, dates i activitats rimaires sense més transcendència. La llicenciatura en medicina d'Huc del Valat no consta al *Cartulaire* de l'Universitat de Montpeller, establert al segle passat, cosa que en principi s'explica fàcilment a causa de les immenses llacunes que afecten aquests registres universitaris des d'antic. És clar, però, que el segon copista del *Registre Galhac* podria haver introduït una informació equivocada. El problema no resulta gens fàcil de resoldre¹⁶⁵. D'una banda, el *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age* de Wickersheimer ([1936]: 304-05)¹⁶⁶, no aporta res de nou, ja que extreu la informació de la *Histoire générale de Languedoc*, que al seu torn se serveix d'una font bibliogràfica ja citada, la *Biographie Toulousaine*: Ara bé, al suplement a l'esmentat *Dictionnaire* publicat per Danielle Jacquart (1979: 125), i sense cap relació aparent amb l'individu del registre jocfloralesc, apareix un «Hugues de Vellatio - Barbier à Montpellier en 1361». La font d'aquesta dada és un treball de Dulieu (1961: 24) on, en efecte, un "Hugues de Vellatio" figura en una llarga llista de barbers i cirurgians documentats a Montpeller als segles XIII i XIV (la font, que ja no he consultat, és la següent: Ouvriers de la Commune Cloture: f. 710, pièce 893-Armoire H, sac Z, pièce TT, n° 479).

¹⁶⁵En el destret, he tingut la sort de comptar amb l'ajuda de Lluís Cifuentes, que a més de col·laborar generosament en la consulta de diversos diccionaris i obres generals d'història de la medicina, m'ha suggerit una línia d'interpretació de les dades que s'han exposat fins aquí. Aprofito per agrair-li des d'aquesta nota. No cal dir que tots els errors o imprecisions que el discurs pugui contenir són responsabilitat únicament meva.

¹⁶⁶«Hugues Del Valat. - Et non H. Del Fossat. Maître en médecine de Montpellier. Obtint la violette aux jeux floraux de Toulouse, 1372».

Un trobador barber (o un cirurgià poeta) potser ja no resulta una proposta tan estranya. El cas es podria incardinar amb normalitat en el procés de promoció intel·lectual i socioprofessional que s'observa entre els barbers i els barbers-cirurgians de la Corona d'Aragó cap al final de l'Edat Mitjana, estudiat i descrit per Cifuentes (2000)¹⁶⁷. Caldria suposar, però, que el títol de mestre en medicina generosament "atorgat" al poeta per la segona mà del *Registre Galhac* és una dada falsa, o almenys parcialment falsa (es tracta d'un copista que, recordem-ho, escrivia a distància de més de noranta anys dels fets, i que per tant no podia treballar amb informació de primera, sinó a partir de fonts avui desconegudes o registres anteriors dels Jocs). I és que resulta molt difícil de creure que el qui era anomenat simplement porter de Pere el Cerimoniós l'any 1368, hagués tingut temps de passar per la facultat d'arts i de medicina i d'obtenir-hi els graus de batxiller, llicenciat i mestre en tan sols quatre anys, títol que segons la rúbrica ja posseïa quan se li va atorgar la violeta als Jocs Florals de Tolosa. D'altra banda, però, i malgrat l'espai de temps que separa les dues referències, l'origen montpellerès inscrit en la rúbrica antiga del ms. de l'Acadèmia dels Jocs Florals (que cal datar a 1372), i els encàrrecs i «alcunes messions que feu en Perpenya» descrits en l'albarà del tresorer reial, datat el 1355 en aquesta mateixa ciutat, coincideixen a dibuixar un marc geogràfic occità i nord-català que potser no és del tot casual. A les terres de parla catalana el topònim *Vallat* existeix tan sols a la vall d'Estaon, al Pallars Sobirà, i a la comarca de Castelló, a la vora del riu Millars, on hi ha un poble amb aquest nom. El lexema *valat*, *vallat* (= sot, fossat), però, és un derivat de *val*, *vall* (del llatí VALLUM) característicament occità que apareix citat en textos poètics i prosaics de l'antiga llengua d'oc des de principis del s. XIII, en particular parlant del setge de Tolosa a mans de Simon de Montfort (*vid DECLC*: IX, 27a). El trobem també en un poema anònim del *Cançonier de Saragossa* (Baselga, 1896: 253), i en la mateixa composició d'Uguet del Vallat copiada al *VeAg* (N89, v. 31: «e trencha

¹⁶⁷Un procés que, a l'últim terç del segle XV, donaria figures de metges literats, poetes i escriptors com Jaume Roig o Lluís d'Alcanyís.

murs e portals e valhats»), sempre amb el sentit de fossat. L'habitual confusió entre *a* i *e* àtones per part del copista del *VeAg* explica l'oscil·lació entre la grafia *Velhat*, incorrecta en occità, que llegim en la rúbrica del cançoner, i la que apareix a l'interior del poema N89, *valhat*.

La comparació dels dos poemes encapçalats per aquest nom (N89 i la poesia premiada a Tolosa), una profecia farcida de referències enigmàtiques a animals mitològics i un cant de lloança a la mare de Déu, no permet avançar gaire més enllà en la hipòtesi d'identificació dels dos poetes, si no és per constatar que el text tolosà resulta molt més previsible i adotzenat (o genèric), mentre que l'altre conté algunes escenes descrites amb un realisme sorprenent (per exemple la cobla IV) i gens habitual en la lírica amorosa cortesana.

2. Els poetes més antics de la fase *Ur-VeAg*

Gilabert de Pròixida

Quant al nom de fonts d'aquest poeta, l'obra del qual s'ha transmès en testimoni únic al *VeAg*, les rúbriques del cançoner llegeixen únicament *Proxita*. Riquer va deduir el nom de Gilabert gràcies a una entrada ja retreta del catàleg de manuscrits catalans de l'Escorial (Zarco Cuevas, 1932: 102), referida a un còdex perdut:

Cancionero, de Mossen Gilabert de Proxida, poeta, en papel, de marca algo menor (que el folio). Beer, *Inv.* de 1576. Ms. de El Escorial H.1.5, fol. 112v y fol. 177r., con la sign. II.P.23.

També al f. 369 del *Catálogo de los libros escritos de mano de la librería real de San Lorenzo, escrito por mandado de su Magestad, año de 1577*, redactat sota la direcció d'Arias Montano (que no he pogut consultar), hi consta el nom de Gilabert de Pròixida.

El cavaller valencià Gilabert de Pròixida està documentat entre els anys 1392 i 1404, i consta que va morir el 1405 a Gènova al servei de

Benet XIII (Riquer, 1954a: 9; *HLC*: I, 578)¹⁶⁸. En la llista de nobles que van participar en l'expedició a Sicília capitanejada per l'infant Martí i el seu fill Martí el Jove l'any 1392, encara en temps del rei Joan I, Tomic ([1553]: 236) cita els tres germans Pròixida (Olf, Tomàs i Gilabert), a més d'un Guerau de Rocabertí. Els mateixos membres de la família Pròixida, sempre segons Tomic, tornen a constar en l'expedició que va enviar poc després Joan I a Sardenya i Sicília per ajudar els dos Martins, el 1395 (*loc cit*: 241). És interessant de notar que, uns fulls abans, el cronista fa esment d'una expedició militar més antiga on el nom del poeta també consta entre els participants: l'estol que Pere el Cerimoniós va organitzar l'any 1354, comandat per ell mateix, amb l'objectiu de reduir per enèsima vegada la rebel·lió del Jutge d'Arborea. Es tracta del tercer estol que el Cerimoniós enviava a l'illa de Sardenya (Tasis, 1957: 62-65). Poc abans, el rei havia armat cavallers els dos joves nobles Olf de Pròixida i Francesc de Vila-rasa (Tasis, 1961: 144). I bé: en la llarga llista de nobles, barons i cavallers que «anaren en la dita armada, ab lo Rey», Tomic cita, entre molts altres, Gilabert de Pròixida (*loc cit*: 211). Tot indica, però, que es tracta d'un error de Tomic, i deu ser justament per aquesta raó que Riquer (1954a: 10) no va recollir la dada: d'una banda, l'Olf adobat a cavaller l'any 1353 és Olf I de Pròixida, també dit Adenolf, alt funcionari i camarlenc reial de Pere III que va destacar en la lluita per la recuperació de Sardenya (fins al punt que l'any 1355 el rei el nomenà governador de Càller). Avi dels sis germans Pròixida i Centelles (Olf II, Joan, Tomàs, Nicolau, Gilabert i Joana), aquest Olf I va morir l'any 1381 (M. Costa, *GEC*: 12, 101-103). D'entrada, resultaria molt inversemblant que Gilabert, el més jove dels cinc germans mascles, hagués participat tot sol en una expedició militar l'any 1354. Sobretot, però, cal tenir en compte que, si els seus germans grans Olf i Joan van

¹⁶⁸De fet, Riquer, 1954a documenta el poeta entre els anys 1392 (expedició dels dos Martins) i 1399 (notícia de l'empresonament a València), i simplement afirma que el 1408 ja consta com a mort, basant-se en la carta publicada per Rubió i Lluch (1908-21: I, 443) on es dona notícia de les segones núpcies de la muller, Bernardona de Valleriola. Temps després, a la *HLC*, Riquer va afegir la data del traspàs del poeta: el 4 de desembre de 1405. La documentació de l'any 1404 que cito més avall, però, donada per Carreres Zacarés (1930: 156), hi continua inadvertida.

viure, respectivament, fins als anys 1425 i 1449 (San Petrillo, 1932: 127-29), és evident que Gilabert, més jove que ells, no podia pas haver nascut en data tan reculada¹⁶⁹.

Gràcies a l'estudi de Carreres i Zacarés (1930) sobre la història dels "bandos" valencians, sabem que el 2 de maig de 1396 Gilabert de Pròixida va ser foragitat de València pels jurats de la ciutat, junt amb el seu germà Tomàs i molts altres cavallers (*loc cit*: 58). Més endavant, l'11 de desembre de 1398, Gilabert i altres nobles del bàndol dels Centelles es van reunir a la plaça de les Corts «be armats e ab lances llargues a peu e als cunys ab ballestes parades» amb la intenció de dirigir-se a casa de micer Arnau de Conques, però s'aconseguí de dispersar-los amb precés (*loc cit*: 70), i es va intentar que firmessin treves. Més endavant, el matí del 24 d'octubre del 1399, alguns dels del bàndol dels Centelles, el poeta entre ells, foren detinguts per negar-se a sortir de la ciutat segons manaven els acords establerts (*loc cit*: 82)¹⁷⁰. El dia 22 d'octubre de l'any 1404, la reina Maria de Luna, com a lloctinent general del rei, s'adreça a diversos cavallers del bàndol dels Centelles, entre ells Gilabert de Pròixida i els seus germans Olf i Nicolau, per demanar-los que cessin les bregues (*loc cit*: doc Xi⁴: 156)¹⁷¹. Vegi-se'n un resum al doc. 6 (V *infra*).

¹⁶⁹És clar que, si considerem que Tomic s'equivoca d'expedició, encara es podria tractar de l'estol enviat entre 1371 i 1376, comandat per Berenguer de Cruilles, que acudia a auxiliar l'Alguer, amenaçat pels genovesos, els quals havien trencat la pau i ara recolzaven el jutge; o encara l'últim estol, de l'any 1383, comandat per Ponç de Senesterra (Tasis, 1957: 66). Vegi's Zurita, *Anales*, llib. X, cap. XLIX, f. 307r, i cap. LI, f. 309v. Només hi he sabut trobar citat Olf al cap. LIV del llibre vuitè: expedició de 1354, on es diu que va ser armat cavaller en plena campanya.

¹⁷⁰Vegi's el document X de Carreres i Zacarés, 1930: «Bandos entre mossen Jaume de Soler i En Goçalbo Dieç». Gilabert de Pròixida, junt amb el seu germà Tomàs, diversos Centelles i Pardos, un Joan Escrivà, un Cabanyelles i molts altres, és esmentat tres cops formant part del bàndol d'en Dieç: doc Xd (pàg. 43), doc Xc' (pàg. 69), i doc Xq' (pàg. 87). A més, Gilabert reapareix al doc Xi⁴ (pàg. 156) al costat dels seus germans Olf i fra Nicolau en una carta escrita l'any 1404 per Maria de Luna. Vegi's la nota següent.

¹⁷¹L'editor remet a la carta reial ACA, canc, reg. 2371, f. 33r. En voler verificar el document a l'arxiu, però, m'he trobat que la lletra copiada al registre indicat no correspon al text transcrit: deu haver-hi un error en la referència de Carreres i Zacarés, 1930. La carta va passar inadvertida al biògraf del poeta.

Ara aquesta informació s'ha d'ampliar amb la notícia següent, extreta dels registres del mestre racional de Joan I: Gilabert de Pròixida va exercir el càrrec de talladorer reial en la cort d'aquest monarca. En una entrada del 30 de novembre de l'any 1393 (MR, reg. 393, f. 155) s'ordena pagar al poeta la quantitat de 555 sous barcelonesos que se li deu pels seus serveis (doc. 4 del capítol V *infra*):

Item done an Gilabert de Proxida, talladorer del senyor rey, los quals li eren deguts ab albara de scriva de racio escrit en Valencia, derrer dia del mes de noembre del any ·MCCCXCIIJ·; per raho de sa qitacio segons que n lo dit albara se conte que cobra, ·DLV· solidus barchinonenses.

El talladorer és el qui fa provisió de talladors o plats (DCVB: 10, 119 [acc. iii, 3]: «plat on se tallava i en què se servia la carn, el peix o altres viandes sòlides»). El càrrec apareix més d'una vegada en temps de Joan I: el mateix any l'ostenta també un Ponç des Pont (MR 395, f. 131v), i arriba, almenys, fins als temps de l'infant Alfons (cfr. Aragó Cabañas, 1970). *Vid* també *Ordinacions*: 43 (Dels escuders portants lo taylador real). Recordem que en aquests anys la germana de Gilabert, Joana, estava al servei de la reina Violant, la qual li féu present de diversos «vayrs per a la folradura d'un mantonet y un perfil d'un cot castellà» (Roca, 1929: 143), i que l'any 1391 el seu germà Tomàs (mort en combat quatre anys més tard) consta als registres del racional com a «patge del senyor rey» (ACA, MR, reg. 390, f. 82v).

Després de la mort de Joan I, Gilabert de Pròixida va continuar exercint un càrrec de confiança prop del nou rei. Ho testimonia una donació graciosa de 200 florins d'or aragonesos en paga pels serveis prestats a València amb motiu de l'adveniment de Martí I al tron (doc. 5 *infra*): «in remuneracionem aliquiam serviciorum prestitorum nobis et que prestantur continue per vos dilectum et nobilem camerarium nostrum Gilabertum de Proxida, militem» (ACA, canc, reg. 2255, f. 156v). La carta està datada a 1 de juliol de 1398, pocs mesos abans de la brega protagonitzada per aquest i altres cavallers a la plaça de les Corts de València.

A la *HLC* (I: 578), Riquer concreta la data de mort de Gilabert de Pròixida. Diu que el traspàs es va produir el 4 de desembre de 1405, a Gènova, on Gilabert es trobava al servei del papa Benet XIII, i que fou enterrat a la capella familiar de Sant Honorat del convent de Sant Domingo de València. La informació, segons s'especifica a la nota 4, procedeix de diversos documents de l'Arxiu Municipal de València exhumats pel senyor Ll. Cerveró i Gomis, que tingué la gentilesa de trametre'n un extracte al filòleg. Aquests documents, però, no han estat mai publicats, ni se n'ha donat la referència.

Ara bé, una carta del rei Martí dirigida al governador de Gènova Jean Le Maingre, dit Bocicaud, a instàncies dels germans i familiars del noble Gilabert de Pròixida, datada a primer d'octubre de l'any 1406 (ACA, canc, reg. 2293, f. 110v), dóna notícia de la mort del poeta (el traspàs, explica el rei, havia tingut lloc temps enrera a la ciutat de Gènova, on el cambrer es trobava al servei del sant pare) i del desig dels Pròixida de traslladar les restes mortals des del monestir de predicadors d'aquesta ciutat fins a València, on reposen les restes dels avantpassats de la família (vegi's el doc. 7 *infra*). Sabem, gràcies al testament de la muller de Gilabert, Bernardona de Valleriola, atorgat en l'any 1409, que el trasllat del cos va ser autoritzat i que es va fer efectiu, perquè la vídua fou finalment enterrada *amb el seu primer marit* en la capella dels Pròixida del convent de Sant Domingo de València (San Petrillo, *loc cit*).

Sabem, d'altra banda, que Joan de Pròixida (mort el 1449), ardiaca d'Elna i després, secularitzat, camarlenc i conseller reial del Magnànim i de la reina Maria, baró de Llutxent, i baró i duc d'Almenara per gràcia del rei, va ser un gran defensor de la causa de Benet XIII, i el seu fidel privat, fins al punt que fou ell qui el va ajudar a fugir d'Avinyó i, a càrrec seu, el va conduir a Peníscola (San Petrillo: 128).

Finalment, cal afegir el testimoni d'una carta de Ferran I escrita des de Barcelona el primer de juny de 1413 i adreçada al governador, al batlle i al justícia criminal de València, on es demana a aquests oficials que s'ocupin de la protecció de la «noble na Johana de Proxida,

donzella, filla del noble mossen Gilabert de Proxida, quondam» (vegi's el doc. 8 *infra*: ACA, canç, reg. 2382, f. 80v-81r). El document posa de manifest l'interès que el primer monarca de la nova dinastia encara dedicava als afers de la descendència del difunt poeta i antic cambrer reial. Segons es desprèn de la carta, la donzella, amb qui alguns «volrien per via mes illicita e impressiva que voluntaria fer matrimoni», es trobava de moment en poder dels seus avis materns, Lluís de Valleriola i Isabel Serra, els quals, deduïm, devien haver acudit al rei en el destret:

[...] e nos per aquesta raho hajam constituïda en nostra salvaguarda e proteccio specials la dita noble, per ço com a vosaltres e cascun de vos dehim e manam expressament, e de certa ciencia, sots incorrement de nostra ira e indignacio, que tota vegada que per los dits mossen Luis o sa muller, o altres persones de la dita noble ne servents <request>, alcun de vos ne sera requests, donets a la dita donzella tot consell, favor e ajuda que porets, preservant aquella de tota violencia e injusticia que en sa persona per alguns de folla pensa li posques esser fets.

Sabem, gràcies a les notícies genealògiques publicades per San Petrillo (1932: 75), que finalment Joana de Pròixida va ser casada amb el noble Pere de Montcada. La manca de referències a la mare de la donzella, Bernardona de Valleriola, i el fet que aquesta atorgués testament el 16 de setembre de 1409, fan veure que quan els fets descrits van tenir lloc, l'any 1413, Joana de Pròixida ja era òrfena de pare i mare. Va testar, sense descendència i deixant com a hereva universal la seva àvia Isabel Serra, el 12 de maig de 1466 davant del notari Guillem Jornet. El febrer de 1408 la vídua del poeta havia contret segones núpcies amb mossèn Ramon de Centelles, del qual el rei Martí diu, en una carta a mossèn Guerau Alemany de Cervelló, que «ha pres per muller la muller qui era de mossen Gilabert de Proxida, son cosin germa, del qual han romases criatures» (Rubió i Lluch, *loc cit*). No se sap res de les altres criatures del

matrimoni, a més de la filla Joana, raó per la qual cal suposar que aquesta fou l'únic descendent que va arribar a l'edat adulta.

Les dades i els documents citats indiquen de manera prou clara que Gilabert de Pròixida va saber guanyar-se la confiança i el favor dels reis (talladorer de Joan I, cambrer de Martí I), i que encara, un cop traspassat el poeta, Ferran I s'ocupava del benestar de la seva filla Joana. Cal tenir en compte que l'any 1413 l'hereu dels Pròixida, Olf II, de carrera política remarcable, era camarlenc d'Elionor d'Albuquerque, muller del d'Antequera¹⁷². I que un altre germà, Joan, havia de ser en el futur, com s'ha dit, home de confiança i camarlenc del fill d'aquests reis, Alfons el Magnànim.

Totes aquestes notícies, a més de pinzellar amb noves dades la biografia d'un cavaller cortesà, contribueixen a confirmar la categoria de referent clàssic del poeta Gilabert de Pròixida, i ajuden a entendre la situació de la seva obra lírica al començament del cançoner.

Pere March

El poeta Pere March va néixer entre els anys 1336 i 1337, i va morir el 1413 (Cabré, 1993: 9). La biografia d'aquest cavaller ha estat molt ben documentada gràcies als esforços de generacions d'estudiosos atrets per l'ascendència d'Ausiàs (F. de Bofarull, Paz y Mélia, Pagès, Fullana, etc) fins a l'edició esmentada de Cabré, exemplar en molts sentits, i que es complementa, quant a dades inèdites i bibliografia del llinatge, amb l'edició també excel·lent de Jaume March, a cura de Pujol, 1994. Així doncs, la vinculació àulica de Pere March, que es tradueix en càrrecs administratius al servei d'una branca col·lateral de la reialesa, sobretot com a conseller de l'infant Pere d'Aragó (oncle i conseller del

¹⁷²Segons sembla, Olf (o Elf) II de Pròixida és l'únic membre del llinatge que va residir de manera continuada, entre 1418 i 1435, al castell dels Pròixida de Llutxent: els successius senyors de la nissaga, sempre al servei de la corona, preferien sojornar al palau de València-ciutat o prop del rei. El castell-palau de Llutxent, originalment una modesta fortalesa quadrada que d'ençà de mitjan segle XIV va anar essent ampliada i embellida, ha estat catalogat i descrit per Soler i Molina (2001: 141-48), d'on extrec aquesta informació.

Cerimoniós) i del seu fill Alfons, dit el Vell, ha estat ben descrita i documentada, així com també les implicacions d'aquestes coordenades històriques respecte de l'obra literària de l'autor. Al capítol III s'ha explicat com, en el transcurs de les llargues negociacions per aconseguir la llibertat d'Alfons el Jove, pres com a hostatge pels anglesos, Pere March va tenir contactes diplomàtics amb un altre poeta del cançoner, el gascó Florimont de Lesparra. Val la pena de recordar, a més, la relació entre Pere March i Jaume Escrivà, que el document 51 *infra* testimonia, i que cal situar en l'any 1378. Mort en temps de l'interregne, Pere March, com Gilabert de Pròixida, té un lloc d'honor al *VeAg* gràcies a la seva fama d'il·lustre predecessor en l'art de trobar.

Andreu Febrer

La llarga vida d'Andreu Febrer i la seva intensa carrera funcional al servei de tres generacions de monarques del Casal d'Aragó (Joan I, Martí I i el seu fill Martí el Jove, la reina Violant i, finalment, Alfons el Magnànim) ha estat descrita gràcies a les aportacions de diversos estudiosos. En primer lloc, Montoliu (1912 i 1923) va saber desfer l'estrany equívoc en virtut del qual un poeta Jaume Febrer, valencià, hauria viscut al segle XIII, i un segle i mig més tard un altre Febrer, de nom Andreu, hauria traduït la *Commedia* al català¹⁷³. Més tard, Riquer (1951a) va desvelar l'origen vigatà del poeta i traductor, i amb l'ajuda de documents procedents de la cancelleria reial, va dibuixar un retrat precís de la biografia del personatge, que resumeixo: fill primogènit d'una família de la menestralia enriquida de Vic, nebot del jurisconsult Jaume Callís (1364-1434), Andreu hauria nascut entre els anys 1375 i 1380¹⁷⁴. Segons consta al testament de la seva mare, l'any 1398 el poeta ja exercia l'ofici d'escrivent a la cort de Martí I, i aquest mateix any va

¹⁷³Vegi's un ràpid però documentat estat de la qüestió de la bibliografia més antiga a Gallina (1974: 17-21).

¹⁷⁴Com veurem tot seguit, però, hi ha indicis que fan pensar que la datació del naixement pot ser matisada.

participar en la croada antimusulmana que acabaria amb la desfeta de l'estol català a causa d'una terrible tempesta ocorreguda davant les costes de Mallorca (la cançó de croada [N70] i l'agraïment a la Verge per la salvació del poeta [N71] s'han de situar en aquest any de 1398). El 1407, essent cambrer del rei Martí de Sicília, se li encarrega la delicada missió de l'empresonament d'Artal d'Alagó, que Andreu va executar amb diligència. Els anys 1417 i 1418 Alfons el Magnànim escriu al seu tresorer perquè pagui diverses quantitats a Andreu Febrer a compte de les despeses que aquest havia efectuat estant al seu servei. Des de finals del 1418 i fins al 1426, Febrer és castellà del castell d'Ursini, a Catània, al servei del Magnànim. Des de l'abril del 1419 se l'anomena algutzir i cavaller del rei a Sicília. L'any 1420 pren part, junt amb Jordi de Sant Jordi, en l'expedició militar contra Sardenya. El 1421 és cridat urgentment pel rei Alfons a Messina per tal d'anar amb ell a Nàpols (Gallina, 1974: 22), i l'any següent se li confia la missió d'obtenir del príncep de Tarento les terres i els castells del comte de Cuperzano. El setembre del 1426 el rei el destitueix de la castellania d'Ursini, que és atorgada a Berenguer de Bardaxí (Gallina, *op cit*: 23). L'any següent el rei li encarrega una nova missió diplomàtica a ultramar, no detallada als documents, i el primer d'agost del 1429, segons consta a l'*explicit* de l'únic manuscrit, va acabar la traducció de la *Commedia*. El 16 de juliol del 1437 Andreu Febrer va atorgar testament, a Barcelona, deixant hereu únic el seu fill Vicenç Francesc. Finalment, i aquesta és una novetat important aportada per Gallina (*op cit*: 24), un document del 4 de febrer del 1440 l'anomena «magistro portulano» del territori de Trapani: gràcies a això es pot afirmar que Andreu Febrer encara vivia l'any 1440, i que devia morir entre aquesta data i l'any 1444, quan el seu fill és anomenat «fillius honorabilis Andree Febrer, quondam, cathalani».

Ara bé, recerques posteriors dutes a terme per Romano (1975-76), amb l'ajuda de J. Riera, han demostrat que Febrer ja formava part de l'escrivania de Joan I des de finals de l'any 1392. Això modifica la data de naixement del poeta, que s'ha de situar no pas entre 1375 i 1380,

com havia suggerit Riquer, sinó més aviat a l'entorn de 1375, i molt probablement abans i tot. Donada aquesta atestació tan reculada de Febrer com a funcionari de l'escrivania reial, penso que val la pena de revisar la datació del casament dels pares del poeta (després de 1374), fundada en el sol fet que el nom de la mare no consta al costat del del pare en el document de compra de la casa familiar en aquell any. Vist sota aquesta llum, el «discret Andreu Febrer» que el 5 de març de 1390 consta com a testimoni en la venda d'una casa a Vic¹⁷⁵ adquireix tota una altra dimensió: podria tractar-se molt bé del poeta, que llavors devia tenir uns vint anys, i que al cap de poc trobarem com a funcionari reial de Joan I. Això fa recular vers l'any 1370 el naixement del personatge, i cal dir que hi ha almenys un element literari, assenyalat pel mateix Riquer (1951a: 13), que abona aquesta hipòtesi: la datació entre els anys 1390 i 1400 de l'obra lírica, i en concret la datació entre 1392 i 1396 de la magnífica poesia N72 (*Combas e valhs puigs muntanyes e colls*), adreçada a «l'aut rey guerrer» de Sicília, Martí el Jove, quan aquesta illa encara no havia estat reconquerida pel Casal d'Aragó. Si ja costa de creure que un jove de tan sols disset anys formés part del cos de funcionaris de l'escrivania reial (cosa que implica una notable cultura i l'habilitat d'escriure en llatí), encara resulta més difícil d'acceptar que fos capaç d'escriure un poema tan perfecte com aquest, en l'estil més preciosista del *trobar ric* i farcit d'al·lusions a la poesia d'Arnaut Daniel.

Una altra aportació de Romano (1975-76) és la d'omplir la llacuna de deu anys que la biografia de Febrer presentava entre 1407 i 1417: gràcies a això sabem que entre els anys 1410 i 1412 el poeta va estar al servei de la reina vídua Violant, la qual l'anomena «amat de casa nostra», «dilectum domesticum nostrum», i el nomena procurador i protector del seu castell de Gurb. De fet, el servei de Febrer a la reina Violant va durar almenys fins al maig del 1413, ja que es conserva encara una altra carta de la reina als jurats i prohoms del castell de Gurb

¹⁷⁵Arxiu de la Cúria Fumada de Vic, notari Nicolau Matheu, anys 1388-1402, f. 42. Gallina (*op cit*: 21, n. 28) descarta d'identificar-lo amb el poeta justament a causa de la suposada datació del casament dels pares.

on els notifica el nomenament del poeta com a procurador i protector del castell, i els demana que l'obeeixin en tot per tal que aquest pugui fer la seva feina. Edito la carta *infra* (doc. 9 [ACA, reg. 2057, f. 102v]), citada per Vendrell (1992: 89).

És gràcies a aquesta historiadora que sabem, d'altra banda, que els serveis de Febrer a la vídua de Joan I anaven molt més enllà: durant els primers mesos de l'interregne trobem l'antic camarlenc de Martí de Sicília a França, assessorant Violant d'Anjou (filla de Violant de Bar i mare d'un dels tres candidats al tron, Lluís d'Anjou, únic descendent mascle del rei caçador), en la tèrbola política successòria. És cosa sabuda que la incombustible Violant de Bar va lluitar fins al final a favor de la candidatura del seu nét. Entre altres coses, Febrer havia d'orientar l'actuació dels embaixadors de la reina Violant davant la filla, i acompanyar-los a París per tal de negociar els acords successoris amb el rei de França, el duc de Borgonya, el de Bravant i el de Berry. El seguit de gestions diplomàtiques que això implicava va generar una breu correspondència entre la reina vídua i el seu fidel conseller i col·laborador, que ha estudiat i editat Vendrell (*op cit*: 86-89, i els seus documents 48, 50, 52, 54, 55). En una de les cartes, datada a Bellesguard el 14 d'octubre de 1410, tal com observa la historiadora, Violant de Bar no s'està de fer una «elogiosa alusión al estilo y modo de escribir del poeta»:

N'Andreu: vostres letres dues havem rebudes per lo retorn de nostres correus, a les quals vos responem que del vostre larch, distinch et clar scriure nos havets fet gran plaer, et axi us ho manam que ho façats tota vegada dementres hi serets [...].

Melcior de Gualbes

L'existència del poeta barceloní Melcior de Gualbes és un descobriment recent de la filologia catalana, que tan sols ha pogut documentar el personatge entre els anys 1412 i 1414 (Riquer, 1954-56: 169-70; després a la *HLC*: I, 616). Donat, però, que les poques dades conegudes inclouen

la participació activa d'aquest membre de la família Gualbes en el tram final del llarg procés d'elecció del nou sobirà de Catalunya-Aragó, aquesta informació proporciona ja en ella mateixa detalls força interessants: el 25 de juny de l'any 1412 Melcior de Gualbes va formar part dels set individus citats com a testimonis en l'acta de lectura pública, al castell de Casp, de l'anomenat Compromís (Vendrell, 1957-59: 276 i 277). Tres dies després, la tarda del 28 de juny, rebentant cavalls, el missatger Melcior de Gualbes arribava a Tortosa, on s'havien reunit els parlamentaris, amb la notícia fresca de la resolució final dels compromissaris¹⁷⁶. A l'informe recollit en les actes de les Corts es destaca particularment la gran rapidesa amb què el cavaller va recórrer la distància que separa les ciutats de Casp i Tortosa: «honorabilis Melchior de Gualbis, miles, qui venerat a Castro, seu loco de Casp, celerius quo potuit in tantum infra spacium septem horarum venit a dicto Castro ad hanc civitatem» (*Cortes: X*, 276).

Al cap de poc, el 26 de juliol del 1413, el nou rei va concedir al nostre personatge la castellania de Castellví de Rosanes i la procuradoria de Martorell (ACA, canc, reg. 2425, f. 91, document citat per Riquer, *loc cit* [al f. 91r i no pas 31r]). La carta de Ferran I està encapçalada per la rúbrica següent: «Comissio Cast[e]llanie Castri Ventis de Rosanis et procurationis et receptori[...]*s* dicti Castri et ville Martorelli Melchiori de Gualbis» (*vid doc. 10 infra*). Ho explica també Pedemonte i Falguera (1929: 385) al seu estudi monogràfic sobre la història de la baronia de Castellvell de Rosanes: «Divuit dies després (26/07/1413), Ferran I concedia a Mansió de Gualbes, cavaller, la castellania de Castellví de Rosanes amb l'ofici annex de procurador i receptor de la seva Baronia»¹⁷⁷.

¹⁷⁶«Per aquesta rahó, molt reverents, egregis, nobles et honorables senyors, enviam a vosaltres lo honorable mossèn Melchior de Gualbes, qui açò us dirà pus stès» (*CDICA: III*, 278-288. Vegi's també Zurita, *Anales*, XI: cap. 89).

¹⁷⁷Arxiu del Comte de Sobradiel. Memorial dels actes o negocis faents per la Baronia de Castellví de Rosanes per Pere Miquel Carbonell. Un quadern. Durant l'interregne, Joan de Foix s'havia apoderat de la baronia de Castellvell de Rosanes, que fou assetjada i recuperada per a Barcelona el gener de 1412, gràcies a Galceran de Gualbes, conseller en cap de la ciutat.

L'agost d'aquell mateix any, l'infant Alfons atorgava al cavaller Melcior de Gualbes el càrrec de comissari de les parts de Girona i el Rosselló (doc 11 *infra* [ACA, canc, reg 2447, f. 9r]). En la lletra que es conserva al registre de la cancelleria, l'infant retreu literalment un document anterior de Ferran I dirigit a Joan Eimeric, donzell i algutzir reial, sobre la comissió feta sense èxit en el passat per en Pere-rossa a la ciutat de Girona «pro negociis generalis Cathaloniae». Tot seguit, Alfons reprèn el discurs i encarrega a Melcior de Gualbes que vagi a Girona i al Rosselló per ocupar-se dels afers pendents en aquestes parts del Regne, tal com havia ja requerit el rei. La carta està datada al monestir de frares predicadors de Barcelona el 7 d'agost de 1413, i firmada per l'infant en absència del seu pare. Segons sembla, l'ordre va ser complerta l'endemà mateix d'haver-se escrit la carta: al *Dietari de la Generalitat* (I: 8) d'aquell any, en efecte, consta que el 8 d'agost de 1413 «s'ic partiren mossen Melxior de Gualbes, e mossen Guillem Pereller, e en Roqueta e en Pere-rossa per anar a Gerona».

Poc després, el 25 d'agost, quan Gualbes es trobava ja en possessió del càrrec i al nou destí, l'infant tornarà a adreçar-se-li per aconsellar-li de resoldre l'oposició dels notaris gironins «qui s'esforcen embargar o anullar vostra comissio e los fets per que sots aqui» (ACA, canc, reg 2447, f. 30r). Res més no sabem d'aquest afer, ni si el poeta va aconseguir de vèncer a la fi la resistència dels notaris i així menar la comissió a bon port.

Sí que consta, pero, que Melcior de Gualbes va continuar exercint un càrrec de certa responsabilitat a la diputació del general, perquè aquella mateixa tardor, amb data 26 d'octubre, el *Dietari* (*loc cit*) registra l'entrada següent, desprovista de context: «fon donada la letra per lo correu a mossèn Melchior, que se'n vingués». I encara, el 31 d'aquell mes: «entraren en Barchinona mossèn Melchiol [*sic*] e micer Guillem Pereller, e l'escriva, e l porter, e en Ramon Francholí, del officí del alguzaria».

Segons Pedemonte i Falguera (*op cit*: 386-87), el primer de desembre de l'any 1415 el rei Ferran concedí la castellania de Castellví

de Rosanes i la procuradoria de Martorell a Berenguer de Gualbes, amb salari de 3000 sous en temps de pau i 4000 en temps de guerra. No sabem a què es deu la suposada destitució, ni si Melcior encara vivia d'ençà d'aquesta data¹⁷⁸.

La informació recollida fins ara il·lustra dos anys llargs en la biografia d'un individu que sens dubte pertanyia al llinatge patrici dels Gualbes, d'origen incert, que habitava a Barcelona des del primer terç del segle XIV. Segons sembla, la família va enfilat el camí de l'alta burgesia gràcies a la pràctica d'activitats comercials com la draperia i la mercaderia, la marineria i la banca. Els Gualbes van saber compaginar aquests oficis amb el govern de la ciutat a través de càrrecs que els poguessin afavorir en l'aspecte econòmic: així, trobem diversos membres de la família exercint les funcions de clavari, mostassaf, cònsol de mar i, sobretot, conseller de Barcelona (només cal consultar l'índex del *LSB* per adonar-se de la quantitat de Gualbes que intervingueren en el govern de la ciutat). La carrera fulgurant del jurista Bernat de Gualbes, nascut en data incerta i mort l'any 1422, és en aquest sentit exemplar: advocat fiscal en la comissió jurídica encarregada del procés del consell de Joan I en l'any 1396, fou nomenat poc després assessor del governador del Rosselló i la Cerdanya, i va exercir de conseller segon i de conseller en cap de Barcelona entre els anys 1404 i 1409. Encarregat de dur a terme diverses missions relacionades amb el Cisma d'Occident en l'any 1407, sota les ordres de Martí I, i un dels seus ambaixadors al concili de Pisa del 1409, Bernat de Gualbes va destacar durant l'Interregne com a capdavanter de la facció antiurgellista al parlament de Catalunya. Compromissari de Casp el 1412, va ser l'únic dels tres representants de Catalunya que va votar a favor de Ferran d'Antequera, que després el va nomenar vicecanceller i mestre racional (i com a tal se'l trobarà citat més endavant en alguns dels documents trets a col·lació en la biografia de Francesc de la Via). Vegi's què diuen Sobrequés (1973: 106) i Vendrell (1992: 40, 61, 105) sobre aquest

¹⁷⁸Vegi's la misteriosa nota de Riquer, 1954-56: 170, n. 3.

personatge, les maniobres polítiques del qual resultaren crucials durant tot l'Interregne.

Ja s'ha vist que és també en aquest context que es documenta el poeta Melcior, sens dubte parent pròxim del jurista Bernat. Si ens hem de refiar de Morales Roca (1988: 102), fins i tot es podria tractar d'un seu fill, tot i que no m'ha estat possible identificar ni situar en el temps el Bernat de Gualbes i de Nàgera, cònsol d'Alexandria i ambaixador davant el soldà de Babilònia [*sic*], que aquest estudiós considera pare del poeta Melcior (Morales Roca no cita mai les seves fonts)¹⁷⁹. En canvi tenim proves fidedignes de l'activitat mercantil i marinera del poeta, continguda ja en la breu entrada de la *GEC* (8: 280): al *MNA* (I: 161) consta que el dia 4 de juny de l'any 1409 «partiren les ·iij· galeas que la Ciutat arma per acompanyar aquellas ·iij· naus las quals lo General de Cathalunya arma per guardar les mars [...]. E de les dites galeas eren patrons: ço es de la I^a los honrats en P. Santcliment e en Barthomeu de Palou, et de la altre los honrats en Melxior de Gualbes et en Bernat Serra, et de la altre los honrats en P. Muntros et en Refael Ferrer, mercaders». Aquesta informació, que ens situa distintament el poeta com a patró de galeres en la Barcelona dels últims temps del regnat de Martí I, és per ara la documentació més antiga que es té del personatge. El fet que se l'anomeni ciutadà honorat indica que en aquesta data (juny del 1409) Melcior de Gualbes encara no havia estat armat cavaller: això fa pensar, tal com afirma Morales Roca (*loc cit*), que degué ser en efecte Ferran d'Antequera qui el va elevar a aquesta dignitat al final de l'interregne, segurament en paga dels importants serveis prestats per ell i la seva família en favor de la candidatura de l'infant de Castella. Com

¹⁷⁹En les ratlles que aquest autor dedica al personatge, qualificat de «mercader de Barcelona», el nom de Melcior de Gualbes està seguit del sobrenom «alias Mansio». L'entrada resumeix, sense citar mai les fonts, les dades conegudes sobre el poeta, amb l'afegitó de la identificació genealògica i del matrimoni amb Eulàlia Claresvalls, a més del misteriós adobament a cavaller de l'Esperó Daurat per part de Ferran I. He pogut comprovar, però, que el suposat matrimoni de Melcior de Gualbes amb Eulàlia de Claresvalls és un error fruit d'una confusió de noms: Eulàlia de Claresvalls era la muller d'un Miquel de Gualbes (segons consta al seu testament, atorgat en data 27-06-1436: *vid* el catàleg informatitzat de l'AHPB).

s'ha vist, tant en l'esberrany de l'acta de Casp com en l'informe retrospectiu de les Corts de 1412, se l'anomena sempre *miles*.

3. Poetes de l'ampliació *VeAg1*

Lluís Icart

En l'extracte de la seva tesi, Molas (1962: 227, n. 2) ja va oferir un resum de les escasses dades biogràfiques sobre Lluís Icart que es poden deduir a partir dels poemes i de la bibliografia existent. Amb tot, encara és possible afegir alguna informació interessant, sobretot a la llum de la nova documentació que matisa la cronologia d'altres poetes que formen part del mateix estrat compilatiu del cançoner: fra Joan Basset, Gabriel Ferrús i Arnau March.

Partint de les al·lusions contingudes en alguns textos, el primer editor del poeta, Riquer (1950a: 290-92), va establir que la biografia d'Icart havia d'abraçar des dels últims anys del segle XIV (almenys des del 1396, any en què Elionor de Pau, la destinatària de la cobla dedicada a Na Pau [N105], formava part del seguici de la infanteta Joana de Perpinyà, filla de Joan I i Violant de Bar)¹⁸⁰, fins a l'arc que va entre 1409 i 1420 (potser, més concretament, entre 1410 i 1414, puntualitza Molas,

¹⁸⁰Les gracioses cartes enviades per la infanteta a la reina Violant, en realitat escrites pel fidel camerlenc Francesc de Pau, possiblement el pare de la donzella a qui s'adreça la cobla d'Icart, van ser editades per Roca (1929: 137-39 i 143), que és també qui va suggerir la identitat de la improvisada cantatriu («[...] e per gracia de Deu he ych estat vuy tot dia fort alegra, sino que ades de sesta agui j· poch de desfici per ço com no m podia adormir, entro que N'Aldonça de Queralt tocha la harpa, e ela e Na Pau cantaven, e yo, prenent-y plaer, vag-me adormir»). Han estat sovint citades per Riquer (1950a: *loc cit*, 1950c: 38, 40-41), i fins i tot facsimilades a la seva *HLC*: I, 644-45. La identitat d'Aldonça de Queralt és més controvertida: A. de Fluvià (*GEC*: 12, 234) la considera filla de Dalmau I de Queralt i la seva segona muller Elionor de Perellós, germana de l'escriptor Ramon de Perellós. Però Riquer (*HLC*: II, 323-24) creu més probable que es tracti de la filla de Clemença de Perellós, una altra germana de l'autor del *Viatge al Purgatori*, i Pere VI de Queralt, fill d'un primer matrimoni del dit Dalmau. En qualsevol cas, Aldonça de Queralt era neboda de Ramon de Perellós, que se la troba al *Purgatori*, «en via de salvació», juntament amb Joan I i Francesc Despuig: «la qual no era morta quan jo partí de la terra, ni jo no sabia de sa mort [...] e la pena major que ma neboda havia era per les pintures e emblanquimens que havia feits en sa cara quan vivia». La dama, doncs, devia morir poc després del setembre de 1397. Vegi's *HLC*: II, 309-33.

loc cit), ja que les peces N100 i N104, amb els senyals *Castelhs d'onor* i *L'onor del mon*, semblen estar adreçades a la reina Margarida de Prades¹⁸¹. Fixem-nos, però, en una dada interessant, tot i que difícil d'interpretar de manera unívoca: en la *Consolacio o avis de amor* (N103), Icart afirma que el seu amic malalt, destinatari anònim del poema, està al servei de «l'axalhen pros reyna regnant en Arago». Massó (1932: 414) i Rubió (*HLH*: III, 799) van suggerir que aquesta reina tant es podia identificar amb Maria de Castella, la muller del Magnànim, com amb Margarida de Prades, la vídua de Martí I. Malgrat una relativa prevenció (que es funda en la coneguda fama de devota i austera de la reina Maria, d'una banda, i en la influència exercida pels estudis riquerians abans citats, de l'altra), Rubió sembla inclinar-se més aviat per aquesta dama: opinió que subscriu sense tantes reserves, entre altres raons perquè l'únic Lluís Icart que s'ha pogut documentar es troba a la cort durant els anys en què Maria de Castella exercia la lloctinença a la Corona d'Aragó, i en contacte directe amb els monarques. Riquer, pel seu compte, tot i insinuar-ho (1950a: 290, 1951c: 26, n. 17), no arriba a identificar clarament la reina del poema amb Margarida de Prades, i opta per mantenir-se de manera una mica ambigua entre les dues hipòtesis (Riquer, 1955: 104, n. 14). Vegi's també què en diuen Romeu (1981: 174, n. 53) i sobretot Molas (1962: 228, 1984: 132-33), el qual data el poema al llarg de l'any escàs que va durar el regnat de Margarida de Prades en base a la hipotètica identificació amb aquesta reina.

En un primeríssim moment, relacionant-lo amb un Guillem Icart citat per Francesc de la Via al *Procés*, Massó (1932: 417) va suposar que el poeta Icart podia haver estat ciutadà de Girona. Però aquesta suposició era del tot infundada: al v. 734 del mateix *Procés* es diu que l'assessor Guillem Icart és «del lloc de Falcet». D'altra banda, com va

¹⁸¹Ara bé, el «ligerísimo apoyo» que Riquer (1950a: 290) volia veure, per a aquesta hipòtesi, en "la cort reial" del primer vers conservat de N100 (*No cresi pas que l mon se cort ne s mis*) parteix d'un error d'edició flagrant, i per tant no s'ha de tenir en compte. De fet, Riquer mateix va anar abandonant la teoria en publicacions posteriors (cfr Riquer, 1955: 104). *Vid* la nota 35 *supra*, i el text d'on penja. Rubió ja havia mostrat les seves reserves al respecte, que Molas no fa sinó repetir.

desvelar Rubió (*loc cit*), els registres de la cancelleria reial atesten un Lluís Icart ciutadà de Lleida que hauria estat adobat a cavaller entre 1429 i 1430 (el 1429 se l'esmenta com a donzell, i el 1430 com a *mossen*). En efecte, els documents situen a Lleida un Lluís Icart que es va oferir per participar en l'armada contra Castella que el rei preparava l'any 1429, essent encara *domicellus* (ACA, canc, reg. 2612, f. 145)¹⁸², i amb motiu de certes bandositats i lluites locals entre ell mateix (ara ja anomenat *militis*) i Felip Claver, donzell, en l'any 1430, en què la reina els imposa una treva de nou mesos (ACA, canc, reg. 2612, f. 175v). El 1432 el rei va intervenir com a àrbitre en el compromís de pau i treva signat per aquests dos individus, on Icart continua essent anomenant *mossen* (ACA, canc, reg. 2688, f. 76). Un any després, el 1433, en ser acusat de l'assassinat de l'ardiaca de Lleida, la reina estableix que Lluís Icart sigui bandejat i incapacitat legalment, amb la qual cosa la major part dels seus béns passen a la corona, i adjudica la tutoria dels seus quatre fills menors d'edat a l'àvia, Joana de Sobirats (ACA, canc, reg. 3123, f. 102, i reg. 3241, f. 178v-179v). Aquests dos documents són interessants perquè permeten, si no establir la genealogia del personatge, almenys conèixer alguns dels membres de la seva família: la mare, Joana de Subirats, que té l'usdefruit de la casa familiar i que serà la tutora dels seus fills; l'avi matern, Joan de Subirats, ja difunt; el pare, Pere Icart, encara viu; l'existència de germanes el nom i nombre de les quals no consta; la muller, Blanquina; el fill mascle, Joanet; les tres filles, Orfresina, Elionor i Margarida; i finalment, l'existència d'un germà, Miquel, que reclama el dret al nom, les armes i l'herència dels de Subirats. Lluís, que d'ençà de l'any 1433 és anomenat als documents «Ludovici de Sobirats alia Ycart», s'havia canviat el cognom per poder

¹⁸²Atenció a un error de Rubió (*HLH*: III, 799), que confón aquesta expedició amb la de 1424. Cfr. Molas, *loc cit*. La referència als registres de cancelleria 2612 i 2688 prové de Rubió, i la dels registres 3123 i 3241, de Molas. Més endavant transcriu o extracto per primera vegada aquests documents (*V infra*, docs. 13, 14, 15, 16, 17).

heretar, segons imposava una clàusula del testament de l'avi matern Joan de Subirats¹⁸³.

La trajectòria vital d'aquest individu, com ja observà Molas, no acaba d'encaixar amb la datació riqueriana del poema dedicat a Na Pau (vers 1396), que resulta en excès reculada: el qui escrivia versos el 1396 hauria estat ja molt madur entre 1429 i 1430, quan va passar de donzell a cavaller¹⁸⁴. Curiosament, però, és només a partir d'aquest moment que se'l troba documentat a les lletres reials. El cas, en un principi, podria tenir alguna similitud amb allò que es coneix de la biografia de Gabriel Ferrús: l'advocat i procurador reial no consta en lletres de cancelleria fins uns deu anys després del moment en què devia escriure el plany pel rei Ferran (1416). Aquest desfasament, com s'ha dit més amunt, no té per què sorprendre en un cas com el de Ferrús, on la distància entre una i altra data és moderada i, de fet, lògica: a banda d'una menció aïllada en la venda d'un violari l'any 1418, comencem a trobar citat el personatge a partir de l'any 1426, quan ja devia ser un home madur i havia assolit un càrrec important a la tresoreria de la cort. En el cas d'Icart, però, la distància és massa gran (de més de trenta anys) i, sobretot, el problema de la tardana ordenació a cavaller es manté insalvable.

Malgrat això, en la seva tesi doctoral inèdita Molas va optar per identificar l'Icart poeta i l'individu documentat als registres de la cancelleria com una sola persona, proposta que Riquer va admetre «tot simplement», segons paraules del mateix Molas (1962: 228), a la seva *HLC* (I: 641-46). Poc després, però, Molas es mostra circumspecte i afegeix que «m'inclinaria a creure que el poeta i el Lluís Icart documentat no són el mateix personatge: el nom d'Icart és molt freqüent i, sembla, el segon era lleugerament més jove que el primer».

¹⁸³Morales Roca (1988: 107), sense citar fonts, com de costum, diu que Lluís Icart és fill de Pere Icart, senyor de Torredembarra i de Vespella, i de *Maria* de Subirats. Elevat a la dignitat de l'Esperó Daurat [*sic*] per Alfons el Magnànim el 1430, assistí com a tal a les Corts de 1431. Li atribueix dos germans més, Melchor i Pere.

¹⁸⁴«Eren donzells els fills de cavallers o magnats que no havien estat armats, i així podien arribar a la vellesa, tot i que ja els Usatges els obligaven a armar-se abans de trenta anys» (GEC: 6, 366).

Per la meua banda, en canvi, m'inclino a creure que es tracta de la mateixa persona: únicament, que aquesta s'ha de considerar més jove del que Molas i Riquer havien suposat.

En primer lloc, la datació tradicional del poema a Na Pau (1396) s'ha de posar en entredit: que Elionor de Pau estigui documentada de manera puntual l'any 1396 no vol dir que no pugués romandre a la cort durant més temps, primer al servei de la reina Violant, després en el brevíssim regnat de Margarida de Prades i, posteriorment, a la cort de Maria de Castella. Ho fa sospitar un fet molt significatiu, i és que, si la identificació riqueriana és correcta, l'any 1396 Elionor devia ser una nena de menys de quatre anys d'edat, ja que els seus pares, Francesc de Pau i Francina d'Hortafà, contragueren matrimoni en l'any 1392. La dada prové de J. Riera (*GEC*: 11, 375), que ha tingut l'amabilitat d'indicar-me els registres de cancelleria on consta la informació, en particular la donació de 1000 sous concedida graciosament pel rei a Francesc de Pau, i 1000 més a la muller Francina, l'any 1392, amb motiu del casament (ACA, reg. 1933, ff. 7r-10r). Un any abans, la reina Violant s'havia referit a la futura muller del camarlenc com a donzella, cosa que fa pensar que el matrimoni devia tenir lloc el 1392 (ACA, reg. 2039, ff. 114r-115r). Vegi's també Roca, 1929: 145. A més, hi ha altres casos de dames que van passar d'una cort a l'altra, per exemple la noble Joana de Rocabertí: documentada primer, com Elionor de Pau (Roca, *loc cit*), en els últims temps de la reina Violant, encara se la troba citada com a "noble dona" en la cort de Maria de Castella l'any 1418 (vegi's els docs. 56 i 57 que edito *infra*). D'altra banda, el pare de la dama en qüestió, Francesc de Pau, encara consta com a camarlenc de l'infant Alfons entre els anys 1414 i 1416 (Aragó Cabañas, 1970: 290), i se sap que va ser un dels vint testimonis catalans de la proclamació de Casp (Sobrequés, 1973: 260); l'any 1431 encara vivia, perquè en aquest any se'l convoca a Corts per última vegada (Sobrequés, 1958: 10-11). A la vista d'aquestes dades, i tenint en compte la poca edat de la donzella Na Pau quan va formar part del seguici de la infanteta, és evident que el poema amorós d'Icart dedicat a aquesta dama (si la dama és en efecte Elionor de Pau, i

si aquesta és la filla del camarlenc Francesc de Pau), hagué de ser escrit en data força posterior a l'any 1396. Això permet rejuvenir significativament l'edat del poeta, cosa que, a la vegada, contribueix a confirmar la identificació amb el Lluís Icart documentat a les cartes reials.

Tornem altra vegada a l'esment de la «reyna regnant en Arago» en la *Consolacio*: després del que s'ha dit al paràgraf anterior, la interpretació del vers es pot decantar amb més convicció a favor de Maria de Castella, una reina que, a diferència de Margarida de Prades, va regnar i governar *de facto* a la Corona d'Aragó a causa de la continuada absència del seu marit gairebé des del mateix moment de l'accés al tron. El vers sembla posar un especial èmfasi en aquest fet, en altres ocasions criticat pels súbdits catalans del Magnànim, i que pot no ser gratuït ni una conseqüència exclusiva de la retòrica a què sovint es veuen empesos els poetes de saló per tal de respectar la metricitat dels versos. Per acabar, ens consta que Lluís Icart va conèixer Maria de Castella i que hi va coincidir, almenys en una ocasió, abans de les amonestacions, multes i incautació de béns dels anys 1430 i 1433: a les actes de les Corts celebrades a Tortosa i Barcelona entre 1421-23, presidides per la reina (*Cortes*: XIII, 241), hi apareixen citats, com a "gentils hòmens" del braç militar, un "P. Icard", un "Johan Icard maior", un "Johan Icard menor", i un "Luys Icard". Aquests quatre membres d'una mateixa família podrien molt ben ser el pare (sabem que Pere Icart, casat amb Joana de Sobirats, era el progenitor de Lluís), un oncle (Joan maior), i dos membres de la segona generació, potser cosins entre ells (Lluís fill de Pere, Joan fill de Joan). No hi consta el germà del poeta, Miquel, i fixem-nos que Lluís encara no és anomenat amb el llinatge de la mare, segurament perquè l'avi matern Joan de Sobirats encara era viu. Això i el fet que l'únic nom que consta en les rúbriques del *VeAg* sigui el de Lluís Icart, fa pensar que el poeta devia escriure el seu cançoner a l'entorn d'aquestes dates, en tot cas abans d'heretar i abans de ser armat cavaller.

Amb aquesta lectura dels fets i de la cronologia, el pas de donzell a cavaller, entre 1429 i 1430, s'hauria produït dins dels límits d'edat considerats raonables, durant la joventut del poeta: el qui assistia per primera vegada a Corts entre 1421 i 1423, cap als vint anys, tot just devia arribar a la trentena en el moment de ser armat cavaller. Això situaria el naixement d'Icart cap als primers anys del segle XV, formant part d'una generació lleugeríssimament posterior a la del poeta Jordi de Sant Jordi.

El desconegut Rajadell

El "Regedelh" o "Regadelh" amb qui Icart debat en un intercanvi de cobles de tipus burlesc no sembla que ajudi a fer llum sobre la biografia del poeta. Riquer (*HLC*: I, 643), partint de dades extretes de la tesi inèdita de J. Molas, diu que el personatge es podria identificar amb l'ardiac Manuel Rajadell, a qui Felip de Malla dedica *El Pecador remut*, o bé amb «un cert Bernat Fajadell o Rajadell, beneficiat de Barcelona que donà lloc a tot un cicle de poesies satíriques». Però un article recent de Rodríguez Risquete (2002: 365-91) demostra que aquest suposat cicle contra Bernat Fajadell (del qual també parla Auferil, 1989: 311-19) de fet no va existir mai: allò que es conserva al *Cançoner de Saragossa* són cinc poemes d'un cicle satíric escrit en l'entorn de la cort del Príncep de Viana, entre 1458 i 1462, contra Bernat del Bosc (RM 154,16 / 61a,1 / 86,1 / ID 3065 / 3066), més unes cobles anònimes contra el prevere Joan Fajadell (RM 0,92), també copiades al *Cançoner de l'Ateneu*. Per a les implicacions polítiques dels textos i la possible documentació dels personatges, vegi's el documentat treball de Rodríguez Risquete.

Està clar, a més, que els poemes d'aquest suposat cicle pertanyen a una generació i a un grup literari molt posterior al dels autors copiats al *VeAg*: el personatge escarnit en les cobles anònimes, donada la seva identificació, ha de ser decididament eliminat com a candidat per a l'intercanvi poètic amb Lluís Icart. Retornem, doncs, a mossèn Manuel de Rajadell, canonge de Barcelona i ardiaca del Vallès, un dels

personatges a qui Felip de Malla dedica *Lo pecador remut* (vid Balasch, 1981: 85), obra que s'ha de considerar escrita amb posterioritat a l'any 1419 i abans de 1424 (Riquer, *HLC*: III, 408).

Un «amat nostre Manuel de Rajadell» apareix citat en alguns registres del Magnànim, per exemple l'any 1425 (ACA, canc, reg. 2679, f. 37), i als comptes del racional de l'infant Alfons el 1412 (MR, reg. 694, f. 23), on se l'anomena cavaller. En aquest registre surten també Lluís d'Aversó i Bernat Metge: ¿podríem considerar que això ajuda a explicar l'al·lusió al Gai Saber continguda en les cobles (vv. 11-12: «vos qu'etz munts e pila del gay sauber»)? Sabem, si més no, que el poema N100 d'Icart va participar en un certamen poètic a Tolosa (endreça final on s'encarrega a la cançó que vagi a «los senhors set que t vulhen smendar»). No sembla pas, però, que aquest Manuel de Rajadell relacionat amb Alfons el Magnànim es pugui identificar amb el canonge de la catedral de Barcelona a qui Malla va dedicar la seva obra: en la carta reial no se l'anomena canonge ni religiós, i al registre del racional se l'esmenta tan sols com a cavaller. A més, es coneix l'existència d'almenys un noble contemporani del mateix nom, en les llistes del braç militar, que tenia la castellania del castell de Carmançó al comtat d'Empúries i que va jugar un paper de relleu durant l'Interregne. Se'l troba sovint convocat a les Corts de 1410-11, on destaca pel seu vot particular en la qüestió del quart braç al Parlament (Sobrequés, 1973: 221-222). Si l'apel·latiu utilitzat per Icart en adreçar-se a Rajadell en la seva primera cobla, «frayres molt cars», ha de ser considerat a la lletra, caldria descartar aquest Manuel de Rajadell cavaller.

D'altra banda, l'any 1416 la reina Maria escriu al «religiós e amat nostre ffrare Miquel de Rajadell, peborde major del monastir de Sant Cugat del Vallès» (ACA, canc, reg. 3108, f. 11v). ¿És possible suposar que el document contingui un error en el nom de fonts i que la carta estigui adreçada al canonge de Barcelona i ardiaca del Vallès, *Manuel de Rajadell*? Fa de mal dir, i en tot cas la dada amb prou feines oferiria una lleu connexió entre la sobirana i el personatge.

El 4 de gener del mateix any 1416 Margarida de Prades demana a mossèn Manuel de Rajadell, canonge de la Seu de Barcelona, que li trameti el *Titus Livius* (ACA, reg. 2355, f. 82r, 85v, document citat per Fort i Cogul: 177). Aquest personatge és sens dubte el mateix a qui Felip de Malla dedica *El Pecador Remut*. Aquest fet, però, tampoc no ajuda a aclarir si es tracta o no del mateix Rajadell de l'intercanvi de cobles amb Lluís Icart. Per al topònim, *vid Onomasticon*: VI, 330-31.

Sense conèixer la personalitat ni la biografia del personatge, es fa difícil d'interpretar el significat de l'expressió burlesca dels vv. 2-3: «Frayres molt cars, maravil-me de vos / com lo ventall portatz en aut per vila / ventant lo proz», que Icart llança misteriosament al seu interlocutor Rajadell.

Són importants, però, la citada referència al Gai Saber, i que el destinatari de la cobla sigui anomenat «frayres molt cars». ¿S'ha d'interpretar que pertanyia a algun orde religiós, o és que Icart té costum de referir-se als seus interlocutors literaris amb aquest epítet? En tot cas, la coincidència en l'ús del mot *frare* utilitzat també pel poeta per referir-se al destinatari de la *Consolació*, permetria suposar que aquest hagi estat el mateix Rajadell amb qui Icart va intercanviar les cobles.

I això posa de manifest un altre problema, encara més difícil d'escatir, que és la identificació de l'amic malalt a qui Icart dedica la *Consolació*: Arnau March és el nom suggerit per Pagès (1949: 117), que reenvia a Massó (*Repertori*: I, 414-415), el qual no es manifesta. Amb tot, d'ençà de Pagès, 1949 el nom d'Arnau March s'ha anat repetint, sense cap base, com a possible destinatari del poema narratiu d'Icart.

Quant a aquesta qüestió, només es poden afegir algunes observacions extretes del text mateix: a partir del v. 156 de la *Consolació*, Icart descriu el règim de vida disciplinada que, segons recepta mèdica i prescripció filosòfica, l'amic malalt hauria de menar per aconseguir una curació efectiva del mal d'amor. I entre les activitats que descriu, llegim, als vv. 175-179:

[...]
pensatz vostra xarcici,
servins, per vostr'offici,
tostemps per amor fina
l'axcelhen pros reyna
regnant en Aragó.

Les expressions "vostra xarcici" i "vostr'offici" podrien fer referència a algun càrrec palatí, possiblement administrat, al servei de la reina (*vid* Molas, 1984: 132-33). Tot i que, és clar, també podrien ser pura retòrica cortesana. D'altra banda, l'entorn social de l'amic malalt que dibuixa Icart té tots els ingredients d'una cort literària:

184 E mays am gran rayso
salh dolç perlar de vos,
y etz tenguts gracios
entre celh qui pratiquen,
ayço vey clar presiquen
dones d'estat insignes
que del creure son dignes,
188 tant com dones del mon,
per les grans laus que son
en elhas ses masura.
E mays vey que s'atura
tostemps e pren delitz
192 vostra cors aflequits
amb amichs vers e clars,
scoltans bels sonars
abtes, de fin acort
[...]

Les dades, si bé no proporcionen cap pista sobre el nom del destinatari de la *Consolacio*, almenys tenen la virtut d'oferir la descripció d'un ambient característic de cort literària o d'amor. Un ambient que girava al voltant de la figura de la "reyna" i al qual no hi ha dubte que Lluís Icart també havia tingut accés.

A la cobla final de la *Consolació*, que és com una endreça a l'amic malalt, Icart s'adreça a aquest anomenant-lo "ffrayres":

Si us platz, ffrayres, ben captenir,

metetz lo cor en dompna que us ho valha

Una vegada més, cal preguntar-se si és un tracte familiar, amistós, o bé una referència a l'estat de religiós de l'amic d'Icart. En aquest cas, com s'ha dit, podria tractar-se del mateix Rajadell de l'intercanvi de cobles.

Arnau March

Fins ara la crítica no ha establert res de segur sobre la identificació del poeta Arnau March, obstaculitzada per l'escassetat de documents i per la homonímia amb un altre individu de la mateixa família que devia ser el seu oncle. Per als problemes que ja suscita la documentació d'un Arnau March I, germà dels poetes Jaume i Pere, vegi's la tesi inèdita de J. Pujol (1990: 44, n. 118). En l'arbre genealògic de la seva edició crítica, Pujol el considera nascut entre 1337 i 1338, i mort abans de 1410¹⁸⁵.

D'altra banda, hi ha un Arnau March «miles, habitante civitate Barchinone, nu[n]ch vero comorans Valent[i]e», documentat a València l'any 1413 (Rodrigo Lizondo, 1981: 366, n. 72 [APV, notal de Joan de Plasència, 204, 2a mà. f. 1r]) i a Gandia als anys 1417 i 1424 (Pagès, 1912: 50).

Donat que, en la rúbrica d'un dels sis poemes coneguts d'Arnau March (*Presuptuos cor ple de vanitats*, conservat als cançoners JKN),

¹⁸⁵«El primogènit de Jaume March I va néixer, probablement a València, entre 1334 i 1335 (aquell any el pare s'havia casat amb Guillemona d'Esplugues, i *el juliol de 1338 ja havien nascut Pere i Arnau*)» (Pujol, 1994: 18). Per la seva banda, Cabré (1993: 16) esmenta un Arnau March germà de Jacme i Pere que va ser alcaide de Beniarjó i que resulta d'identificació problemàtica. En efecte, el 1406 als protocols de Ramon Agualada apareix un Arnau March «alcaydus loci de Beniarjó» (Pagès, 1912: 50, n. 2 [Arxiu d'Osuna: Gandia, núm. 1122]). Vegi's també què en diu Fullana, 1936: 127. Al testament del poeta Pere March, de l'any 1410, hi consta que un germà seu, Arnau March, estava enterrat a l'església de Foios: *vid* Paz y Mélia (1901: 370) i Rodrigo Lizondo (1981: 366, n. 70). Possiblement es tracta del mateix Arnau March que l'any 1373, amb motiu del préstec del setge del rei de Castella, està censat com a parroquià de Sant Pere, la seu de València [AMV, Protocols, Bartomeu Villalba]. La informació procedeix de Rubio Vela & Rodrigo Lizondo (1997: entrada 4577). Aquest treball sobre les nòmimes de la ciutat de València entre els anys 1368 i 1373 també inclou referències a un Pere March (parroquià de Sant Bartomeu, citat l'any 1369 amb motiu del préstec de Sardenya, entrada 2873) i a un Iacobus Marcho (parroquià de Sant Nicolau el mateix any, entrada 2642), [AMV, Protocols, Ramon Obach].

consta de manera explícita que aquest poeta va ser estrictament contemporani de la reina Margarida de Prades¹⁸⁶, cal eliminar d'entrada el candidat més antic, mort abans de l'any 1410: Margarida, nascuda vers 1387-88, es va casar amb Martí I el 1409, va enviduar l'any següent, i va entrar al monestir de Valldonzella el 1423, on va morir l'any 1430 (Fort i Cogul, 1970). Els anys en què s'hauria pogut escriure el poema, doncs, van de 1409 a 1423, comprnent el període de la llarga viduïtat de la reina Margarida¹⁸⁷.

Tenim, doncs, un individu atestat al segle XV, Arnau March II, l'origen patern del qual ha estat causa de desacord entre alguns estudiosos: sembla, però, que cal identificar-lo sense reserves amb el segon fill de Lleó March¹⁸⁸. Molt menys documentat que el seu germà Jaume, del qual se sap que va estar al servei d'Alfons el Magnànim i de Joan II de Navarra, l'activitat d'aquest Arnau March ha restat fins ara desconeguda. Els documents que s'aporten en aquest treball, si és que es tracta de la mateixa persona, permeten aclarir alguns aspectes de la vida del personatge i afegir nous elements en favor de la seva identificació amb el poeta.

Resumeixo les dades conegudes sobre la genealogia d'Arnau March II. Al testament del poeta Pere March, datat a 9 de desembre de 1410 (Paz y Mélia, 1901: 370), consta que el patriarca dels March va deixar cinquanta florins als seus nebots Jaume i Arnau. Segons Pagès (1912: 50-51), «on peut admettre que ce neveu de Pere March est bien l'auteur des poesies attribuées à Arnau March, contemporain de la reine Marguerite». Aquesta suposició, tot i la seva vaguetat, sembla raonable,

¹⁸⁶La rúbrica llegeix: *Canço d'amor tençonada feta per Mossen Arnau March, e ha y sentencia donada per ell mateix, la qual no es aci per manament de la senyora reyna Dona Margarita a ell fet* (Pagès, 1949: 111).

¹⁸⁷Recordem que aquesta rúbrica, juntament amb la tornada de *L'Estat d'onor e de amor* de Jordi de Sant Jordi («Reyna d'onor, excelhents Margarita») constitueix un dels principals arguments en què se sustenta l'existència de la cort d'honor que sembla haver mantingut la vídua del rei Martí a la seva residència del palau menor de Barcelona. *Vid Riquer* (1955: 99-104) i *Fort i Cogul* (1970: 178-92)

¹⁸⁸«L'únic altre Arnau March que coneixem [a més d'Arnau March I] és un fill de Lleó March que va morir el 1467 i que, estirant-li molt la *vida*, no podia haver nascut abans de 1390» (Pujol, 1990: 44, n. 118).

i ha estat generalment acceptada. L'estudiós aporta extractes dels dos documents abans esmentats, conservats a l'Arxiu d'Osuna, on se cita un Arnau March de Gandia, el qual, entre altres coses, té tractes amb Elionor Ripoll, vídua de Pere March: en primer lloc, la venda d'una renda de 33 sous feta el 10 de març de 1417 al notari «Guillermo Ferrarii», de Gandia, per «Arnaldus March et Bartholomeus March, vicini ville Olive» [Gandia, núm. 1212; protocols Pugeriol de 1417]. En segon lloc, un document del 25 d'agost de 1424 on una «Anthonia, uxor Arnaldi Marcho, vicini ville Gandie», reconeix un deute amb Berenguer Bages, de Cullera [Gandia, núm. 1210; protocols Pere Belsa, ad ann. 1423-24].

Al seu arbre genealògic, Pagès (1912: 52) conjecturava (sense base documental) que aquest Arnau March II devia ser fill del germà homònim de Jaume i Pere (Arnau March I). Però al cap d'uns anys, l'advocat Carreras i Valls (1933: 309-332) va afegir noves dades sobre la paternitat de l'Arnau March candidat a poeta: segons els documents per ell exhumats, el nebot de Pere i Jaume March, i per tant cosí germà d'Ausiàs (Arnau March II), hauria estat fill de Lleó March, que és un germà fins llavors virtualment desconegut dels dos primers poetes de la família. Entre els múltiples documents aportats per Carreras i Valls consta, en efecte, un Lleó March, ciutadà de Barcelona, mercader, el nom del qual hom ja coneixia perquè apareix dues vegades vinculat amb el de Jaume March, i una al costat dels noms de Jaume i Pere (vegi's Rubió, *Documents*: I, 331). Aquest Lleó March va tenir dos fills barons: Jaume i Arnau. El primer, els actes del qual de vegades s'han confós amb els del seu oncle poeta, va estar al servei del rei d'Aragó i fou home de confiança del rei de Navarra¹⁸⁹. Casat amb una Eulàlia i pare de quatre criatures, morí vers l'any 1438 després d'una vida de

¹⁸⁹A les dades ja conegudes sobre aquest Jacme fill de Lleó March podem afegir les següents: el seu servei a Alfons el Magnànim s'inicia ja en els anys en què aquest era infant d'Aragó, donat que Jacme March consta com a uixer d'armes als registres del racional de l'infant Alfons d'entre els anys 1413 i 1416 (*vid* Aragó Cabañas, 1970: 292). A més, juntament amb el seu germà Arnau, Jacme March va assistir a les Corts de 1421-23, presidides per la reina Maria (*Cortes*: XIII, 232).

fidelitat a la nova dinastia d'Aragó. El segon fill, en canvi, Arnau March II, en no ser l'hereu, amb prou feines consta als documents notarials de la branca de Lleó March extractats per Carreras. Tota la informació biogràfica que es pot afegir sobre el personatge prové del seu testament, atorgat l'any 1467, que repasso més endavant [AHPB, Antoni Vinyes, *Primum Liber Testamentorum* (1427-1480), ff. 136r-137r].

Malgrat reconèixer que «el parentiu d'Arnau March, poeta, amb Auzias March, tot i esser molt probable, resta encara incert» (Pagès, 1934: 10), el filòleg nord-català va reaccionar amb duresa davant la rectificació de l'advocat barceloní, fins a l'extrem d'afirmar: «Or voilà que M. Carreras a préféré voir en lui [Arnau II] le fils de Léon March, un des multiples frères qu'il a attribués à Jaume et Pere» (1948: 331). Amb tot, interessa retenir l'observació que fa Pagès (1948) de la necessitat de documentar un Arnau March que sigui anomenat *miles* o *mossen*, és a dir, que hagi estat armat cavaller: condició indispensable per poder-lo identificar amb el poeta, que a les rúbriques dels cançoners ostenta sempre aquest apel·latiu. I bé, al document de l'any 1413 aportat per Rodrigo Lizondo (descobert pel D. Lluís Cerveró, segons informa l'autor del treball), l'Arnau March habitant de Barcelona però documentat a València és un cavaller.

L'ascendència i la descendència de Lleó March (1338pq-1409aq), mercader que va saber guanyar-se la confiança de Pere de Lusignan, rei de Xipre i de Jerusalem, ja no és discutida per ningú (vegi's Cabré, 1993: 16, n. 19, i Pujol, 1994: 23). El seu fill Arnau March II, nebot dels poetes Jaume i Pere, consta en l'arbre genealògic de Pujol (1994) com nascut en data incerta i mort després del 1467. A la seva tesi doctoral inèdita Pujol (1990: 88) ofereix alguna notícia més sobre la biografia d'aquest Arnau March:

Les informacions més precises, si és que es tracta del mateix personatge, deriven del seu testament, atorgat en 1467: sabem que era cavaller i que demana ser enterrat a la capella dels March del convent de predicadors. No dóna, però, cap dada genealògica, ni ens és possible de saber absolutament res de la seva activitat. Tenint en compte que es tracta del sol Arnau

March que hàgim sabut documentar en el segle XV, és possible que sigui aquest l'autor de les poesies pervingudes al seu nom, una de les quals el posa en relació directa amb la reina Margarida de Prades. El seu germà Jacme, recordem-ho, havia servit a la cort d'Alfons el Magnànim.

Interessa en particular que aquest Arnau March que va testar l'any 1467 sigui anomenat *miles*. El testament ens informa que l'atorgant havia contret primeres núpcies amb una tal Antònia i que, d'aquest matrimoni, havia nascut una filla, Graïda (recordem que Antònia consta com a muller de l'Arnau March documentat a Gandia l'any 1424). Més endavant Arnau es va tornar a casar amb una Elionor, de la qual va tenir quatre fills: Caterina, Serena, Pere i Ausiàs. En el moment de testar, aquesta segona muller ja consta com a difunta. Deixa una petita quantitat a les dues filles menors, monges del monestir de Pedralbes, i la resta de l'herència es reparteix entre els altres tres fills. Interessa destacar la clàusula segons la qual el fill gran, Pere March, «fuerit et erit sub obediencia domini nostri regis» (vegi's el doc. 34 *infra*).

Les quatre dates obtingudes fins ara a partir de documents notariais (1413, 1417, 1424, 1467) es poden encaixar amb la cronologia d'un cavaller Arnau March que exercia el càrrec de sotscomprador de la reina Maria entre els anys 1422 i 1430 (com a mínim), documentat en algunes cartes del Magnànim i, sobretot, als comptes del racional de la reina. Sabem, d'altra banda, que entre els cavallers que van assistir a les Corts celebrades a Barcelona entre 1421 i 1423, presidides per Maria de Castella, hi havia un Arnau March.

El 2 de maig de 1422, des de Barcelona, la reina mana pagar «a n Arnau Marcho, sots comprador de casa nostra, per les messions que li convenia fer en lo viatge que feu de nostre manament de la ciutat de Saragoça a la ciutat de Barchinona e d'aquí avant per noliejar i rampi per anar al senyor qui era en lo regne de Sardenya, cccc florins del dit or» (ACA, canc, reg. 3218, f. 2v)¹⁹⁰. Les obligacions del comprador i el

¹⁹⁰L'extracte forma part d'una llarga llista de despeses avalades per la reina Maria en una carta editada per Soldevila (1928: 336-37) i reproduïda al doc. 25 *infra*.

sotscomprador reials estan descrites amb detall a les *Ordinacions*: 45-47. Bàsicament consistien a proveir la casa reial de carns, pa, peix i vins, i a tenir cura que el reboster, el museu i els altres domèstics de la cuina estiguin ben avituallats de tot allò que es considerés menester.

En un altre registre de la cancelleria de la reina, a l'últim full del llibre i en un document sense data molt malmès pels corcs i la humitat, s'esmenta el nom d'un «Arnaldis Marcho, emptor domine regine» (doc. 26 *infra*, ACA, canc, reg. 3109, f. 241). L'anterior carta del registre és de l'any 1422. No crec que haguem de fer gaire cas d'aquest suposat ascens (de sotscomprador a comprador), ja que la nota està escrita de manera molt apressada i descurada. Hi ha constància, a més, que l'any 1430 el nostre personatge encara exercia el càrrec de sotscomprador de la reina, perquè aquesta avala una despesa (de 586 sous i 3 diners barcelonesos, i 531 sous i 5 diners jaquesos) efectuada per Arnau March en absència del comprador: «Et eciam cuiusdam apoche in presenti loco de Alcorisa per Arnaldum Marco, subemptore domus nostre [...]» (ACA, canc, reg. 3228, ff. cix-cx). La carta està datada a Alcorisa, a 10 de juliol de 1430 (vegi's el doc. 32 *infra*).

D'altra banda, el 30 de desembre de 1427, des de Lliria, el rei Alfons s'adreçava a Arnau March en aquests termes (la referència al mestre racional posa de manifest que es tracta del mateix Arnau sotscomprador [*vid* doc. 27 *infra*]):

Mossen Arnau March, sobre alguns affers qui sguarden servey de Deu e nostre, los quals avem molt a cor, havem informat largament de nostra intencio lo feel conseller e maestre racional de la nostra cort en Pere de Sentcliment, per que us pregam affectuosament que a les paraules del dit maestre racional donets plena fe e crehença axi com si nos personalment les vos dehiem, complint-les per obra segons de vos confiam (ACA, canc, reg. 2679, f. 114r).

L'únic Arnau March que pot ser identificat amb l'individu que ostenta el càrrec de sotscomprador reial als documents citats és el fill de Lleó March i Violant Sentbreç (casats en 1369aq), nascut en una data incerta de l'últim quart del segle XIV i que segurament va atorgar testament en

l'any 1467. Aquest personatge és també el més susceptible de ser identificat amb el poeta. En primer lloc, perquè és cavaller, com en les rúbriques del cançoner. Després, perquè se li coneix un càrrec important a la cort d'Alfons el Magnànim: seguint els passos del seu germà Jaume, doncs, Arnau hauria continuat la tradició de servei a la dinastia dels primers Trastàmara. Més endavant, el seu fill Pere també estarà al servei del rei. Aquesta vinculació cortesana entre els anys 1422 i 1430, com a mínim, i les poques notícies que coneixem de la seva biografia (l'any 1417 ven una renda, entre 1421 i 1423 assisteix a Corts, el 1424 està casat amb Antònia) encaixen bé amb la rúbrica que el posa en relació amb la reina Margarida (1409-1423) i amb la presència dels seus poemes al gran cançoner àulic quatrecentista que és el *VeAg*.

Quan aquest treball ja estava pràcticament enllestit, he trobat el testament d'una «Caterina, uxor venerabili Arnaldi Marcho, emptoris serenissime domine regine Aragonum, nunc feliciter regnans, civis Barchinone», datat a 10 de juny de 1452 [AHPB, Antoni Parera, *Primus Liber Testamentorum* (1431-1452), ff. 38r-40r]. Al document no s'hi fa esment de cap fill comú del matrimoni ni de matrimonis anteriors de cap dels dos cònjuges. Això permet sostenir la identificació del sotscomprador reial i el cavaller que va testar l'any 1467 en una mateixa persona: les dades, doncs, portarien a suposar que Arnau March va contreure terceres núpcies amb Caterina, i que va sobreviure també a aquesta muller, amb la qual no va tenir fills, raó per la qual la dona no és esmentada al testament de 1467. El document, a més, ens informa que l'any 1452 Arnau encara exercia el càrrec de comprador de la reina.

En contrapartida, però, cal dir que no hi ha res que demostrï de manera incontestable que el sotscomprador reial hagi estat emparentat amb el llinatge dels March de Gandia (és a dir: que es tracti del mateix individu documentat per Carreres i Valls i per Pujol als registres notariaus de la família). Tampoc, però, no hi ha cap prova que testimonii que el poeta Arnau va pertànyer a aquesta família. En qualsevol cas, la documentació aportada dóna constància històrica d'un Arnau March cavaller i vinculat amb un càrrec important a la cort reial durant els

anys en què Margarida de Prades, la vídua de l'últim monarca del casal d'Aragó, encara no s'havia retirat de la vida pública.

Es conserven sis poemes d'Arnau March, tres dels quals es troben al *VeAg* en testimoni únic (N152-154 del cançoner, que equivalen a I-III de l'edició Pagès, 1949). Els altres són a *JKN* (*Presumptuos cor ple de vanitats*: IV), a *P* (*Qui pora dir lo misteri ten alt*: V) i a *P* (*Un novell fruyt exit de la rabaça*: VI). Al llarg poema citatori de Pere Torroella, *Tant mon voler*, hi consta una cobla d'Arnau March no transmesa per cap altre testimoni (*Tot hom se quart de mi*: VII).

Jordi de Sant Jordi

D'ençà de l'edició de Riquer & Badia (1984), que recull tota la informació biogràfica exhumada per Massó (1902), Nicolau (1913 i 1917) i el mateix Riquer (1935, 1955a i *HLC*), sabíem que Jordi de Sant Jordi, nascut en els «ultimíssims anys del segle XIV» i documentat com a cambrer reial d'Alfons el Magnànim entre 1416 i 1424, del qual va rebre el 3 de desembre de 1420, en plena campanya militar a Còrsega i Sardenya, l'alcaidia de la Vall d'Uixó, no va viure més enllà de l'any 1425. La data de la seva mort se situava, de manera imprecisa, entre el 12 de juny de 1424, en què féu el darrer testament, i el 30 de gener de 1425, en què sabem que ja no era viu (Riquer & Badia, *op cit*: 22-23, i docs. xlv i l). Dues contribucions posteriors permeten matisar de manera definitiva la data de la mort del poeta, tot i que divergeixen quant al lloc on es va produir el traspàs: «entre el 12 i el 21 de juny de 1424, i possiblement a València» segons R. i J. M Baldaquí (1991: 257-71); o «a Barcelona, molt probablement dins el palau reial, ja que així sembla indicar-ho la presència del lloctinent de protonotari al moment de fer testament [...] entre el 12 i el 15 de juny de 1424», segons Villalmanzo (1993: 63-74, esp. 66).

Recentment, encara, un treball de Garcia-Oliver i Llabrado (2000: 219-229) ha dibuixat un retrat sorprenent de l'entorn familiar de Jordi de Sant Jordi: fill d'un esclau moro alliberat i convers, el futur

cambrer reial hauria començat la seva meteòrica carrera cortesana com a músic o joglar. Vegi's, com a complement d'aquesta hipòtesi, les observacions de Di Girolamo en la ressenya penjada al web del *Rialc* (<http://www.riale.unina.it/libri/Garcia-Labrado-htm>).

Donat que dues de les quatre lletres reials on s'atesta la documentació més antiga de Jordi de Sant Jordi no han estat reeditades d'ençà del *Diccionario* de Torres Amat ([1836]: 333), i tenint en compte que els documents es conserven en un dels registres de cancelleria buidats per a aquest treball, afegeixo al capítol V *infra* (docs. 35 i 36) el text de les dues cartes de la reina Maria a l'abadessa de la Saïdia i al bisbe de València en favor d'Isabel de Sant Jordi, germana del cambrer del Magnànim (ACA, canc, reg. 3108, ff. 13-14).

Fra Joan Basset

Fra Joan Basset, encara mal conegut com a personatge històric, està documentat en dues úniques ocasions: l'any 1424 se'l va contractar per predicar la Quaresma a la ciutat de Cervera (Miró, 1995), i el 21 de març de 1434 el rei Alfons li va escriure una carta des d'Agrirento per recomanar-li el seu ajudant de cambra Joan de Vilasaló (doc. 49 *infra* [ACA, canc., reg. 2511, f. 2v])¹⁹¹. La primera notícia prové del registre de despeses del Consell municipal de Cervera pel pagament del predicador de la Quaresma de l'any 1424: hi consta una àpoca dels dinou florins i cinc diners que va rebre «frater Iohannes Basset, de ordine Sancte Anne» del bosser de la vila (AHCC, Àpoques comunes, 1424, f. 12r). Al *Llibre de Consells* del mateix any es dóna fe que «lo honorable fra Johan Basset ha prehicat aquesta Coresma passada, en la qual ha fetes moltes bones prehicacions, de que s segueix gran proffit a la salut de les animes», i s'estableix que, per pagar-lo, es faci una plega per la vila i que, si no arriben a la quantitat de vint florins, s'hi afegeixi la resta (AHCC, Consells, 1424, f. 84r). Aquestes dues notícies ens

¹⁹¹Document fins ara inèdit la coneixença del qual dec a l'amabilitat de Paco Rodríguez Risquete.

ofereixen una dada important per començar a escatir la personalitat del poeta: que fra Joan Basset pertanyia a l'orde de Santa Anna.

El convent de Santa Anna a Barcelona, ocupat per canonges regulars, era originàriament la casa del Sant Sepulcre de Jerusalem, i a aquesta seu van passar els canonges agustinians de Santa Eulàlia del Camp a partir de l'any 1420, juntament amb alguns frares de la Penitència o *freres del sac* vinguts d'Itàlia que s'havien establert a la vora del monestir, segons explica Duran (1972: I, 525-26). El 1423, a instàncies d'Alfons el Magnànim i amb l'aprovació papal, les dues comunitats es van refondre i van passar a residir plegades al convent de Santa Anna (GEC: 13, 164). D'això se'n desprèn, en sentit estricte, i tal com conclou Miró (1984: 95), que fra Basset tant podria haver estat frare de l'orde de Jerusalem com canonge agustinia. La notícia de l'adscripció de Basset a l'església de Santa Anna, però, té una interpretació unívoca si es llegeix a la llum d'una coneguda afirmació emesa anys enrera per Rubió (HLH: III, 798) sense aportar cap prova documental: «Contemporáneo de Ferruç, e inédito todavía, es fray Joan Basset, de la orden de Jerusalén» (les cursives són meves). Aquesta tesi, que s'ha acabat fent un lloc a la HLC de Riquer (I, 635: «És possible que fos *cavaller de l'orde de Sant Joan de Jerusalem*» [les cursives són meves]), l'han repetida Bohigas (1974 i 1988) i Romeu (1981)¹⁹². Cal fer, però, una puntualització important: referint-se a Basset com a cavaller de Sant Joan, Riquer devia pensar més aviat en la branca militar de l'orde del Sant Sepulcre, cosa que no coincideix de manera exacta amb les paraules de Rubió en les quals es basa la hipòtesi (Riquer, *loc cit.*: n. 2). El Sant Sepulcre és un orde religiós i militar originat en la comunitat de canonges regulars que des del final del segle XI tenia cura de l'església del Sant Sepulcre de Jerusalem. Tot i que al segle XII es va doblar amb una branca de cavallers, a imitació dels ordes del Temple i de l'Hospital, hem de pensar que Basset, essent frare i de Santa Anna, com testimonien

¹⁹²«Jordi Rubió diu que Joan Basset pertanyé a l'orde de Sant Joan de Jerusalem» (Bohigas, 1974: 83); «Jordi Rubió diu que pertanyia a l'Orde de Jerusalem, sense, però, indicar la seva font» (Bohigas, 1988: 24); «Possiblement pertangué a l'orde dels cavallers de Sant Joan de Jerusalem» (Romeu, 1981: 172).

els documents certerins, havia de pertànyer a la secció religiosa de l'orde, la dels canonges regulars establerts des de l'any 1150 a l'església de Santa Anna de Barcelona.

No tinc cap dubte que la tesi de Rubió està sòlidament fonamentada en algun dels molts papers i cartes que al llarg dels anys devien desfilar sota la mirada curiosa d'aquest estudiós: en conseqüència, és d'esperar que tard o d'hora la prova documental de l'adscripció de Basset a l'orde religiós del Sant Sepulcre acabarà apareixent en el fons d'algun arxiu o biblioteca. Per la meua banda, cal dir que estic lluny d'haver esgotat les possibilitats raonables de recerca pel que fa referència al frare poeta i cortesà.

Ja s'ha vist com alguns dels textos de fra Joan Basset situen cronològicament el poeta en uns anys i un context polític i social ben concrets: el *Vers lauda*, que fa referència al Cisma d'Occident (1378-1417), ha de ser d'entre els anys 1414 i 1417, en tot cas anterior al 1417, i possiblement anterior al gener de 1416, que és quan Ferran I va fer pública la sostracció d'obediència a Benet XIII. El *plant* per la mort del cardenal de Sant Esteve de Tolosa, Pere de Rabat, ha de ser posterior de poc temps a la data del traspàs: 22 de març del 1417. La cobla adreçada «al molt alt don Enric» podria haver estat escrita entre 1422 i 1426 (vegi's el que se'n diu més endavant, en l'apartat que tanca aquest capítol). D'altra banda, l'endrea del *Vers clus* a un «naut prelat bisbe de Barchinona» innominat, tant pot estar dedicada a Francesc Climent Sopera, que va exercir entre 1410 i 1416, com a Andreu Bertran, que ho féu entre 1416 i 1420 (Riquer, *HLC*: I, 641). D'aquestes dades se'n dedueix que fra Joan Basset podria haver conegut personalment, a Barcelona, el cardenal tolosà Pere de Rabat. No sabem, però, si el canonge poeta va compartir amb ell la fidelitat extrema a Benet XIII: el 20 de gener de 1416, el comte de Foix escrivia al rei Alfons demanant-li que els seus oficials i servidors no molestessin el cardenal de Tolosa pel fet de no haver-se volgut sostreure a l'obediència del papa Luna, i que li permetessin de quedar-se als territoris de la Corona d'Aragó (Puig i Puig, 1920: 315).

En l'esmentat plany per la mort del cardenal (N121), Basset clama al Sant Pare en aquests termes:

O payres sants, e ten crusel jornada,
llas, foch a nos, quant la mort fech azempre
del qui, morin denant hostia segrada,
20 vos esser justs, lay testiffiquech sempre.
O payres santz, donchs planyets tal sostenta
e provocats ploran a plors lo poble.
O cardanals, plorats la sobreventa
24 que-s sdevench perdent lo predit noble.

Aquests versos podrien estar adreçats a qualsevol dels sants pares que es disputaven la tiara. Però tenint en compte que la Corona d'Aragó havia estat clarament avinyonista des del temps de Joan I, i més encara d'ençà que Sant Vicent Ferrer i el cardenal aragonès Pedro de Luna van entrar amb energia en el taulell de joc, i considerant que aquest últim, essent ja Benet XIII, es va instal·lar durant un temps a Barcelona, al palau reial major, cedit per Martí I, i que durant l'interregne va intervenir de manera decisiva en la resolució de la successió al tron (raó per la qual Ferran d'Antequera li va ser fidel fins al gener de 1416, quan es va veure obligat a sostreure-li obediència), resulta més lògic pensar que el Sant Pare del poema de Basset és el papa Luna, i no pas cap dels seus adversaris francesos o italians. Ja s'ha vist com aquest papa fou recolzat també pel cardenal de Tolosa, la mort del qual el poeta lamenta amb tant de dramatisme. Donades les circumstàncies, hauria estat de mal gust, per part de Basset, d'invocar qualsevol altre Pare Sant en un plany per la mort del cardenal.

Poc abans del *Plant*, Basset va escriure un poema contra el Cisma de l'Església, amb un vers refrany que repeteix, al final de cada cobla, adreçant-se a la Mare de Déu: «fessats tost finir lo Scisma». No sé veure, però, cap referència o al·lusió en el text que permeti afirmar si Basset era partidari o contrari al papa aragonès. Al cap d'un any de tot plegat, com sabem, el cardenal de Sant Esteve moria a Barcelona, i tant la reina Maria com els consellers reials s'apressaven a escriure al

Magnànim, segurament a València, per informar-lo del traspàs i dels candidats a ocupar la plaça vacant: vegi's el doc. 50 transcrit *infra* i la referència de la carta dels consellers barcelonins a Puig i Puig (1921: 315, n. 4). Poc després, segons consta, el Consell de la ciutat de Barcelona acceptà la despesa feta pels consellers per la sepultura del cardenal (*Rúbriques*: 32).

D'altra banda, a través de la xarxa d'endreces i dedicatòries del cançoner sabem que Basset era contemporani i amic de Guerau de Massanet, a qui dedica el seu *Letovari*, i que Massanet era conegut de Ferrús, amb qui va tençonar, i també de Jaume Ripoll i Joan d'Olivella, que van ser escollits pels anteriors com a jutges de la tençó. A la vegada, Joan d'Olivella és autor d'una cobla enviada a Jaume Bonet i A. de Montanyans, que li responen amb sengles cobles copiades al final del primer tom del *VeAg*. Tot sembla indicar que ens trobem davant d'allò que generalment se sol qualificar com a "cercle literari o poètic". L'obra de Basset, a més, conté d'al·lusions a personatges no identificats, com una endreça a Madona Costa, «cavalheresa d'altura de Sant Climent honorable» (N114, vv. 33-36), i la referència a un desconegut Pere Bagort (N115, v. 42). Ja s'ha dit més amunt que Basset, de la carrera professional del qual tan poca cosa sabem, devia moure's en un ambient social on tenia cabuda el refinament literari: ho fan palès els poemes de circumstàncies, el gust per les endevinalles i pels poemes en forma de profecies, les endreces a nobles (un infant reial, un bisbe i un cardenal relacionat amb «nostra gaya sciença») i, per damunt de tot, els lligams que el connecten de manera evident amb altres poetes propers a la cort: Ferrús, Massanet, Olivella, Bonet i Montanyans.

Aquest cercle encara es podria ampliar, almenys en la teoria, amb els noms de dos poetes fins ara desconeguts que cita Basset al *Letovari*: fra Vilar (si la meua interpretació del v. 45 és correcta: «Vilar ffra uditz» enlloc de «Vilarffrau ditz») i Ramon Novell, cadascun autor d'una cobla en decasíl·labs on es proposen estratègies, màximes i remeis contra el mal d'amor, i que Basset insereix en el seu poema de la matexa manera que Sant Jordi farceix la *Passio amoris* amb cobles i versos de

trobadors famosos. El nom d'aquests versificadors no surt citat en cap altre cançoner quatrecentista ni posterior, i tampoc no els he trobat atestats en cap dels documents de cancelleria que he consultat. El web de *Rialc*, basant-se en el cens de Parramon, 1992: (121.1), (198.1), els dona un tractament personalitzat (Vilarfrau i R. Novell), extraient les seves cobles del *Letovari* i editant-les separatament.

Tenim constància de la fama posterior de fra Joan Basset, si més no com a poeta misògin, gràcies al *Conhort* de Francesc Ferrer, on s'insereix (vv. 400-407) la cobla d'un maldit que no forma part de cap dels poemes copiats al cançoner *VeAg*. Vegi's què en diu Auferil (1989: 228 i 248-49).

Per acabar, i per si pot aportar alguna pista sobre el llinatge o la genealogia de fra Joan Basset, afegeixo la informació següent. Resseguint la família dels Becet o Basset, originals de Camprodon i instal·lats a Barcelona, de la qual Pere Basset, jurista i batlle general de Catalunya en temps del Magnànim, és el membre més il·lustre i ben documentat, Martorell i Trabal & Valls i Taberner (1911-12: 597) comenten: «algunes obres d'un frare Beçet figuren en el *Conort* d'En Ferrer, altres, portant el mateix cognom, es troben fullejant els registres, però falten documents que permetin fonamentar el possible parentiu». De l'extensa biblioteca de Pere Basset, una de les més importants del seu temps (establerta a partir de l'inventari *post-mortem* dels béns del seu propietari fet l'any 1430), se n'ha de destacar: un cançoner català, un de francès¹⁹³ i un *Lenselot*. Copio les entrades dels dos cançoners en l'inventari dels béns, segons l'edició que consta al treball citat. Vegi's també què en diu Cingolani (1990-91: 52-55):

III, 85: item un altre libre scrit en preguamins en franses apellat *Cansoner*; comense lo segon corendell: *cay comtar e comense lo derrer corendell: res mes tant etc.*; ab posts de fust ab cubertes squinsades.

¹⁹³Vegi's, però, com els mots que se citen com a *incipit* i *explicit* són en català.

III, 96: item un altre libre escrit en paper de *cansons*, ab posts engrutades cubert de blanch.

Gabriel Ferrús

L'única notícia històrica que es tenia fins ara sobre el poeta Gabriel Ferrús era la seva documentació com a batlle de Tàrrrega entre els anys 1437 i 1440¹⁹⁴. La seva producció lírica, però, com ja va suposar Riquer (1951b: 166), havia de ser força anterior a aquestes dates: ben bé uns vint anys anterior, ja que el *Plant* pel rei Ferran s'ha de considerar escrit molt poc després de l'any 1416. La tençó amb Gabriel Moger deu ser aproximadament del mateix temps, perquè Ferrús hi és anomenat "fadrí" (N 166, v. 69), cosa que fa suposar que aquest encara era força jove quan va escriure el poema¹⁹⁵. De totes maneres, el text també ens informa que el fadrí Ferrús ja exercia com a advocat o potser notari, perquè en el moment de produir-se el debat "tenia procura" d'un seu amic Guillem (vv. 1-2). Si ens hem de refiar de la rúbrica, fou Moger qui va iniciar la picabaralla poètica (*Tenco moguda per en gabriel moger contra en gabriel ferruç stant en mallorques per les dones de la dita ciutat*). Riquer (1951b: 168) va identificar aquest Gabriel Moger amb un «pictor et civis Maioricarum» que en els anys 1426, 1427 i 1438 firmà contractes per pintar retaules en esglésies de l'illa (Aguiló, 1905-07: 26-28). A través dels documents exhumats anys més tard per Llompart (1980: 121-22 i 131), es va poder acabar de perfilar la biografia d'aquest personatge (Romeu, 1981: 168): el 8 de març de 1404 era «minor xxv· annis et maior tamen xx », el 2 de gener de 1414 ja era casat, i el desembre de

¹⁹⁴MNA: 358, entrada del dia 3 de gener de 1437: «Aquest die En Gabriel Ferruç fou provehit per los honorables Consellers de la batllia de Tarrega, qui deu donar compte e raho als honrats Racionals de la Ciutat de les rebudes e dates que fara per raho de la dita batlia». Segons el *Llibre de Consells* de la vila de Tàrrrega (núm. 5, f. 52v), Ferrús va mantenir el càrrec fins el dia 10 de febrer de 1440. Vegi's Riquer (1951b: 166, n. 1).

¹⁹⁵El qui és anomenat fadrí és Ferrús, i no pas Moger, com afirma equivocadament Romeu (1981: 167-68): això invalida la seva proposta de datar el poema pels volts de 1404.

1439 consta que havia mort. Per curiosa que pugui semblar, la identificació d'aquest pintor de retaules mallorquí amb el poeta que debat amb Ferrús no presenta cap contradicció ni punt obscur. Fins i tot sembla estar abonada per l'al·lusió maliciosa que Riquer (1951b: 157) ha volgut veure en un vers de Ferrús (N168, v. 45) a propòsit de l'ofici de Moger (tot i que el sintagma "sens pintura", significant sense ficció, sense engany, igual que el "sens figura" d'uns versos més amunt, és d'ús habitual en la llengua literària antiga). En tot cas, la identificació s'ha de donar per bona fins que no es demostrï el contrari.

El jutge escollit per Ferrús en el debat poètic amb Massanet (N167) és Jaume Ripoll, advocat i notari barceloní de renom, autor d'un plany-epitafi en llatí per a la tomba de la reina Elionor de Xipre que cal datar a 1417, i d'un comentari en vers i en català sobre les *Flors tolosanes*¹⁹⁶. Jaume Ripoll està documentat l'any 1419, en què el rei Alfons li atorga una moratòria de deutes fins a dos mil sous barcelonesos per un període de tres anys (Rubió *HLH*: III, 798; *vid doc.* 58 *infra* [ACA, canc, reg. 2926, f. 47r]). Vegi's Riquer, 1951b: 167-68. Del jutge proposat per Massanet, Johan d'Olivella, amb càrrec de cònsol dels castellans a Mallorca, se'n parlarà més endavant.

Resulta curiós de constatar fins a quin punt les biografies i les activitats d'aquests individus, tots ells membres del patriarcat urbà barceloní, coincideixen i s'entrecreuen, en l'àmbit dels negocis com en el de les afinitats literàries: vet aquí que en la llista de censals registrats en l'inventari dels béns aixecat a la mort de Ferrer de Gualbes (11 de setembre de 1423), el seu fill Ferrer Nicolau anota la següent entrada:

Item tot aquell violari de annual pensio de ·c· sous cascun any paguadors a ·xviij· de juny, a vida del deffunt e de mi dit Ferrer Nicolau de Gualbes, per titol de venda al dit deffunt feta per en Gabriel Ferruç, scrivent, i Anthonia, muller sua, en preu de ·xxxv·

¹⁹⁶Segons Pere Miquel Carbonell ([1865]: 245), Jacobus Ripullus «poeta maximus fuit»: «Tolosanos flores in maternis rhythmis iam editos percallentissime commentatus est» i «Epigrammata multa versus cantilenas et plura opera tam latina quam vernacula lingua decantavit». *Vid* també Torres Amat, [1836]: 542.

lliures, ab carta reebuda en poder d'en Lorent de Casanova, notari, a xviiij de juny, any ·MCCCCXVIIJ·; i son-hi fermanças en Jacme Ripoll, notari, Bernat Aymerich, brodador, i Anthoni Vendrell, mestre de cases¹⁹⁷.

La informació és de gran interès per diverses raons: en primer lloc, perquè permet documentar per primera vegada Gabriel Ferrús en una data molt propera al moment en què aquest devia escriure l'obra lírica, en l'any 1418 (tan sols dos anys després de la mort del rei Ferran, al qual el poeta va dedicar l'original plany fet en persona de la reina). En segon lloc, perquè ens informa de la professió d'escrivent de Ferrús, del fet que estava casat, i fins del nom de la seva muller, Antònia. En darrer terme, la venda d'aquest violari de cent sous anuals a un membre de la família barcelonina dels Gualbes posa en relació el jove poeta Ferrús amb el notari Jaume Ripoll, que li fa de fermança. Tot plegat en un moment en què Ripoll, com hem vist, acabava d'escriure el citat plany-epitafi en llatí per a la reina Elionor de Xipre. Aquest vincle podria ajudar a acotar la data del debat entre Ferrús i Massanet, i en qualsevol cas explica la familiaritat entre el jove escriptor poeta i el jutge literari per ell proposat.

Pel que fa a l'ocupació professional del personatge, al debat amb Massanet s'hi confirma que Ferrús, defensor a ultrança dels "playts" en contra dels "bandos", devia ser advocat o notari. De la nominació posterior a la batllia de Tàrrrega, que des del segle XIV era baronia de Barcelona, se'n dedueix que el poeta va gaudir de certa consideració en aquesta ciutat. Amb aquestes dades a la mà, Riquer va poder establir que Ferrús devia néixer, segurament a Barcelona, «a la darrera desena del segle XIV» (*HLC*: I, 626). Ja veurem que, en base a la biografia de l'interlocutor Guerau de Massanet, el naixement de Ferrús encara podria ser endarrerit d'una desena d'anys més.

¹⁹⁷La notícia està extreta de García Panadés (1983: 162), que edita tot el testament: ACB, Gabriel Canyelles, Inventaris, bossa 1a, (II).

En tot cas es pot afirmar que ja l'any 1426, molt abans d'obtenir la batllia de Tàrrrega, Ferrús era un professional de renom a la ciutat de Barcelona, ja que el rei Alfons li concedeix graciosament un allongament o dilació de deutes de fins a 400 sous barcelonesos i per un període de dos anys a comptar des del 4 de juny d'aquell any: «de speciali gratia elongasse, penes et usuris cessantibus quibuscuius, Gabrielem Ferruç, notarius civem Barchinona» (doc. 19 *infra* [ACA, canc, reg. 2926, f. 168v]). Sembla lògic, sobretot a la vista del càrrec administratiu que els documents li adjudicaran dos anys més tard, de pensar que aquesta consideració per part del monarca es deu al fet d'exercir Ferrús, com a notari i advocat, alguna funció de responsabilitat a la cúria reial.

En efecte, el 17 de setembre de 1428, des de València, la reina Maria s'adreça personalment a ell en aquests termes: «Al feel receptor de nostres quarts en lo Principat de Cathalunya en Gabriel Ferruix, notari» (doc. 20 *infra* [ACA, canc, reg. 3228, f. 91v]). El motiu de la carta és ordenar-li que:

[...] donets e liurets los comptes de totes e qualsevol pecunias, que per raho dels dits quarts fins ací ajats rebudes, al feel nostre en Miquel de Roda, mercader de Barcelona, ensemps ab totes les pecunies que rebudes havets, car nos ab la present donam poder al dit Miquel de rebre los dits comptes e pecúnies e fer apoca de aquelles.

A 20 de maig de l'any següent, 1429, des de Barcelona, el rei torna a concedir graciosament una moratòria de deutes de 25 lliures barceloneses per dos anys al «fidelem nostrem Gabrielem Ferruç, scriptorem civem Barchinona» (doc. 21 *infra* [ACA, canc, reg. 2927, ff. 72-73]).

Dos anys més tard, el gener del 1432, el mestre racional reclama a «Gabriel Ferruix, de la tresoreria del senyor rey», que doni «compte e raho de tot ço que haja reebut axi com a procurador e reebedor general de la senyora reyna, dipputat als quarts a la dita senyora pertanyents en

los emolumentos que ls officials reynals han reebuts e reeben per virtut de llurs officis, sots pena de 'ccc' morabatins d'or» (doc. 22 *infra* [ACA, MR, reg. 698, f. 83r]).

El 1433 la reina Maria encara torna a fer gràcia al poeta, segons la fórmula acostumada («nos compatientes inopie et paupertate Gabrielis Ferruix, scriptor civis Barchinona»), i li concedeix una moratòria de fins a 200 sous barcelonesos per un període de dos anys més (doc. 23 *infra* [ACA, canç, reg. 3123, f. 121v]).

Tenint en compte els innegables vincles de Ferrús amb la cort reial i l'administració durant els anys en què, segons la proposta formulada més amunt, es devia compilar el cançoner; considerant la posició dels seus poemes al final de la seqüència lírica i en darrer lloc a l'interior del que anomeno l'antologia cortesana; i veient la seva relació personal amb altres poetes del *VeAg*, sempre he tingut la sospita que Ferrús devia ser, si no el cervell organitzador de l'antologia, almenys un dels principals promotors del projecte del cançoner. Una hipòtesi així, però, donades les característiques dels documents conservats, resulta difícil de demostrar.

Cinc dels sis poemes coneguts de Ferrús es conserven en testimoni únic al *VeAg*, i tan sols un, la *Requesta d'amor tençonada* (N163), es troba també als cançoners *J K N*. En aquests tres manuscrits el poema apareix encapçalat per una rúbrica explicativa on el nom de l'autor acaba amb el dígraf *-ix* (Ferruix, *Farruix*), que retrobem també en les cartes reials de 1428 i 1433. En les de 1426 i 1429, en canvi, el nom és grafiat *Ferrus* o *Ferruç*, cosa que coincideix, fonèticament, amb la grafia del *VeAg*, que és sempre la mateixa: *Ferruç*. Riquer (1951b: 166) ja va observar que, en la sentència de la tençó amb Massanet (N167, vv. 255-56), el nom del poeta ha de rimar necessàriament amb l'adjectiu *muç* (esmús, esmussat):

Donchs, pus mantenir
ha sabut en Ferruç,
ab lo coltell no muç
de sa ferma paraula [...]

En aquest treball he optat, doncs, per grafiar el nom amb -s. Ferrús, derivat de ferro, és un llinatge existent a molts llocs de Catalunya i del País Valencià, i concretament a Barcelona (DCVB: 5, 830)¹⁹⁸.

Guerau de Massanet

Segons la identificació proposada per Romeu (1981: 179), el poeta que en les rúbriques del *VeAg* porta el nom de Guerau de Massanet podria ser la mateixa persona que Guerau de Rocabertí i d'Arborea, baró de Cabrenys i senyor de Maçanet, Hostoles i Reiners. Casat amb Joana de Pròixida, germana del poeta valencià Gilabert (San Petrillo, 1932: 75 i 128), sabem que Guerau de Rocabertí va viure almenys fins a l'any 1425 (Romeu, *op cit*: 179-80, n. 61), malgrat el que diuen Sobrequès (1961: 232) i A. de Fluvià (GEC: 12, 655), que donen l'any 1419 com a data del traspàs. Segons Romeu, Guerau de Rocabertí, relativament poc documentat en afers importants, va participar el 1420 a la presa de Calvi i Bonifacio (el seu nom, però, no consta en la llista de Capmany, 1787). Sí que consta, en canvi, que va formar part de l'expedició siciliana dels dos Martins (1392) al costat dels tres germans Olf, Tomàs i Gilabert de Pròixida (Tomic [1533]: 233), i se'l documenta també en les actes de les Corts de 1416 i 1421-23, en les llistes de barons i magnats (*Cortes*: XII, 6 i XIII, 220).

Davant la impossibilitat de documentar cap personatge de carn i ossos amb el nom de Guerau de Massanet, i com a suport secundari a la seva hipòtesi, Romeu (1981: 168-72) va argumentar la identificació de la misteriosa "N'Antença" esmentada al debat entre Massanet i Ferrús com una al·lusió a Joana de Cabrera (per casament de Prades i senyora d'Entença), la mare de la nova reina Margarida¹⁹⁹. Això no obstant, és

¹⁹⁸Atenció, però, al cognom Farrutx, derivat de farrutx/farroig: trefla, farratge de flor groga, farina grossa d'ordi que es dona al bestiar (DCVB: 5, 752).

¹⁹⁹La saborosa carta del rei Martí (ACA, canc, reg. 2252, f. 134v), escrita pel secretari Bernat Metge, on es relata l'incident en què es va veure implicada la dama Joana de Cabrera, ha estat editada per Girona i Llagostera (1913-14: 651, n. 1) i pel mateix Romeu,

evident que la intensitat de l'escarni, fins i tot si es llegeix en sentit figurat ("ab gran assots", "a regirons li feren l'estampida"), no s'adiu gens a l'estat d'una dama de l'alta noblesa que acaba d'emparentar amb la casa reial:

70 e pendr'ensen, si com fech a n'Antença,
qui, per armes fort presth li foch bestida
tan desonor, d'on rasabech son dan,
que b grans assots e b trompeta sonan
72 a rregirons li feren l'estampida.

Ben al contrari: el grau de sarcasme i de burla invertit per Ferrús en la descripció de la "desonor" infringida a na Entença més aviat fa pensar en un episodi de baixos fons urbans de l'estil dels que es jutgen en processos com el de *El cavaller i l'alcovota* (Riera, 1973), datat justament en aquests mateixos anys. No hi ha, però, cap "na Entença" que s'hagi pogut documentar. I és que, a la llum de les noves dades que es detallen tot seguit sobre un individu de la burgesia barcelonina contemporani de Ferrús i anomenat Guerau de Massanet, penso que tota la hipòtesi d'identificació del personatge femení citat al debat, així com la datació de l'episodi, s'hauria de posar en entredit.

Segons la proposta de Romeu, Guerau de Rocabertí, senyor de la petita baronia muntanyenca de Cabrenys²⁰⁰, hauria pogut encobrir «la seva autèntica personalitat de baró de gran família en afers una mica frívols [...] com fóra el conreu poètic i el contacte amb determinats grups literaris». Una tal conducta, però, resulta francament difícil d'explicar, i cal reconèixer, amb el mateix Romeu, que la identificació no passa de ser una conjectura poc fonamentada. Més encara si es té en compte l'afecció dels Rocabertí a la poesia i el fet que, tant el cosí germà de Guerau, Felip Dalmau I, el vescomte de la *Questio entre lo vescomte de Rochaberti e mossen Jacme March sobre lo departiment de l'estiu e de l'hivern*

loc cit. Tot plegat va portar l'estudiós a datar la tençó pels volts de 1410, que és quan es devien produir els fets, ja que la carta del rei es va escriure el 16 de gener d'aquest any.

²⁰⁰«Al voltant de la vila actual de Massanet de Cabrenys i estenent-se per terres ara de França, Costoja, Sant Llorenç de Cerdans, etc» (*Els castells catalans*, II).

sentenciada per Pere III, com el seu nebot Bernat Hug de Rocabertí, autor de *La glòria d'amor*, van utilitzar sempre, com a poetes, el nom de Rocabertí²⁰¹.

Seguint la pista oberta per Romeu, he trobat almenys dos testimonis que potser val la pena ressenyar de la relació que Guerau de Rocabertí va mantenir amb la cort de Maria de Castella i amb la germana del poeta Gilabert de Pròixida: el 2 d'abril de l'any 1418 la reina escriu des de València al cardenal de Pisa, «amic nostre special», demanant-li el benefici d'una esglèsia per a Guerau de Rocabertí, «considerant son noble e molt antich linage» (ACA, canc, reg. 3162, f. 181v). Poc després, el 12 de juliol de 1418, la reina s'adreçarà al veguer de Girona per un afer que cal relacionar amb l'anterior (*loc cit*, f. 221r):

Veguer, segons havem entes, algunes requestes vos son fetes per alguns de fer certes exequcions contra lo noble Guerau de Rochaberti e bens seus. E com per esguard dels serveys per la noble e amada nostra, madona Johana de Rochaberti, muller sua, qui continuament sta en nostre servey, a nos fets e continua de fer, haja[m] a cor e voler gran en les dites exequcions cer donades algunes dilacions per ço que en res no fos perjudicat a la dita madona Johana.

En la cort de Violant de Bar, quan encara era infanta, s'hi documenta una Joana de Pròixida, germana del poeta, la qual amb motiu del seu casament amb Guerau de Rocabertí va rebre un present de dos mil florins per part de la muller del futur Joan I. Essent ja reina, consta que Violant té al seu servei una Alieta i una Joana de Rocabertí (Roca, 1929: 143, 145). Aquesta darrera deu ser la dama gràcies a la qual la reina Maria intercedirà anys més tard en favor del noble Guerau, que com veiem es trobava en una situació econòmica delicada: segurament no és

²⁰¹Com indica el mateix Romeu (*loc cit*: 182), està encara per fer una recerca aprofundida del llinatge dels Rocabertí de Massanet de la Selva o de Vidreres. A la vista del que es diu més avall, però, em sembla clar que la recerca s'hauria de limitar als personatges barcelonins de cognom Massanet, cosa que implica abandonar definitivament la teoria del sobrenom nobiliari, toponímic o poètic.

altra que la mateixa Joana de Pròixida, d'ençà del casament denominada als documents amb el llinatge del marit, com la N'Entença del poema.

Ara bé, hem vist com la reina, fent referència a Guerau de Rocabertí, subratlla el matís següent: «considerant son noble e molt antich linage». Res més lluny de l'ambient burgès de notaris, advocats, síndics i mercaders barcelonins amb càrrecs públics al Consell de la ciutat, que és l'entorn on cal situar els poetes de la darrera fase del cançoner. En aquest sentit, val la pena de destacar el to desenfadat i de companyonia que s'observa en tot el debat entre Ferrús i Massanet sobre l'excel·lència dels bandos o dels plets (amb la previsible victòria dels segons). Al començament de la tençó, Ferrús comenta al seu contrincant que, sigui quina sigui l'opció que triï, ha de ser aquella que «hagats seguir tostemps de vostra vida, / la nuyt e'l jorn, del vostr'argent gastan», i afegeix, en prosaica pinzellada (N167, vv. 5-8):

car ja saubets com fay viure poxan
lo flori groch qui a cascu nos crida

El comentari és esperable en un futur recaptador dels quarts de la corona que es dirigeix a un altre burgès, però resulta poc escaient adreçada a un noble de molt antic i alt llinatge com era Guerau de Rocabertí. Potser és per això que Riquer (1951b: 168), en no poder identificar cap personatge amb el nom de Guerau de Massanet, va apuntar vagament l'existència de diversos individus amb aquest cognom a la ciutat de Barcelona entre els segles XIV i XV. I bé: quan qui escriu ja havia perdut l'esperança d'arribar a documentar l'esmunyedís autor del poema N137 (*Amoros joy mi renovelha*), destinatari del *Letovari* de fra Basset i alhora enèrgic defensor dels bandos en el debat amb Ferrús, vet aquí que a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona apareix el testament d'una «Johanneta, uxor Bernardi Ça-Riera, quondam, fusteri, civis Barchinone, que fui filia *venerabilis Gueraldi de Maçaneto, quondam, patroni navis, civis dicte civitatis, et domine Sancie, eius*

uxoris», atorgat a Barcelona el 17 de maig de l'any 1400 i fet públic el 2 de juliol del 1405, després de la mort de l'atorgant (doc. 24 *infra* [AHPB, Bernat Nadal, *Llibre de Testaments* (1393-1410), f. 43]). Aquesta informació, malgrat el seu evident laconisme, ens dibuixa un personatge que, tot i haver mort l'any 1410, pertany a un context ciutadà i burgès molt més afí a l'entorn social on sabem que va viure Gabriel Ferrús. L'ofici de patró de naus, que assimila Massanet a Melcior de Gualbes i possiblement als poetes ocasionals Jaume Bonet i Joan d'Olivella (vegi's les indagacions biogràfiques que segueixen), no només està vinculat al comerç, sinó també a la guerra, cosa que podria contribuir a justificar la defensa dels bandos per part d'aquest poeta.

Bonet-Olivella-Montanyans

M'ocupo ara de tres personatges l'interès dels quals, des del punt de vista literari, és molt relatiu. Es tracta, però, d'individus que tenen una relació directa o indirecta amb altres poetes més destacats del cançoner com Gabriel Ferrús, Guerau de Massanet o fra Joan Basset, i per això sol ja val la pena d'assajar-ne una proposta d'identificació. Les notes que segueixen, doncs, han de ser llegides com un mer intent, sens dubte incomplet i fragmentari, i encara en algun punt contradictori, de casar les dades contingudes en les rúbriques i els poemes del *VeAg* amb la informació biogràfica i cronològica que ofereixen alguns documents notariais i de la cancelleria reial.

Jaume Bonet

Sabem, per la cobla N158, que Jaume Bonet era amic de Joan d'Olivella i A. de Montanyans. Això i la seva relació amb Ferrús, Massanet i Ripoll és l'única dada segura que tenim del poeta. Tot seguit anoto, sense voler-ne extreure cap conclusió, algunes possibilitats d'identificar el personatge.

Hi ha un Jaume Bonet que consta com a correu del rei Alfons l'any 1417 a València (*vid* Pérez, 1970: 504).

Anys més tard, el 27 de juliol de l'any 1433, la reina Maria escriu al batlle de Perpinyà perquè investigui el cas d'un Jaume Bonet, notari, acusat de ventar una bufetada a un tal Gabriel Massip, convers: «de alapa que data dicitur per Jacobum Bonet notarium Gabrieli Macip converso» (doc. 62 *infra* [ACA, canc, reg. 3123, f. 121v]). Possiblement es tracta del burgès de Perpinyà que Morales Roca (1995: 74) registra com a ciutadà honorat habilitat com a síndic del braç reial en les corts de 1446 i 1449.

Madurell (1979-82: núm. 9) cita un Jaume Bonet «scriptores Barchinone» documentat l'any 1429 [AHPB, Joan Reniu, lligall 5, manual de l'any 1429].

A banda d'aquestes dades esparses, es documenta un Jaume de Bonet a Barcelona en les celebracions ciutadanes de la festa de Corpus dels anys 1436 (*LSB*: I, 80), de 1437 (I: 86) i de 1439 (I: 104-105). Ha de ser el mateix individu, ciutadà de Barcelona, que el gener de l'any 1435 (*MNA*: 301) «fou elegit en regidor o lochtinent de administracio del condat de Empuries a beneplacit dels honorables consellers». Aquest Jaume de Bonet torna a ser citat més endavant, al mes de juny, per una qüestió salarial referent al viatge a Empúries.

En data més reculada, durant l'Interregne, un Jaume Bonet, mercader barceloní, que deu ser el mateix individu citat en les referències anteriors, consta al *Dietari de la Generalitat* (I: 14): «Die veneriis, VIIa januarii, anno MCCCCXII, Jacobus Boneti, mercator, civis Barchinone, procurator consulum et draperiorum ville Podiicerdani, comparuit coram honorabilis deputatis, prout suis principalibus fuerat assignatum».

Per les dates i les activitats documentades, les últimes notícies semblen fer referència a una mateixa persona implicada en la gestió ciutadana. En l'immens fris històric de la Barcelona de mitjan segle XV dibuixat per Batlle, 1973, es documenta encara, en més d'una ocasió (I, 275, 281, 294 i II, 563) al llarg dels anys cinquantes, un Jaume Bonet o de Bonet, "dreçaner" i mercader de Barcelona. Es conserva també el testament d'un Jaume Bonet, mercader de Barcelona, atorgat el 7 de

maig de l'any 1448 [AHPB, Joan Franc major, *Liber Tertius Testamentorum* (1429-1456), f. 29r].

En principi, les dades recollides semblen apuntar a dos personatges diferents, l'un notari de Perpinyà i l'altre mercader i segurament *scriptor* de Barcelona (tot i que, si ens hem de refiar de Morales Roca, el primer fou habilitat més tard com a síndic del braç reial, cosa que ajudaria a confondre'l amb el personatge barceloní que va exercir càrrecs administratius a la ciutat). De seguida veurem que la documentació en l'entorn burgès de l'administració ciutadana de Barcelona a finals de l'Interregne, i durant els primers trenta anys del regnat del Magnànim, fan coincidir aquest individu de manera significativa amb els seus probables interlocutors poètics: Joan d'Olivella i A. de Montanyans.

Joan d'Olivella

Com en el cas anterior, tampoc no se sap res de segur sobre la identitat d'aquest altre poeta ocasional. Riquer va suggerir que «tal vez haya que identificar a este personaje con un Joan Olivella que encontramos en 1413 i en 1416 en Mallorca, aunque más verosímil parece considerarlo emparentado con otros Olivella, naturales de Tàrrega» (1951b: 169).

El 15 de juliol del 1416 la reina Maria escriu al «feel nostre en Johan Olivella, consol dels castellans en Mallorques» (docs. 59 i 60 *infra* [ACA, canc, reg. 3108, f. 13v i 22r]) per demanar-li i després agrair-li que li trameti un petit branxet, un bogiot i alguns testos de murtra i altres herbes oloroses. Uns anys abans, el 9 de gener de 1410, consta que els germans Joan i Montserrat Olivella, de la ciutat de Mallorca, rebien censals de les possessions d'un tal Bruguer Riera (ACA, canc, reg. 2382, ff. 3v i 5r). La informació prové de Riquer (1951b: 169, n. 2), que és qui va suggerir aquesta identificació. Cal tenir en compte que, en l'ordinació de la festa de Corpus de l'any 1424 i en altres actes ciutadans organitzats aquell any, consta un Andreu d'Olivella, cònsol, potser parent del personatge que tracto d'identificar (*LSB*: I, 23, 31).

Una notícia interessant, extreta de l'estudi de García Sanz & Coll Julià (1994) sobre les galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV, aporta noves dades per a la identificació: el 25 de juny de l'any 1439, el mercader Joan d'Olivella consta com a escrivà de la galera *Sant Llorenç* que arriba a Barcelona procedent d'Alexandria. Poc després, el 1441, el patró de la galera liquida amb ell els comtes que quedaven pendents d'aquest viatge (*loc cit*: 393, 395). Més endavant, a principis del 1442, Batlle (1973: 228) documenta un Joan d'Olivella, mercader (tant podria ser el mateix individu de les referències anteriors com un seu fill), que pretenia obligar els consellers de Barcelona a comprar blat propietat del rei. El desembre de l'any 1457, el *Dietari de la Generalitat* registra que «los diputats provehiren en Johan d'Olivella, mercader, ciutadà de Barchinona, del ofici de sobregarda qui vagava [...]». Encara durant els anys de la guerra civil, en l'aiguabarreig del conflicte, es documenta un Joan d'Olivella de Barcelona (Sobrequés, 1973: I, 349).

D'altra banda, i aquesta és l'única dada que es refereix de manera segura al nostre poeta, sabem que quan Joan d'Olivella va ser cridat a fer de jutge en la tençó entre Ferrús i Massanet, acabava de ser nomenat veguer de Tàrraga (N167, vv. 131-135):

En Johan d'Olivella,
absent per la novelha
vaguera que te
de Tarraga, d'on se
qu'ez mot fort ocupatz [...].

Aquest nomenament s'ha de situar poc després de 1410, que és quan sembla que cal datar la tençó. Recordem que el personatge més antic, segons consta a la carta de la reina Maria de 1416, havia servit fidelment «al senyor rey en Ferrando». Les indagacions fetes per Riquer als arxius targarins, però, no van donar cap resultat en aquest sentit.

Tenint en compte que Gabriel Ferrús, notari barceloní, ha estat documentat en l'entorn de la cort i la cúria reials, i com a batlle de Tàrraga entre 1437 i 1440, sembla lògic identificar el poeta Joan

d'Olivella, que va ser amic o conegut seu, amb el mercader barceloní que exercia càrrecs importants al consell barceloní des dels temps de Ferran I. L'ofici de la vegueria targarina, essent aquesta vil·la baronia de Barcelona, i considerant que tant Ferrús, com Bonet, com Montanyans, es vinculen d'una manera o altra amb el govern de la ciutat, encaixa bé amb les dades recollides fins ara sobre el personatge. A més, un mercader que és descrit com a *escrivà* de galera resulta un candidat prou versemblant per al poeta ocasional del cançoner.

Olivella és autor d'una única cobla que respon, juntament amb una altra cobla de A. de Montanyans, a una demanda de Jaume Bonet, totes copiades al final del ms. 7.

A. de Montanyans

Els mateixos problemes, en aquest cas agreujats per l'absència del nom de fonts en les rúbriques del cançoner, afecta l'insignificant poeta A. de Montanyans. En temps de la guerra civil es documenten diversos integrants de la família Montanyans, en particular un Anton Guillem, senyor d'Horta a Barcelona i de Púbol a l'Empordà, membre de l'estament militar, que l'any 1455 s'arreglera entre les files de la Biga barcelonina (Sobrequés, 1973: I, 65). Segons Morales Roca (1988: 128), aquest A. G. de Montanyans és un fill del seu homònim convocat a les Corts de Barcelona de l'any 1436, al seu torn fill d'un Joan de Montanyans. En tot cas, es tracta sens dubte de parents del poeta, que cal situar en l'entorn patrici de la ciutat de Barcelona. El mateix autor (*loc cit*) registra encara un Antoni Guillem de Montanyans i d'Horta, donzell de Barcelona, fill de Pere Francesc de Montanyans, cavaller de Barcelona, que fou elevat a aquesta dignitat pel rei Ferran I i que va assistir a les Corts de Barcelona del 1413.

Una vegada més, però, i en aquest cas de manera més greu, no hi ha sinó un grapat de dades que s'entrecreuen, deixant immensos espais obscurs i interrogants sense resposta: a banda dels personatges citats fa un moment, el maig de l'any 1425 la reina Maria intercedeix en

favor de «l'amat de la capella del senyor rey n'Arnau de Montanyans» en la «causa qui s'mena o se spera menar» entre aquest i en Salvador Ferrer sobre el benefici d'una rectoria (doc. 61 *infra* [ACA, canc, reg. 3220, f. 101r]). Si aquest individu, potser un músic o un capellà de cort, es pogués identificar amb el poeta amic de Bonet i Olivella, caldria descartar els anteriors membres de la família Montanyans. Està clar, però, que no és possible establir cap identificació biogràfica sobre una base documental tan ínfima. A més, el perfil del poeta ocasional del cançoner (i la seva amistat amb Bonet i Olivella) encaixa més bé amb el d'un membre del patriciat urbà vinculat al govern de la ciutat: recordem, a aquest efecte, que Joan d'Olivella, com l'A. G. de Montanyans més antic, havien servit diligentment Ferran I. En qualsevol cas, continuem sense saber pràcticament res de la biografia del personatge, a banda del fet evident que va participar en l'intercanvi de cobles amb els altres dos²⁰².

D'altra banda, i sense que es pugui relacionar de manera clara amb l'anterior informació, hi ha un Arnau de Montanyans, donzell, documentat diverses vegades en les actes de les Corts celebrades entre 1405 i 1410: *vid Cortes*: VI, 349 i 400.

4. Dos poetes contemporanis afegits per una segona mà: Francesc de la Via i Narcís de Sant Dionís

Francesc de la Via

²⁰²Sobre Montanyans, diu Rubió i Balaguer (*HLH*: III, 798): «La única cobla que de él ahora conocemos es insignificante, pero la aparición de este nombre, probablemente de la familia de los juristas mallorquines Muntanyans, sugiere curiosas relaciones literarias entre Barcelona y Mallorca en esta época que enlazan a Ferruç, Massanet y Olivella con los mallorquines Móger y Muntanyans». Rubió es refereix a la branca de la família que va passar a la conquesta de Mallorca i es va establir a l'illa: sabem que un Arnau de Montanyans era del Consell de Jaume III a Mallorca l'any 1341, i un Antoni Montanyans fou lloctinent del governador del Regne de Mallorca l'any 1446. Cal tenir en compte, però, que també hi havia Montanyans establerts a Catalunya, com s'ha vist.

Francesc de la Via, primogènit de Ramon de la Via i Margarida Cantó, és atestat entre els prohoms gironins de la mà major entre 1412 i 1433 (Clarà, 1984: 199-201)²⁰³. Se'l documenta com a jurat de la ciutat l'any 1416, i com a sobreposat d'obres el 1431²⁰⁴. La seva obra epistolar *A Bella Venus* ha estat datada de manera aproximada entre 1418-20 i 1425-28 (Pacheco, 1997: 26). El mateix Francesc de la Via, però, s'encarrega de datar un seu poema, el *Procés*, situant-ne l'acció de manera concreta entre el 6 de maig del 1406 (vv. 585-86: «a sis del mes gentils / quez hom apelha mays», amb un *flash-back* als vv. 578-79: «Dada l derrer d'abril / l'any quatre cens e sis») i el 24 de juny del mateix any (vv. 2624: «per ausir la sentença / lo jorn de Sant Johan»). Amb aquestes i altres dades extretes dels documents notariais exhumats sobre la família de la Via, Clarà estableix que el poeta va néixer abans del 1380, i que va morir pels volts de l'any 1445, segurament poc després del 1443, en què va testar.

En la ficció realista del *Procés*, com és sabut, apareix un personatge anomenat Francesc de la Via que exerceix el càrrec de sotsveguer de la ciutat de Girona (primer esment al v. 116). Fins avui l'autenticitat d'aquesta dada no havia pogut ser demostrada en base a cap document²⁰⁵. Ara, però, coneixem l'existència de diverses cartes dirigides a Francesc de la Via, des de l'any 1416 fins al 1425, on els dos mestres racionals de la cort Bernat de Gualbes i Pere de Sant Climent reclamen amb insistència al poeta, ciutadà de Girona, que posi al dia «lo compte de la sotsvegueria de la dita ciutat que havets regida per cert

²⁰³No pas entre 1403 i 1423, com reportava Pacheco (1963-68: 9).

²⁰⁴AMG, Administració municipal. Correspondència dels jurats 1416, lligall 8. L'altre document, editat per Clarà (1984: 216) es troba a AHPG, notaria 5a de Girona (N. Frugell), vol. 465.

²⁰⁵«No podem provar que hagués estat sots-veguer de Girona l'any 1406, com ell mateix ens diu en el *Procés*, però tampoc no podem negar-ho» (Pacheco, 1997: 22). Per a la funció i naturalesa del càrrec de sotsveguer, que era el lloctinent del veguer, funcionari governatiu amb poders independents rebuts directament del rei, vegi's Pacheco (1997: 101, n. 7) i Lalinde Abadía (1966: 227-233). Com explica molt bé Pacheco, *loc cit*, Francesc de la Via té una gran habilitat per complicar l'acció narrativa del *Procés* a base d'elements subsidiaris que li permeten lluir els seus coneixements sobre la llei i el dret: així, «sense a penes adonar-se'n, el lector es troba essent alligonat sobre els deures i les atribucions d'un sots-veguer d'aquella època [...]».

temps» (vegi's els docs. 38-43 *infra*). Tal com explica Lalinde Badía (1966: 229), la subordinació de sotsveguers i sotsbatlles als respectius veguers i batlles no impedia una comunicació directa amb òrgans superiors, com és característic de l'administració catalanoaragonesa en general. Per això el sotsveguer ha de donar compte de les seves activitats directament al racional, cosa que els documents aportats demostren amb escreix.

Vegi's el to crispat i amenaçador d'alguna d'aquestes cartes:

Al honrat en Ffrancesch de la Via, ciutadà de Gerona. De part d'en P. de Sent Climent, conseller del senyor rey e mestre racional de la sua cort. No devets ignorar com gran temps ha passat havets dat en mon offici lo compte de la sotsvegueria de la dita ciutat que havets regida per cert temps. E com per raho d'alguns dubtes qui en la recepcio d'aquell son estats fets, als quals vos no havets curat satisfer segons deuriets, e sotstengut lo dit compte sia e es romas indiffinit, de que sots digne de gran reprehensio, per ço per posar-vos en major colpa e carrech, vos man de part del dit senyor, sots pena de *cc* morabatins d'or a la sua cort applicadors, e de la mia vos requir que dins *x* dies primers vinents apres que la present letra vos sera presentada comptadors, siats personalment, o procurador vostre bastant, en la dita ciutat de Barcelona, denant mi aparellat de dar fi e conclusio al dit compte. E aço per res no mudets ne allonguets. En altra manera certifich-vos que passat lo dit terme, lo qual vos do peremptori, yo trametria a vos *j* porter del senyor rey a messio vostra qui levaria de vos e de vostres bens la dita pena. Datada a 26 de juny de 1423 (ACA, MR, reg. 697, f. 39v).

Dos anys més tard, el 19 d'octubre de 1425, el mestre racional reitera la mateixa reclamació, informant-nos ara d'un element nou en l'afer: l'al·legació feta per F. de la Via de ser fermança d'un altre oficial reial:

Al honrat en Ffrancesch de la Via ciutada de Gerona, de part d'en P. de Sent Climent. Crech no ignorets com axi per los predecessors en mon offici com per mi sots stat citat e requisit ab diverses letres de manament e en altra manera que donassets fi e conclusio al compte per vos gran temps ha donat en mon offici de la administracio del offici de la sotsvegueria de la dita ciutat, la qual havets regida per cert temps. E noresmenys, ab veu de crida publica feta en la dita ciutat he fet notifficar que tots e qualssevol oficials reyals, axi trienals com altres, que haguessen donats lurs comptes en mon offici, que dins cert temps en la dita crida contengut, de facto a ciutat de Barchinona dins lo dit meu offici per donar fi e conclusio a aquells; en altra manera, que en absensia de cascun d'ells yo faria cloure e finir aquells segons que per stil de mon offici trobaria esser fahedor. E vos siats estat en aquesta ciutat axi per aquesta raho com per

ço que allegavets esser fermança d'altre official, dient e prometent a mi que james partriets d'aci sens que abans no haguessets finat lo dit compte, la qual cosa vos no havets curat fer ne complir en gran menyspreu dels manaments reyls continguts en les dessus dites letres e crida, de que sots digne de gran reprehensio e encara punicio [...]. (MR, reg. 697, f. 151v).

Aquesta al·legació de Francesc d'exercir com a fiador o garant d'un altre oficial reial (cosa que segons sembla l'eximía de regular els comptes de la sotsvegueria, almenys de manera immediata), també s'ha pogut documentar, si no m'enganyo: als registres del racional dels anys 1408 i 1410 un Francesc de la Via és citat com a fermança del donzell Arnau Guillem de Bellera (doc. 37 *infra* [ACA, MR, reg. 695, f. 33 i f. 57v]). Si es tracta del poeta, aquesta és la documentació més antiga que en tenim: l'atestació com a prohoms de la mà major de Girona advertida per Clarà no comença fins a l'any 1412. Cal fer atenció, però, a un detall: i és que en el segon d'aquests documents Francesc és anomenat ciutadà de Barcelona. Abans d'anar endavant, doncs, cal escatir l'aparent contradicció d'aquesta doble ciutadania.

El 6 de novembre de l'any 1418 la reina escriu una carta a Bernat de Gualbes, mestre racional de la seva cort, sobre la causa que es mena «be ha quatre anys entre los hereus d'en G. Ferrer, quondam, mercader de Barcelona, de una part, e en Genis Almagaver e en Francesc de la Via, de la dita ciutat, tudors dels dits hereus, de la part altra, sobre la reddicio dels comptes de la administracio de la dita tudoria» (doc. 44 *infra* [ACA, canç, reg. 3162, f. 102rv]). Al document es diu clarament que tant aquest Francesc de la Via com Genís Almagàver són ciutadans de Barcelona. Aquesta ciutadania barcelonina, que coincideix amb la que consta en una de les atestacions de Francesc com a fermança d'Arnau Guillem de Bellera, podria fer dubtar si es tracta del mateix Francesc de la Via poeta i sotsveguer de Girona o bé d'un seu homònim radicat a Barcelona. No hi ha dubte, pel que es dedueix dels documents editats per Clarà, 1984, que l'autor del *Procés* era ciutadà de Girona. Val a dir, però, que el llinatge de la Via és present en d'altres llocs del país i fora del Principat: hi ha referències d'altres membres de la família establerts

a Barcelona, en particular un tal Francesc de la Via, mercader d'aquesta ciutat i estricte contemporani del poeta gironí, que és atestat en els anys 1396 i 1411 (vegi's Clarà, 1984: 195, n. 10, i Pacheco, 1997: 18)²⁰⁶.

Hi ha un element que pot contribuir a aclarir la identitat del Francesc de la Via atestat com a fermança: als índexs del llibre del racional que van des de 1408 fins a 1416 (MR, reg. 695, copiat al doc. 39 *infra*), l'entrada "Francesc de la Via" tan aviat ens envia al suposat ciutadà de Barcelona (quan se'l cita com a fermança d'Arnau Guillem de Bellera en els anys 1408 i 1410), com al ciutadà de Girona i sotsveguer d'aquesta ciutat (1416). Una possibilitat és que el mestre racional hagi posat sota la mateixa entrada dues persones diferents que porten el mateix nom. Ara, també es podria tractar d'un sol individu, implicat en afers barcelonins d'una banda, i gironins de l'altra. En les cartes on se'l cita com a fermança, el nom de Francesc de la Via apareix simplement inclòs en una llista de ciutadans barcelonins, cosa que hauria pogut contribuir a la confusió.

Pel que fa al plet per la tutoria dels hereus de G. Ferrer, que havia començat l'any 1414 i no es va tancar fins l'any 1430, el seguiment posterior del cas (doc. 45 *infra* [ACA, canc, reg. 2745, ff. 28v-30v i 31])²⁰⁷ aclareix sens dubte que el Francesc de la Via encausat és el mercader barceloní, homònim del poeta, individu que va morir entre el 1430 i el 1431. La sentència que arxiva el cas (on també està implicat el mercader barceloní Eimeric de la Via, nebot de l'esmentat Francesc i acusat de fer un inventari fraudulent dels béns dels tutorats) fou dictada per la reina Maria des del palau episcopal de Tortosa l'any 1430²⁰⁸.

²⁰⁶Crida l'atenció l'acta del 1396 per la qual Guillem Borrassà nomena procurador Francesc de la Via, mercader de Barcelona (AHPG, notaria 11a de Girona, núm. 17). Com apunta Pacheco (1997: 18), aquest podria haver estat el mateix Borrassà esmentat en el *Procés*, v. 1740. La família Borrassà donà molts artesans, notaris clergues i famosos pintors a Girona: vegi's Pacheco, *op cit*: 238.

²⁰⁷Documents que he pogut llegir gràcies a la deferència de Jaume Turró, que hi va topar casualment poc després d'una conversa a propòsit de la suposada doble ciutadania del poeta Francesc de la Via.

²⁰⁸Aquest, d'altra banda, no és l'únic plet en què es veié immers Genís Almugàver: el 20 de gener de 1416 la reina Margarida escriu al seu almoier Guillem de Boixadors explicant-li que Almugàver, ara implicat en una causa contra el vescomte d'Èvol, ja

Així les coses, cal acceptar que aquest Francesc no és sinó un homònim del poeta, segurament fill del Francesc de la Via que va morir el 1371 (el qual era germà de Ramon de la Via) i, per tant, cosí germà del poeta. Vegi's l'arbre genealògic de Clarà (1984: 200-201). D'origen gironí, aquest Francesc era un mercader establert a Barcelona que, segons Clarà, havia mort abans de l'any 1436: ara, gràcies a aquests dos documents, podem afegir que el traspàs es va produir abans del 2 d'abril de l'any 1431.

Al *Procés*, com ha explicat Pacheco (1997: 97-99), els personatges que F. de la Via fa intervenir en l'acció narrativa es poden agrupar en tres categories. En primer lloc, un nucli destacat de persones que formen part del cercle social de l'autor: prohoms de la ciutat de Girona i les seves mullers, capellans i funcionaris públics d'una certa importància, la majoria dels quals han pogut ser identificats (Dalmau Darnius, Pere Baussó, Guillem Icart i la muller Auda; Caterina, muller de Ramon Sempso; Caterina, muller de Guillem Domenge; Santça, muller de Pere Benet; l'escrivà Bernat Coll, el notari Bonanat Nadal). En segon lloc, un altre grup de personatges, també gironins i coneguts del poeta, però que no semblen tenir el mateix relleu històric que els anteriors: menestrals o simples ciutadans difícils d'identificar, funcionaris públics poc coneguts com Bernat Aymeric, els saigs de la vegueria Pere Nicolau, Resclosa, Roca, etc. En tercer lloc, el *Procés* conté al·lusions a cinc personatges adscrits a la cort reial i a l'ambient barceloní, «la menció dels quals no té cap més funció que contribuir a la versemblança i l'ambientació del relat» (Pacheco, *loc cit*): una innominada infanta (que Riquer, *HLC*: II, 100, identifica amb la infanta Isabel, filla de Pere el Cerimoniós i Sibil·la de Fortià, la qual l'any 1406 vivia a Barcelona amb el seu germà Martí I), els cavallers Lluís Carbonell i Simon Miró, l'escrivà de la cúria reial Bartomeu Gras, i el veguer Antoni Torrelles. En qualsevol cas, es tracta de personatges reals, ben documentats als

havia «trencat segrament e homenatge», vint anys enrera, en relació a un censal o violari requerit pel mateix Boixadors (ACA, canç, reg. 2355, f. 89r).

arxius de la cancelleria barcelonina, que Francesc de la Via degué conèixer en algun moment de la seva carrera professional al servei de la corona. Aquest contacte del poeta i sotsveguer gironí amb l'ambient de la cort reial de Barcelona pot contribuir a explicar la confusió en les dades de l'índex del racional.

Per acabar, un detall curiós, potser significatiu o tal vegada només una coincidència de noms i de dates: als vv. 65-66 de *A bella Venus*, F. de la Via diu que escriu la carta trobant-se «en poder d'en Copons / qui m te pres en grilons». Pacheco (1997: 298) aclareix que probablement es tracta de Berenguer de Copons, síndic de Girona, que va assistir molt sovint a les Corts catalanes. Hi ha un Berenguer de Copons, senyor de Llor, que el 1422-1423 és propietari, entre altres llibres interessants (el *Graal*, les *Històries troyanes*), d'un cançoner que comença amb les noves rimades de Vidal de Besalú i s'acaba amb cobles diverses (Cingolani, 1990-91: 110, 82).

Un altre personatge que apareix citat al poema epistolar *A Bella Venus* (v. 69) és Gem de Belloch, que segurament cal identificar amb Guillem de Belloch (Pacheco, 1997: 25). Es tracta sens dubte del mateix Guillem de Belloch, ciutadà de Girona, que apareix citat al MR, reg. 395, f. 50, de l'any 1394. Per a aquesta il·lustre família gironina, vegi's l'estudi de Fernández Trabal, 1995 (treball on també desfilen alguns membres dels Sant Dionís i dels de la Via).

Una altra dada incontestable és que Francesc de la Via, ciutadà de Girona, va conèixer personalment Narcís de Sant Dionís, amb qui va intercanviar una cobla (N159: copiada per una segona mà al final del ms. 7, just abans del *Procés*). Es tracta d'un cas molt especial en l'estratificació de materials del cançoner, ja que posa de manifest l'estricta contemporaneïtat entre un autor de la fase *VeAg1*, Francesc de la Via (mà principal: el *Procés*; segona mà: cobla de demanda a Sant Dionís), i un altre de la fase *VeAg3*, Narcís de Sant Dionís (segona mà: resposta en dues cobles a F. de la Via). Això demostra que sovint cal malfiar-se de les diferències de factura material a l'hora de datar els

textos o situar en el temps els autors que conformen la seqüència d'un cançoner miscel·lani.

Narcís de Sant Dionís

A la breu entrada de la GEC (13: 213) s'afirma que Narcís de Sant Dionís era jurisconsult, canonge de Barcelona²⁰⁹ i ardiaca d'Empúries. Havent estat mestre de Tomàs de Mieres, aquest li sotmeté a censura el seu *Apparatus super constitutionibus Cathaloniae*, començat a Girona el 1442 i acabat l'any 1465, que és l'exposició més completa que s'hagi fet mai sobre les *Constitucions de Catalunya*: les institucions hi són posades en relació amb el dret comú, les doctrines de glossadors i comentaristes, i fins i tot s'hi reflecteixen assídues lectures de clàssics i d'obres de la literatura contemporània. Fixem-nos en un detall interessant: Tomàs de Mieres (1400-1474), jurista, fill de menestrals gironins, s'inicià en el dret amb Narcís de Sant Dionís i Guillem Domenge. Aquest últim és un dels personatges que apareix al *Procés*, i això sol ja estableix una primera connexió entre Francesc de la Via i Narcís de Sant Dionís.

El nom de Narcís de Sant Dionís apareix sovint als *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (I: 18, 19, 20-24) dels anys 1416-19. El 10 de juliol de 1416 és elegit oïdor de comptes per al pròxim trienni: aquí, però, se l'anomena «canonge e ardiacha de Leyda». El 14 de juliol presta jurament, davant l'abat de Montserrat i el bisbe de Barcelona, com a diputat i oïdor. El 4 de febrer de 1417 «fon concordat per lo senyor bisbe de Barchinona, per micer Narcís de Santdionís, per l'onorable en Bertran de Vilafrancha e per en Johan Deszvall, oïdors, que fos fet compte al dit micer Francesch Basset de son salari, del jorn que partí de sa casa tro en lo present dia que començà servir son dit offici» (I: 20).

L'any 1412, quan es van reunir, convocades per Ferran I, les Corts generals de Catalunya, es va aprobar un capítol, de gran

²⁰⁹Això és el que sosté també Torres Amat [1836]: 212, el qual afegeix que «No fué canónigo de Barcelona, sino arcediano y canónigo de Gerona, según dice Serra, y Postius: *Adiciones*, sin alegar ninguna razon. Pero en los códices más antiguos siempre se lee *Barcinonensis*».

importància per a la fixació del dret català, on s'establia l'objectiu de reunir, ordenar i traduir de manera sistemàtica tot el conjunt de disposicions legals acumulades des del segle XI en què reposava l'administració de la justícia. Els originals del text resultant havien de ser dipositats a l'arxiu del palau reial, amb la previsió de fer-ne fer còpies fidedignes per a la Casa de la Diputació. En primer lloc, però, calia que el rei elegís «ab assentiment de la Cort tres bones e ydoneas persones e un abte notari» per dur aquesta empresa a bon port (D'Abadal & Rubió, 1910: 444). A través de diversos albarans de la Generalitat posteriors, d'entre els anys 1418 i 1422, se sap que els encarregats de «arromançar e posar en pla los dits usatges» elegits per les Corts van ser mossèn Jaume Callís, cavaller i jurista, i micer Bonanat Pere, llicenciat en decrets. Més endavant, la Diputació va confiar una nova revisió i correcció del treball a micer Narcís de Sant Dionís, «doctor en leys, ardiacha de Ribagorça en la seu de Leyda», i a Francesc Basset²¹⁰, doctor en decrets. Aquesta informació, amb les minutes corresponents i un seguiment detallat de la feina, es troba en diverses cartes dels albarans de la Generalitat dels anys 1413-19, 1422 i 1422-25, editades i estudiades per D'Abadal & Rubió (1910: 436-45).

D'altra banda, en la llista de prelats convocats a les Corts de Sant Cugat i Tortosa, entre 1419 i 1420, consta sovint un «Narcissus de Sancto Dionisio, legum doctor, Archidiaconus Ripacurcie pro capitulo ecclesie Ilerdensis (*Cortes*: XII, 89, 101, 116)». El mateix nom, però, també apareix registrat en els mateixos anys com a donzell (257) i home de paratge (252), cosa que fa sospitar l'existència d'un homònim més jove, segurament el futur cavaller que documento més endavant.

Al marge de tots aquests càrrecs oficials, hi ha una carta de Maria de Castella, escrita el 7 de gener de l'any 1418 des de València, en què la reina demana a Narcís de Sant Dionís, doctor en lleis, que decideixi en favor de «l'amat capella de nostra capella en Bernat Cescorts» en «certa causa qui s mena» per obtenir el benefici de

²¹⁰Francesc Basset, jurista, germà de Pere Basset, també jurista, la biblioteca del qual s'ha citat més amunt, va ser diputat de la Generalitat pel braç reial entre 1416 i 1419.

l'església d'Olesa de Montserrat (transcrita sencera al doc. 46 *infra* [ACA, canç, reg. 3162, f. 110r]):

E com, per cessar messions e despeses de les dites parts, sie estat a nos per part del dit Bernat, e per alguns domesticchs e familiars nostres supplicat, que deguessem a vos sobre la expedicio de la dita causa scriure, pregam-vos affectuosament per contemplacio nostra vullats prestament la dita causa decidir e declarar, havent empero tota vegada lo dit Bernat Cescorts en special recomendacio, en tal manera que en breu ell haja e obtengua sa bona obtada justicia del dit benifici, e per consegüent conega nostres pregarias esser-li profitoses. Certificants-vos que ultra que farets justicia ne farets a nos servey molt singular e agradable.

La data de la carta i la denominació de doctor en lleis fan veure que l'individu al qual s'adreça la reina ha de ser el jurista que va intervenir en la redacció de les *Constitucions*, mestre de Tomàs de Mieres i segurament conegut de Francesc de la Via. Es deu tractar del mateix «Narciso de Sancto Dionisio, legum doctore» que consta, el març de l'any 1381 i el desembre del 1382, en dues cartes de Pere III escrites des de Saragossa l'una, on el rei concedeix indults a aquells qui s'allistin en les galeres que estan a punt de salpar cap a Orient, i des de Tortosa l'altra, manant al veguer d'aquesta ciutat que s'alliberin diversos grecs i gregues captius (Rubió i Lluch, 1947: 516 i 586).

Segons Sobrequés (1973: 211), la família dels Sant Dionís, del gironès, fou una de les poques que no va signar l'anomenada "Unitat dels cavallers de Girona", promoguda durant l'Interregne de 1410-1412 pels Rocabertí de Cabrenys, entre altres, i constituïda per una gran part del braç militar del bisbat de Girona. Això, però, com explica l'historiador, no vol pas dir que aquesta i les altres famílies que falten al document hagin de ser considerades antiurgellistes o francòfiles.

Les notícies que dono a continuació fan referència a un cavaller contemporani del poeta però més jove, del mateix nom, que deu ser el donzell convocat a Corts de 1419-20. En la seva joventut, aquest Narcís de Sant Dionís havia format part del personal que s'ocupava del servei de taula a la cort de l'infant Alfons: un Arcís de Sant Dionís consta com

a sobrecoch entre 1414 i 1416, i com a «fill de cavaller per servir en tinell» el 1414 (dades extretes de la Carta de ració de 1412-16 [ACA, MR, reg. 935] buidada per Aragó Cabañas, 1970: 289). Més endavant, en la llista de nobles i cavallers que van participar en l'armada d'Alfons IV contra Còrsega consta un Narcís de Sant Dionís que va contribuir a l'expedició amb tres homes (Capmany, 1787: apèndix, 19).

Amb els anys, aquest Narcís de Sant Dionís continuaria obtenint càrrecs i beneficis de la nova dinastia: sabem, almenys, que durant un temps va exercir el càrrec de veguer de Puigcerdà. Ja s'ha dit que els veguers i sotsveguers eren funcionaris amb poders rebuts directament del rei. L'any 1438 el mestre racional li reclama dues vegades els comptes de l'administració de la vegueria de Puigcerdà. L'anomena cavaller i s'adreça a ell de la següent manera: «Mossen Arcís de Sent Dionís, olim veguer de Puigcerda». En les notes del racional consta que el dia 12 de gener del 1438 «comparech lo dit Narcis de Sent Dionis, dix e respost dar lo dit seu compte, pero que no l podia haver del scriva de la cort sua. Fon feta letra al dit scriva» (docs. 47 i 48 *infra* [ACA, MR, reg. 698, f. 157v i f. 173v]). Més endavant, el juny del mateix any, el racional Pere de Sant Climent es torna a dirigir «al honrat en Narcis de Sent Dionis, cavaller, [...] que fo veguer de Puigcerda» en una carta més llarga, del mateix tenor de les que ja coneixem adreçades a Francesc de la Via amb motiu de l'afer dels comptes de la sotsvegueria de Girona. Aquest deu ser el mateix Narcís de Sant Dionís, cavaller de Girona i membre de l'estament militar, que veiem intervenir encara en la revolució de 1462 (Sobrequés, 1973: II, 150)²¹¹.

Està clar que, pels anys en què van viure i pels contextos culturals que els atorguen els documents, tant l'un com l'altre Sant Dionís podrien ser identificats amb el poeta del *VeAg*. Ara bé, la

²¹¹Morales Roca (1988: 165) s'ocupa d'aquest individu, que descriu com a donzell de Girona, original de Llemotges, fill d'un Dalmau de Sant Dionís, doctor en dret, que fou investit cavaller el 9/VII/1919. Majordom del Magnànim i elevat pel monarca a la dignitat de l'Esperó Daurat [*sic*], fou veguer de Girona l'any 1424, de Cerdanya el 1434 i d'Osona el 1452. Participà a les Corts de 1431. Renunció a comprovar les dades que no coincideixen amb la informació que s'ha exposat més amunt.

biografia més reculada del Sant Dionís jurista, i l'amistat amb Francesc de la Via, que fou sotsveguer de Girona i que sabem relacionat amb homes de lleis i membres del patriciat urbà d'aquesta ciutat, fa decantar la balança decididament pel personatge més antic i ben conegut, el doctor en lleis Narcís de Sant Dionís.

A l'apartat que segueix es dibuixen els perfils (possibles) dels poetes Jaume Escrivà, Joan Sesavasses, Pardo i mossèn Ivany, partint de la mínima bibliografia existent i de les noves dades fornides pels arxius.

5. Algunes altres propostes d'identificació

Jaume Escrivà

La veritable personalitat del poeta que ostenta aquest nom en les rúbriques dels cançoners *VeAg* i de Saragossa encara és un enigma. De fet, el poeta podria ser identificat amb més d'un dels Jaumes del llinatge dels Escrivà que residien a València entre els segles XIV i XV. Amb tot, l'existència d'un cavaller Jaume Escrivà documentat a la cort de Joan I amb el càrrec de governador del regne de València, camarlenc de dues de les infantes, i persona de confiança de la reina Violant, m'ha animat a suggerir, amb tota la prudència del cas, una proposta d'identificació.

Els documents són els següents: primerament, la carta ja citada del rei Pere III a Bartomeu Mas amb motiu d'un plet entaulat entre Pascasi Ribera, notari de Vallbona, d'una banda, i els cavallers valencians Pere March i Jaume Escrivà, de l'altra, datada a Barcelona el 13 d'abril de l'any 1378 (doc. 51 *infra*).

En segon lloc, una nota del mestre racional de l'any 1391 on es mana pagar a «mossen Jacme Scriva camarlench de la senyora infanta dona Johana, ffilla del senyor rey», la quantitat de 168 sous barcelonesos «per sa quitacio» (doc. 54 *infra* [ACA, MR, reg. 390, f. 96]). Aquesta infanta ha de ser la filla de Matha d'Armanyac i Joan I, anomenada Joana de Daroca, nascuda l'any 1375 i morta el 1407,

malaltissa i segurament deficient mental (*vid* Tasis, 1957: 149), que es va casar amb el comte de Foix.

En tercer lloc, tenim una carta de Joan I a mossèn Jaume Escrivà, camarlenc de la seva filla Violant, donant-li llicència per cobrar les àpoques que se li devien pels serveis prestats, datada a Sant Cugat el 21 de setembre del 1392 (doc. 52 *infra* [ACA, canc, reg. 1882, f. 41r]). Aquesta infanta, filla de Violant de Bar, havia nascut l'any 1381 i es va casar amb el titulat rei de Nàpols, Lluís d'Anjou. Era, per tant, infanta d'Aragó i reina de Nàpols i de Jerusalem. El 1392 tenia 11 anys. En fer el còmput dels servents de la infanta, Roca (1929: 128) esmenta també Jaume Escrivà amb el càrrec de camarlenc.

Finalment, hi ha una carta de Joan I al Mestre de Rodes, el gener del 1393, demanant-li que «querades provehir, como lugar hi haura, de alguna buena comanda del vuestro orden» un fill de Jaume Escrivà, «por los servicios grandes e dignos de lohor a nuestros predecesores de gloriosa memoria e a nos incessantment feytos por el amado nuestro mossen Jacme Scriva, cavallero» (doc. 53 *infra* [ACA, canc, reg. 1882, f. 72v]). La carta acaba «certificando-vos que d'aquesto faredes plazer e servicio assenyalado no solament a nos, mas encara a nuestra cara companyona la reyna, de la qual el dito mossen Jacme es procurador general en el regno de Valencia, el qual muyto vos agradecemos».

Els Escrivà que durant els segles XIV i XV van exercir la procuradoria i la sotsprocuradoria del Regne de València pertanyen a la línia dels senyors d'Agres. Jaume Guillem Escrivà, senyor d'Agres i l'Alcudiola de Canals, mort l'any 1411, és el segon fill de Sibil·la de Pròixida i Arnau Guillem Escrivà, que fou «camarlenc de la infanta Joana el 1384 i adalil de les escortes de València per Joan I el 1390, càrrec que li confirmà Martí I el 1397 per la seva fidelitat durant la rebel·lió del comte de Foix, marit de infanta esmentada» (M. Batllori i Ll. Cerveró, *GEC*: 6, 782). Això explica el càrrec de camarlenc de la infanta, que Jaume devia heretar del seu pare. Sabem, a més, que Jaume G. Escrivà i de Pròixida, casat amb Blanca de Copons, va tenir un fill de nom Pere, que va morir l'any 1425, i un altre fill anomenat Jaume, que

va viure fins al 1429. Això encaixa bé amb una notícia que proporciona San Petrillo (1932: 128) a propòsit el testament d'Olf II de Pròixida, atorgat el 1422, en què deixa hereu, en primer lloc, el seu germà Joan, amb l'obligació de sustentar Nicolau (Tomàs i Gilabert havien mort anys enrera) i, en cas de no tenir fills ni germans mascles, testa a favor dels fills de la germana Joana (casada amb Guerau de Rocabertí) i, entre altres, *Pere Escrivà, fill de Jaume Escrivà, cavaller, i Jaume Escrivà, germà de Pere*. Aquests dos germans Escrivà són els fills del camarlenc reial i procurador del Regne de València, llavors ja difunt, donat que la mare d'aquest, Sibila de Pròixida, era tia del testant, Olf II de Pròixida.

Hi ha també diverses cartes de la reina Maria a una tal Isabel, «muller de mossen Jacme Scriva», que fa encàrrecs personals per a la reina (robes, cosmètics, arreaments) a la ciutat València tot al llarg de l'any 1418 (doc. 55 *infra* [ACA, canc, regs. 3162 i 3109]). Segons l'arbre genealògic de M. Batllori (*loc cit*), aquesta dama al servei de la reina Maria podria ser Isabel Serra, la muller d'un Jaume G. Escrivà, nét del camarlenc reial, que va morir l'any 1455.

Tenim, doncs, tres personatges de nom Jaume, tots cavallers del mateix llinatge valencià: ara bé, ¿quin d'ells resulta més versemblant d'identificar amb el poeta? Davant el silenci dels documents d'arxiu, un estudi atent de la situació dels poemes a l'interior dels tres manuscrits que els han transmès (dos cançoners i un petit còdex miscel·lani d'obretes morals) pot aportar una mica de llum que ajudi a decantar la tria en favor d'un o altre candidat.

Si la lectura que proposo de la seqüència del cançoner no va errada, Jaume Escrivà hauria de ser un personatge considerat "antic" des de l'òptica de la compilació del *VeAg*: es tracta d'un autor que no pot pertànyer a allò que he anomenat el nucli promotor del cançoner, sinó que forma part de la galeria de poetes il·lustres de generacions anteriors. En aquest sentit, la situació dels poemes que se li atribueixen al *VeAg* és molt significativa: primer se'l troba citat enmig de la sèrie de trobadors i anònims trobadorescos que enllaça l'obra de Pere March i Andreu Febrer (bloc [B]), assignant-li l'autoria d'un poema d'Uc de Sant

Circ [N46]. El seu nom torna a aparèixer més endavant, al segon tom del cançoner, amb l'atribució d'una peça en francès que deu pertànyer a Oton de Grandson (tot i que no l'he poguda documentar en l'obra d'aquest autor: vegi's el capítol III.3.1.2). Aquestes falses atribucions (un trobador i un autor francès), i la situació de la primera peça a l'interior d'una de les sèries trobadoresques, fan pensar que el poeta Jaume Escrivà no devia ser viu en el moment de la compilació del cançoner. Al *VeAg*, de fet, hi ha molt pocs errors d'atribució, i aquests afecten tan sols l'obra de trobadors o autors antics: les peces N86 i N87, adjudicades a Raimbaut de Vaqueiras en les rúbriques, pertanyen a Pistoleta i a Ponç d'Ortafà, respectivament; la cançó N96 s'atribueix a Peire Vidal, però és d'Aimeric de Peguilhan; en darrer terme, cal dubtar de l'autoria del sirventès atribuït per la rúbrica d'una mà posterior a Peire Cardenal, N201. Molt pocs errors d'atribució, doncs, i cap que afecti el corpus de poetes contemporanis del moment de la compilació, si exceptuem l'anonimat de dues de les cançons de Sant Jordi (que s'explica per altres raons exposades més amunt). Com diu Riquer (*HLC*: II, 654), la categoria de les peces que se li atribueixen fa veure que aquest malconegut Jaume Escrivà havia de ser algú que, fins i tot en la distància dels anys, gaudia de fama de gran poeta en la cort dels primers Trastàmara. La cobla reportada a *Lo Conhort* de F. Ferrer (Auferil, 1989), que forma part d'un maldit perdut, dóna fe d'aquesta posteritat fins ben entrat el segle XV.

Al *Cançoner de Saragossa* els poemes es troben en l'onzè quadern del manuscrit (als folis 223r-224v segons Baselga, 1896; però als 213r-214v segons Turró). Ja s'ha dit en un altre lloc del treball que aquestes dues composicions de Jaume Escrivà semblen haver arribat a *P* amb un grup d'obres de poetes més antics que els del corpus principal del cançoner (Francesc de la Via, Pere Galvany, Ramon Savall, Arnau d'Erill), tots datables, tirant llarg, al primer quart del segle XV, i potser relacionats amb l'entorn del mestre racional de Martí I, el conseller en cap de Barcelona Ramon Savall (hipòtesi suggerida per J. Turró en la conferència del 12 de febrer del 2002 al Seminari de Literatura Catalana

Medieval de la UB). Aquest grup de peces té, a més, un altre tret comú en la seva temàtica no amorosa, si més no en el sentit cortesà del terme: hi comptem dos poemes de caràcter clarament eròtic, més *light* en el cas d'Escrivà (*Pus que demendat m'avets*)²¹² i més atrevit en el de F. de la Via (*No fonc donat tal joy en tot lo setgle*), el sirventès furibund d'Arnau d'Erill contra el nebot que li havia "emprenyat" la filla monja (*O tu traydor qui tan sovint renegues*), la poesia pessimista de Ramon Savall (*De mal saber ab verinós coratge*) i les dues cobles contra el Cisma de Pere Galvany (*Pus vey lo mon es vengut en tal cas*).

Tot plegat (és a dir: la datació aproximada de les peces de Jaume Escrivà que es pot deduir a partir de la seva situació en els dos cançoners que les han conservades) ens porta cap al candidat que ja d'entrada semblava més plausible, donada la seva vinculació directa amb la cort de Joan I i, més endavant, amb la de Martí I: el camarlenc reial de les infantes Joana i Violant, procurador general del Regne de València, Jaume Escrivà I, que va morir l'any 1411 i que va tenir tractes amb el cavaller i també poeta Pere March.

Una vegada més, que aquest sigui l'autor dels poemes conservats sota la rúbrica *Jacme Scrivera*, i el poeta al qual s'atribueixen els poemes N46 (Uc de Sant Circ) i N183 (Oton de Grandson?) del *VeAg*, és una possibilitat raonable i prou.

Joan Sesavasses

Del poeta Joan Sesavasses només sabem que «ganya joya» en data incerta amb l'acadèmica composició N110: *Gays trobadors si volets bona recgle*. Hi ha raons per suposar que el certamen literari que el va

²¹²El poema, que és molt enginyós, pren la forma d'una lliçó d'escriptura on l'autor juga subtilment amb el seu nom i amb el doble sentit eròtic. La peça està també copiada al ms. 42 de la BC (ff. 53-54) precedida d'una rúbrica que adreça el text a una monja, i amb algunes variants interessants. No hi ha cap edició dels poemes d'ençà de Baselga, 1896: 230 («Mossen Jaime Escrivá es un poeta casi totalmente desconocido y de positivo mérito. Medítense sus composiciones, ahora por vez primera impresas, y culaquieera ve en ellas un talento nada vulgar»). En un treball en curs de preparació en proposo una edició tenint en compte els dos testimonis que els han conservat.

premiar és el que se celebrava a Barcelona d'ençà de l'any 1393, perquè al *MNA* d'aquells anys es registra repetidament, ocupant diversos càrrecs ciutadans, un personatge amb aquest nom.

El 27 d'octubre del 1391, amb motiu de l'entrada a Barcelona dels missatgers escollits pels jurats de la ciutat, llegim: «E per declaradors de las esmenes que ls compradors de les imposicions demanen, per lo torp qu'es estat en la ciutat per lo avalot del Call, en Berenguer Marti, mercader, e n Joan ses Avasses» (*MNA*, I: 1390-1446). El 30 de novembre del 1394, per la festa de Sant Andreu, es va reunir el Consell de Cent i van ser elegits com a consellers per a l'any següent «en Johan Ses Avasses», Lluís d'Averçó i Ramon Savall, entre altres (*MNA*: I, 48). Joan Sesavasses és citat sovint com a conseller en aquests anys i els posteriors: el 1397, ja en temps de rei Martí, és obrer del Consell (*op cit*: 67). El 1398, per Santa Llúcia, és elegit mostassaf al Consell de Cent. El novembre del 1399, per cert, arribà a Barcelona Bernat Metge «qui per part de la ciutat era anat a Saragossa al senyor Rey» (*op cit*: 79). Si no es tracta d'un cas d'homonímia, la relació directa de Joan Sesavasses amb individus de trajectòria i implicacions literàries tan ben conegudes com Ramon Savall, Lluís d'Averçó o Bernat Metge, durant els últims anys del regnat de Joan I i els primers de Martí I, pot ajudar a entendre que el nostre poeta resultés premiat en un certamen literari de la ciutat. De fet, ens trobem davant d'un dels pocs casos coneguts d'un membre de l'estament burgès interessat a fer carrera política a través del conreu de la poesia.

Encara es continuen trobant incidències de les intervencions de Sesavasses registrades al *MNA* durant el primer quart del segle XV: el 21 d'octubre de 1401 «Joan Çes avasses» se'n va a Vic per encàrrec de la ciutat, i el 28 del mateix mes en torna. El 28 novembre de l'any següent i el novembre del 1408 és de nou elegit conseller. El 20 de novembre del 1411 Sesavasses va a Balaguer per parlar amb el comte d'Urgell de part de la ciutat de Barcelona. L'any següent és elegit conseller al Consell de Cent. El 5 de juny del 1415 el conseller Ramon Despla, acompanyat dels missatgers «Joan Çes Avasses i Francesch de Conomines», marxen a

València de part de la ciutat «per raho de las nosses del Primogenit». El 10 d'agost tornen de València. El *Dietari de la Generalitat* també registra aquesta missió del personatge, ja que l'agost del 1415 «micer Johan Ces-Avaces» consta com a missatger de la ciutat de Barcelona tramès al rei a València. El novembre del mateix any «l'honrat en Johanet Çes Avasses» és elegit «per obres» al Consell de Cent. El 23 d'agost del 1418 els honorats en «Johan Çes Avasses» i en Galceran de Gualbes van de part de la ciutat a Mossen Ramon Torrelles per un afer que no s'especifica, i el 10 de setembre en tornen.

Catorze anys després, el 25 d'abril de 1432, és elegit al Consell un «Johan Ces Avaçes, mercader, menor de dies». Es deu tractar d'un fill de l'anterior, possiblement el mateix que amb la denominació «Johannes Ces Avasses, junior, mercator» reapareix a Barcelona el 29 de maig de l'any 1432 fent de testimoni en una venda a l'encant públic de dues imatges d'argent de Sant Miquel arcàngel i de la Verge Maria, venda atorgada per Lluís Sirvent a Rafael Ferrer, tresorer de la reina Maria de Castella. Document extractat per Madurell (1979-82: núm. 109 [AHPB, Bernat Pi, llig. 24, *Trigesimum nonum manuale comune*, 1432-1433, f. 14]). Per acabar, aquest deu ser també el «Johannes Cesavasses, mercatore, cive Barchinone», ara ja major d'edat, que juntament amb un «Antonio Figueres, in decreto licenciato, cive dicte civitatis», consta com a testimoni el 24 de novembre de l'any 1464 en una «acta de declaració jurada prestada pel corredor Antoni Estrada d'haver lliurat, de voluntat del lligador de llibres Roger de Pallars, al batxiller en teologia Bartomeu Oller, un llibre adjudicat a l'encant públic intitulat *Magistrum Petrum Aureoli, O.F.M., super Primo Magistri Sententiarum*, escrit en francès» (notícia extreta de Madurell, 1979-82: núm. 157 [AHPB, Antoni Palomeres, llig. 6, manual 4, anys 1464-1465]).

Aquest Joan Sesavasses de segona generació resulta sens dubte massa tardà per ser identificat amb el poeta del cançoner. Tingui's en compte que els Sobrequés (1973: I, 330) encara el citen durant la guerra civil com a membre del Consell del Principat.

En tractar del poeta Jaume Bonet ja s'ha dit que en la professó de Corpus de l'any 1439, segons consta al *LSB* (I, 104-105), apareixen «Jacme de Bonet», «Françí Ces Avasses» i «Jacme Ces Avasses» (els dos darrers potser parents del poeta del cançoner). Més endavant (*op cit*: I, 118), amb motiu de l'entrada de Joan de Clevas a Barcelona, el 1440, se cita un «Joan Farrer, alias Ces Avasses, servidor per donar a beure», que torna a aparèixer també en l'any 1447 (*op cit*: I, 173) i, durant el conflicte armat, com a cabdill de l'exèrcit del Principat (Sobrequés, *op cit*: I, 332). En el seu estudi sobre la història del llinatge dels Gualbes, Serra (1984: 480) descriu els Sesavasses com «una família de negociants que al segle XV formen part del partit del patriciat urbà de la Biga», com els Gualbes, amb els quals s'emparenten al segle XVI.

Pardo

Al *VeAg* es conserva un poema (*Leyaltatz vol e bon dreig me comanda*) copiat dues vegades (N84, N131) sota la breu i enigmàtica rúbrica *Pardo*. A la seva *HLC* (I, 651-53) Riquer proposava d'identificar aquest poeta amb un Asnar Pardo de la Casta (que distingiré amb el qualificatiu de sènior) que fou, successivament, boteller de Pere el Cerimoniós (1376), batlle general de València (1380-81) i governador general de València (1381-89). Prengué part en les lluites dels bàndols valencians, i en morir Joan I es va veure implicat en el procés contra els consellers del rei caçador²¹³. L'altra alternativa d'identificació del poeta suggerida per Riquer és un suposat fill homònim del governador (de seguida veurem, però, que en realitat és el seu nét), Asnar Pardo de la Casta júnior, que va estar al servei d'Alfons el Magnànim: se sap que el juny de l'any 1417 va anar a França, recomanat pel rei, per tal de posar-se al servei de Carles VI, i que la primavera del 1418 va presenciar les sagnants

²¹³Vegi's l'entrada de la *GEC*: 11, 298. Rubió, *Documents* (I: 316, II:232) publica dues cartes del Cerimoniós a Asnar Pardo de la Casta, en una ocasió per demanar-li un llibre, i en l'altra perquè s'ocupi, com a batlle general de València, de l'afer d'un jueu acusat de fetiller. Va morir entre 1392 i 1412, segons es desprèn de les dades exposades més avall (vers l'any 1400, segons la *GEC*).

jornades de l'entrada dels borgonyons a París, fet sobre el qual va escriure un informe al Magnànim, datat el 26 de juny del 1418, «digne dels millors corresponsals de guerra moderns» (Riquer, *loc cit*, on es facsimila el document, autògraf, molt interessant [ACA, lletres reials diplomàtiques, Ferran I, caixa 1])²¹⁴.

Poc després, i a partir de l'estudi del ms. 10.264 de la BNM²¹⁵, un treball de Valero (1975: 41-47) reprenia i acotava les hipòtesis d'identificació llançades per Riquer. Aquest còdex conté una *nouvelle* francesa del segle XIV (*Roman de Liesse et Cardenois*), una versió catalana del *Tresor* de Bruneto Latini, i algunes poesies catalanes, entre les quals *Lo Cambiador* de Jordi de Sant Jordi i una composició de quatre cobles precedida per la rúbrica *mossen Asnar Pardo: O Deu e quin sospirar*. Valero sosté la identificació d'aquest Asnar Pardo i del poeta Pardo del *VeAg* en una sola persona, el mateix individu que, com hem vist, va estar al servei d'Alfons el Magnànim entre els anys 1417 i 1418, sobre el qual Valero afegeix encara una dada més: una carta del rei Alfons adreçada al governador del Rosselló el 24 d'abril del 1418 demanant-li que intercedeixi en favor d'Asnar Pardo de la Casta i altres súbdits seus que havien estat detinguts a Besiers, i els permeti de recobrar la llibertat (la informació procedeix també de Vielliard, 1940).

L'argument sobre el qual es funda la tesi de Valero és la coincidència entre 1) la documentació d'un Asnar Pardo en la cort del Magnànim de 1417 a 1418, i 2) el fet que al ms. 10.264, on es recull un poema del cavaller Asnar Pardo, conflueixin de manera significativa notícies de tres poetes coneguts que formaven part de la cort d'Alfons en aquells anys: Jordi de Sant Jordi (del qual es copia la poesia *Lo Cambiador*), el futur marquès de Santillana (que fou propietari del còdex) i Andreu Febrer (que en un seu poema fa servir el *senhal* «Passabeutatz», idèntic al nom de la protagonista del roman copiat al

²¹⁴Aquesta informació havia estat exhumada per Vielliard (1940: 125-53) en el seu estudi sobre les jornades parisenques de l'any 1418, fet a partir de documents conservats a l'ACA.

²¹⁵Per al qual vegi's la descripció de Domínguez Bordona, 1931: 78.

manuscrit de la BNM: «Passebeauté», coincidència que no sembla casual a l'autora del treball).

Finalment, l'article de Valero s'acaba amb algunes precisions genealògiques, de les quals no se cita la font manuscrita²¹⁶, que permeten establir el veritable parentesc entre els dos personatges citats: l'Asnar Pardo documentat a la cort del Magnànim era fill de Pere Pardo de la Casta, cavaller de carrera remarcable al servei de Joan I i Martí I, i nét de l'Asnar Pardo que fou governador de València. Els documents referits per Valero demostren que l'any 1381 Pere Pardo era tan sols major de 15 anys, i que el 1412 aquest Asnar júnior encara devia ser molt jove, potser fins i tot menor d'edat.

A totes aquestes dades encara se'n pot afegir una més, que no fa sinó reforçar la teoria de Valero: un jove Asnar Pardo de la Casta consta en la llista de «fills de cavallers d'honor» i patges que formaven part de la cort de l'infant Alfons entre els anys 1412 i 1414 (Aragó Cabañas, 1970: 291).

No cal dir que l'anàlisi comparada dels dos poemes, atribuïts per les rúbriques a *Pardo* i a *mossen Asnar Pardo*, no aporta cap informació que il·lumini la possible identitat de l'autor dels dos textos: en la poesia amorosa cortesana difícilment l'estil o el lèxic poden ser distintius de cap poeta. Que la llengua del text transmès pel *VeAg* sembli més arcaica que la del poema copiat al manuscrit madrileny tampoc no és en si mateix significatiu, ja que es pot deure a l'*usus scribendi* del copista del nostre cançoner, molt inclinat a «recargar las tintas provenzales de los textos que transmite», dit amb les paraules de Riquer (1955: 340).

Tot i que la proposta d'identificació de Valero és versemblant i resulta engrescadora, hi ha un element que, tenint en compte l'estructura del cançoner, la fa trontollar. I és que, si no he errat la lectura del "llibre de poesia", la situació del poema rubricat *Pardo* al *VeAg* indica clarament

²¹⁶Proporcionades, com altres vegades, pel senyor L. Cerveró i Gomis, que les va extreure de documents conservats a l'Arxiu del Regne de València i a l'Arxiu del Col·legi del Patriarca de València: vegi's Valero, 1975: 44, n. 8.

que es tracta d'un poeta sentit com a antic o llunyà per part del compilador: recordem que el text es troba a l'interior del bloc trobadoresc [C], després repetit [C'], on es recullen tres poemes anònims (de Jordi de Sant Jordi, però), i una sèrie de peces de trobadors clàssics. Cal aclarir per què insisteixo en aquesta mena de raonament (amb Jaume Escrivà, Pardo i, més endavant, Jaume Rovira): perquè, des d'un punt de vista estructural, el compilador del *VeAg* reserva un tractament molt marcat als poetes que són estrictes contemporanis seus o que pertanyen a l'entorn més pròxim de la compilació. Aquests últims (Ferrús, Bonet, Olivella, Montanyans) estan copiats de manera molt evident *al final* de l'ampliació cortesana, com tancant el recull. L'obra lírica dels altres, en canvi, els considerats més o menys clàssics, està disposada en blocs compactes al llarg de tot el recull, tant si es tracta de grans cançoners d'autor com de petites seccions seriades de poemes. Vegi's les taules i els apartats finals del capítol anterior. La voluntat programàtica de vertebrar l'antologia segons aquest criteri resulta molt clara, si he sabut interpretar la seqüència global del cançoner. Segons aquesta lògica, el Pardo autor del poema N84/N131 ha de ser algú que no era present en l'ambient cortesà en què es va compilar el recull, i algú que, des de l'òptica d'aquest ambient, resultava una figura llunyana o arcaïtzant. Es pot objectar que l'hermetisme aparent i la brevetat de la rúbrica *Pardo*, ras i curt, justament podria haver fet referència a un personatge tan ben conegut a la cort que el seu poema no requeria cap més presentació. Aquest és un fenomen habitual en els reculls de poesia cortesana, observat en d'altres cançoners, i que comento més endavant (vegi's l'apartat que segueix i el treball de Beltran que s'hi cita, en premsa). També es podria especular que la coincidència del text de Pardo i els tres anònims jordians en aquesta secció [C] implica la confluència dels autors respectius en un mateix entorn cortesà vinculat a l'infant Alfons, malgrat l'anonimat. Ara bé, recordi's que aquestes composicions comparteixen secció (i, molt probablement, font i plec material en l'antígraf) amb tota una sèrie de poemes de trobadors clàssics: Pere II i Peironet, Rigaut de Berbezilh,

Bernart de Ventadorn, Ponç d'Ortafà; i que, de les tres peces jordanes anònimes, dues són esparses i l'altra una "dança e scondit", com a tal presentada i identificada pel copista, en la més clàssica tradició del gènere provençal. Tenint en compte, com ja he dit en argumentar la identificació de Jaume Escrivà, que l'anonimat i els errors atributius són excepcionals en aquest cançoner, i que en qualsevol cas uns i altres només afecten els trobadors i poetes més antics, em sembla que la hipòtesi d'un poeta Pardo venerable i allunyat del nucli barceloní promotor del recull resulta com a mínim defensable.

A partir d'aquí, resulta clar que la biografia i els interessos literaris i intel·lectuals de Pere Pardo de la Casta converteixen aquest personatge en el candidat més idoni per ser identificat amb el misteriós poeta del *VeAg*. De Pere Pardo sabem, d'ençà dels *Documents* de Rubió (I: 393-97, 407 i 444), que fou cambrer de Martí I entre 1398 i 1399 (en dues ocasions el rei li encarrega de gestionar l'obtenció de dos llibres, cosa que el converteix en «uno de esos cortesanos de una cierta preparación», en paraules de Càtedra, 1993: 195), que va fer de marmessor de la comtessa de Foix, i que l'any 1409 el rei encara li encarregava missions de confiança. Vegi's també l'entrada de la *GEC* (*loc cit*), on s'explica que Pere Pardo va acompanyar l'infant Martí en l'expedició siciliana del 1392, que posteriorment fou uixer d'armes i camarlenc del rei (1399-1407), que prengué part en els bàndols de València, i que l'any 1412 el Parlament valencià el va enviar a Casp perquè defensés els drets de Frederic d'Aragó i de Sicília, el nét bord de Martí I. Més endavant fou procurador de la reina Margarida de Prades (1419), i l'any 1423 va ser enviat pel Magnànim al rei de Castella, junt amb dos altres ambaixadors, per protestar contra l'empresonament de l'infant Enric. El 1436 formava part del consell de l'infant Joan, rei de Navarra i lloctinent general a València. S'havia casat, en temps del Cerimoniós, amb la influent Carrossa de Vilaragut, dama de confiança de Violant de Bar i del seu marit el duc de Girona, després de la sonada anul·lació d'un l'anterior matrimoni amb Juan Ximénez de Urrea (1382). Una carta de Pere III localitzada per atzar en un registre de cancelleria

del 1381 no fa sinó confirmar aquesta informació: el 20 d'abril d'aquell any, des de Saragossa, el rei concedia graciosament mil sous al seu cambrer Pere Pardo de la Casta, donzell, fill del conseller i batlle general de València Aznar Pardo, amb motiu del seu pròxim matrimoni (ACA, reg. 1269, ff. 32v-33r).

És ben sabut que Pere Pardo és el destinatari de la carta inserida al començament de la versió original catalana dels *Dotze treballs d'Hèrcules* d'Enric de Villena, carta que Joanot Martorell va plagiar en la dedicatòria del *Tirant* (Riquer, 1949; els dos textos van ser publicats acarats pel mateix Riquer, 1990: 275-78, d'ençà de l'oportuna "reaparició" de l'edició catalana, impresa a València el 1514). El «noble» mossèn Pere Pardo estava interessat a «saber los fets dels antics e gloriosos cavallers», en particular els d'Hèrcules, i per això s'havia adreçat a don Enric, en nom de l'amistat que els unia, demanant-li que «los adimàs e col·ligís, i en un tractat posar-los volgués en lengua cathalana» (Cátedra, 1990: 127-140). L'obra, segons consta en la l'autotraducció castellana del mateix Enric de Villena, va ser acabada l'abril del 1417. El caràcter apològic del llibre, i el paper d'intermediari que cal atorgar a Pere Pardo entre l'acuitat don Enric i el nou rei de la dinastia Trastàmara, que no va ser mai tan benèvol com el seu pare amb les rareses del parent escriptor, han estat assenyalats per Cátedra (1993: 195): «No es extraño que [Enric de Villena] entable un comercio literario con quien puede mantenerlo vinculado con el Magnánimo, que para él no lo era [...]».

És evident que res del que s'ha dit fins ara té la virtut de demostrar que el poeta del *VeAg* sigui Pere Pardo, enlloc del seu fill Asnar Pardo, del qual només sabem que s'ha conservat un poema al ms. BNM 10.264. En tot cas, caldria no oblidar, abans de precipitar-se en la identificació dels dos Pardos poetes en un sol individu, que hi ha també un desconegut mossèn Lluís Pardo, autor d'una esparça copiada al ms. *F* de la tradició marquiàna (Pagès, 1912: I, 33, n.1). Tenint en compte que el conreu de la poesia cortesa és una activitat pròpia de la joventut, sovint considerada un mitjà per ascendir socialment a la cort reial i

aconseguir el favor dels prínceps, se m'acut almenys una raó de pes per la qual el jove cavaller (o donzell) Pere Pardo s'hagi pogut sentir inclinat a escriure versos, deixant de banda la mínima inquietud intel·lectual o llibresca que ja li hem suposat: en una lletra de batalla que li adrecen des de València, entre 1406 i 1408, Berenguer de Vilaragut i el bastard Joan de Vilaragut, Pere Pardo de la Casta es va haver de sentir dir que «notori és a tothom que vostre pare ha cavat, podat, laurat e fet tot ofici de laurador, e d'açò ha hòmens en la plana de Borriana, hui vius, qui l'han vist» (Riquer, 1990: 45-46).

Mossèn Ivany

En la llista de nobles convocats a les Corts de Sant Cugat de 1419-20 hi ha un tal mossèn Ivany de Vilamarí (*Cortes*: XII, 294). Més endavant, en la convocatòria de 1421-23, consta un «Ivannus de Vilamarinus» entre els membres del braç militar (*Cortes*: XIII, 219), que reapareix encara a les Corts de 1431 (XVII: 22, 36). Al *LSB* hi ha constància d'un mossèn Ivany de Vilamarí que el 6 d'agost de 1424 participa com a "aventurer" en un «rench de junyir tengut per lo senyor rey don Alfonso» (I, 23), que fou seguit d'una sumptuosa festa i sopar al palau reial. L'any 1431 el tornem a trobar en l'acte de sepultura de la reina Violant (I, 52), i el 1438 en la festa d'aniversari de l'infant don Pedro (I, 103). En una de les referències (*LSB*: I, 23) se l'anomena simplement *mossen Yvany*, com en les rúbriques del cançoner.

D'altra banda, en una carta del rei Joan I a la seva muller Violant de Bar, de l'any 1391 (*ACA*, canç, reg 1961, f. 122), el rei diu: «Quant es del lebrer vostre que mossen Yvany nos tramete, vos responem que com vench ell aporta tots los peus escaxats per lo caminar e la calor que fahia [...]» (Girona Llagostera, 1929: 139).

Em limito a deixar constància d'aquestes dades, amb l'esperança que més endavant puguin servir de base per a la identificació del poeta anomenat lacònicament *mossen Yvany* en les dues úniques rúbriques del cançoner.

4. Els desconeguts

Jaume Rovira

La rúbrica que encapçala el debat poètic entre Jaume Rovira i Bernat de Mallorca (N138) proporciona l'única dada segura sobre la biografia d'aquests dos personatges: el poema està datat l'any 1386. L'altra peça atribuïda a un Jaume Rovira és el poema *en laor de virtuts* afegit per una segona mà humanística en l'últim plec del cançoner (N200). Aquest poema està adreçat a un «mot aut senyor ducs» (v. 73), cosa que permet fer algunes especulacions elementals: donat que a la Corona d'Aragó el títol de duc era rar, i exclusiu de la casa reial, el duc a qui s'adreça el poema, cenyint-nos a la datació del debat (1386), només podia ser el de Girona, que va pertànyer a l'infant Joan entre 1351 i 1387, i a l'infant Pere, fill seu, durant els primers mesos de l'any 1394 (fins a la mort prematura del nadó), o bé el de Montblanc, que va correspondre a l'infant Martí des del 1387 fins al 1396 (Parramon, 2000: 387). Sobre el ducat de Girona, tradicionalment atorgat als infants d'Aragó des dels temps del Cerimoniós (de fet creat per al seu primogènit Joan), vegi's Tasis, 1957. Tenint en compte el context esbossat per aquestes dades i dates, resumeixo ràpidament els resultats (estèrils, em temo) de les recerques que he fet sobre el personatge.

El 14 de juliol de 1409 un Jaume Roure procedent de Sardenya és el missatger encarregat d'anunciar al rei Martí la notícia de la victòria dels catalans a la batalla de Sant Luri (Vendrell, 1992: 21). S'ha documentat també un Jaume Roura, «noble de Trapanà», que l'any 1419 firma un compromís amb Pere Pau Ces-Olives, escrivà de Girona resident a Barcelona (Madurell, 1979-82: núm 76). El document estableix que aquest escriurà llibres al servei del primer, a casa seva. Se citen ciutadans barcelonins com a testimonis.

A banda dels anteriors, he trobat citats dos individus amb el nom de Jaume Roure als registres reials de cancelleria. El 19 d'agost del

1413, des de Barcelona, l'infant Alfons adreça una carta a Francesc Despuig, jurista de Perpinyà, «in humili supplicacione per parte Jacobi Roure, loci de Vinciano, terre confluens nobis reverenter oblata», sobre la instància feta per una tal Guillelma, la qual per raó de la seva viduïtat i pobresa tenia una causa oberta amb el dit Jaume Roure, debatuda al consistori, ja en temps del rei Martí, amb data de març de l'any 1407. El motiu de la carta és la mort recent de Guillelma, i la continuació del procés per part de la seva filla (*vid* doc. 63 *infra* [ACA, canc, reg. 2447, f. 31]).

Uns anys després, es registra un allongament de deutes graciosament concedit per la reina Maria al «fidelius Jacobus Rovira, pelliparius civis Barchinona» per la quantitat de mil sous barcelonesos i fins a tres anys a comptar des del 13 d'octubre de 1421 (ACA, canc, reg. 3109, f. 152v).

Si el Jaume Roure atestat a Perpinyà l'any 1413 fos el poeta, el duc al qual es refereix l'adreça podria ser encara l'infant Alfons, que va ser duc de Girona fins al moment en què el seu pare accedí al tron (l'onze de febrer del 1414): en la mateixa cerimònia de coronació de Ferran I, a Saragossa, el rei va elevar el ducat a principat, atorgant un nou títol al primogènit, que llavors tenia setze anys i que així passava de duc a príncep de Girona. El 1413, doncs, moment en què tenim documentat un Jaume Roure en relació amb l'infant Alfons, aquest encara era duc de Girona.

El 16 d'agost de l'any 1402 es registra el testament d'un Jaume Rovira, ciutadà de Barcelona, corredor d'ofici [AHPB, Bernat Nadal, *Secundus Liber Testamentorum* (1395-1405), f. 120r].

El 24 de juliol del 1414 un «Jacme Rovira, mercator civis Barchinonis» rep de Bernat Fabra una comanda d'ametlles i pinyons per exportar a Sicília i Alexandria a canvi d'espècies (García & Madurell, 1973: 315).

Finalment, i per tancar aquest llistat inconnex de possibles identificacions, l'any 1340 es documenta un Jaume Rovira que era propietari d'uns *Verba d'en Cerveri*, un *Flos sanctorum* i un *Isop*

(Cingolani, 1990-91: 47). No es pot tractar del poeta, ja que se l'hauria de considerar massa vell en el moment de la composició del poema tonsonat. Observi's que Madurell (1974: 24-25, núm. 6), que és la font citada per Cingolani, parla d'un Jaume de Roura, i no pas Rovira, tot i que els dos noms deuen ser assimilables.

Vicenç Comes

En una entrada dels comptes de tresoreria de Joan Desplà es mana pagar la quantitat de 60 florins d'or d'Aragó a Vicenç Coma, cambrer del rei Martí, segons consta en albarà de l'escrivà de ració de l'any 1400. L'entrada és de l'any 1405 (MR, reg. 413, f. 110r). No sé si es podria tractar de l'individu a qui es deu el poema narratiu rubricat *Aci comença una ventura la qual feu en Vicens Comes* (N170), copiat al *VeAg* en testimoni únic, sobre la biografia del qual no se sap absolutament res (cfr. Riquer, *HLC*: II, 64-65).

Quant als desconeguts Figueres²¹⁷ (del qual no se sap ni el nom de fonts) i Pere Tresfort (notari segons la rúbrica del *Cançoner de l'Ateneu*, ms. que transmet l'únic altre poema a ell atribuït, a més dels dos copiats al *VeAg*), només puc remetre a les breus entrades que els dedica la *HLC* de Riquer.

7. Un escenari possible per al *VeAg*: la cort de Maria de Castella (1420-1426)

Que la cultura, a l'edat mitjana, per desenvolupar-se amb relativa fluïdesa necessita el suport de la cort reial, la noblesa (laica o eclesiàstica), i el patriciat urbà, és una tesi que ja sostenia amb contundència Vicens Vives (1956: 59), i diversos estudis contemporanis i

²¹⁷A l'AHPB consta un Antoni Figueres «in decreto licenciato» que atorga testament el 24 de desembre de 1474 [Joan Farrer, *Liber Testamentorum* (1456-1511)].

posteriors en l'àmbit de la llengua i la literatura catalanes no han fet sinó confirmar-la amb unanimitat²¹⁸. Aquesta convicció, sense haver d'anar gaire lluny, és la que va portar Rubió i Lluch (1908-1921) a exhumar, d'entre els nombrosos registres de cartes expedits per la cancelleria dels monarques catalans, més de quatre-cents documents valuosíssims que encara ara ens serveixen com a punt de partida per a qualsevol aproximació històrica a la literatura dels segles XIII, XIV i XV.

La importància i el paper decisiu de les corts i el mecenatge reials en l'evolució de la lírica escrita en vulgar, ja des de l'època remota dels primers comtes-reis, i de manera més específica, en el peculiar manteniment de la poesia d'arrel trobadoresca a la Corona d'Aragó tardomedieval, han estat suficientment assenyalats per la crítica (vegi's, a més de Cluzel, 1954-58, i Riquer, *HLC*: I, 40-55, l'acurat resum que en fa M. Cabré, 1999: 22-28, i la bibliografia recent que hi cita). Des dels temps de Pere el Gran (1275-1296), protector de Cerverí de Girona i coautor d'una *tenso* amb un Peironet copiada al *VeAg*, la poesia trobadoresca havia estat considerada la tradició poètica pròpia de la cort reial catalana. L'herència de l'univers literari aristocràtic i cavalleresc evocat per aquesta tradició, amb tota la càrrega ideològica i propagandística que li és consubstancial, serà un punt de referència constant en la pràctica poètica catalana dels segles XIV i XV, entesa com un exercici refinat i prestigiós que forma part del complex sistema polític i gestual de la cort²¹⁹.

Perquè, en efecte, si hi ha un tret que caracteritza els lírics cortesos catalans és la seva extracció social aristocràtica o procedent de

²¹⁸Cito tan sols un exemple d'anàlisi global i de tipus fundacional: Rubió i Balaguer, [1955]: 5-16, i dos treballs especialitzats, molt diferents entre ells, que s'ocupen de la poesia durant el període que ens interessa i de la relació dels poetes amb la cort reial o les institucions ciutadanes: Tavani, 1980, i Turró, 2000.

²¹⁹Per al paper fonamental, si no únic, de la cort com a difusora de cultura encara a la primera meitat del segle XV, vegi's Cingolani (1990-91: 62, n. 60), que tracta de reconstruir els avatars de l'únic testimoni copiat a Catalunya del *Breviari d'amor* occità en vers: en mans de l'infant Alfons des del 1414, sembla que aquest és l'exemplar al qual haurien tingut accés Guillem Torroella, d'una banda, i de l'altra Andreu Febrer, secretari i diplomàtic a les ordres del rei, que també devia consultar algun dels *Mexaut* que circulaven per la cort des dels temps de Violant de Bar (vegi's més amunt). Per a l'etimologia i evolució del terme *cort*, vegi's Roncaglia, 1982: 33-35.

la petita noblesa, el patriciat urbà i la diplomàcia reial, és a dir d'ambients molt selectes i restringits --encara que sovint es tracti d'una noblesa de data relativament recent, com passa per exemple en la família March. D'altra banda, és cosa sabuda que l'operació de promoció ciutadana de la lírica cortesa exercida des del Consistori de Tolosa (1323) i, després, per reial decret, des del de Barcelona (1393), va tenir poc ressò en l'estament burgès extern a la cort: aquest va mostrar un interès molt moderat per una poesia d'origen feudal que devia semblar-li del tot aliena a la seva cultura i als seus interessos corporatius. Els cortesans, per la seva banda, van continuar produint inexorablement la mateixa lírica de dos segles enrera (els mateixos temes, les mateixes estructures mètriques i estròfiques, idèntics estilemes verbals), tot just pinzellada per un vernís d'italianismes epidèrmics i per la incorporació, adaptada, d'algun gènere poètic francès (vegi's Riquer, *HLC*: I, 611-19; i Cabré, 1987). Tan sols el geni i el talent personals d'autors com Jordi de Sant Jordi, Andreu Febrer o Pere March, van impedir que aquesta poesia, cada vegada escrita en una llengua més catalanitzada, menys semblant a l'antiga llengua dels trobadors, caigués de manera absoluta en la repetició estèril i en la pura mediocritat.

Per a aquests cortesans catalans del pas del Trescents al Quatrecent, la lírica d'arrel trobadoresca havia estat apresada i assumida com una marca de classe, potser al mateix nivell d'altres ocis palatins i altres activitats mundanes col·laterals a la gestió dels feus i a l'exercici de les armes o de la diplomàcia. La cort medieval, que era alhora centre efectiu del poder, seu de les activitats administratives i teatre del bon gust i de la gentilesa, actuava com a focus productor i al mateix temps receptor de tots els esdeveniments culturals del moment: impartia directrius i projectava una determinada imatge cap enfora, mentre que, al seu interior, s'encarregava d'idealitzar i cohesionar el comportament d'una minoria selecta (Di Girolamo, 1994: 295; Santagata & Carrai, 1993: 25-26). El joc formal i estilitzat de la poesia, farcit de formulismes retòrics i aplanat pel caminador del vers i de la rima, devia

proporcionar una excel·lent palestra pública que buròcrates i senyors no es van estar mai d'aprofitar per a la seva promoció personal. És doncs entre els membres d'aquesta classe culta i benestant, que exercia el poder a través de càrrecs administratius i diplomàtics sovint atorgats pel mateix monarca, o que col·laborava estretament en la gestió i la superintendència de la cancelleria i de la casa reial, que cal buscar la major part dels poetes d'un gran cançoner d'elit com és el *Vega-Aguiló*.

En la teoria, i segons es desprèn dels casos més ben estudiats des del punt de vista històric, cada cançoner es pot definir en funció de determinades coordenades externes, tant si aquestes es tradueixen en una simple i rudimentària disponibilitat de fonts, com si es manifesten en un projecte específic de selecció per part del compilador o del comandatari. Això fa que sovint es pugui arribar a afirmar amb força certesa que un recull o antologia determinat correspon a un entorn històric i cultural concret (Roncaglia, 1991: 36-37). Ara bé, posar en relació els noms o sobrenoms dels poetes transmesos per les rúbriques d'un cançoner i la concisa informació documental oferta pels arxius cancellerescos, no és feina fàcil, sobretot si es tenen en compte les contradiccions atributives en què incorren sovint els compiladors, i la freqüència amb què es repeteixen en una mateixa família els noms de fonts i els càrrecs oficials.

A més, en les rúbriques dels cançoners miscel·lanis del segle XV és molt freqüent la menció ambigua dels autors. Per això han estat descrites com a "atribucions opaques" aquelles on tan sols s'explicita un nom de fonts aïllat, un pseudònim, un cognom sense precisions o un títol, sovint expressats de forma abreujada (Beltran, en premsa). Als nostres ulls, aquestes denominacions creen el miratge d'individualitzar un autor, en aparença aïllant-lo de la multitud dels anònims, però rarament els podem identificar amb un personatge històric real censat amb aquest nom. I malgrat tot, les atribucions sovint fan referència a individus ben documentats en certs contextos, on se'ls pot conèixer amb

noms diferents o àlies²²⁰. D'altra banda, com és sabut, les denominacions breus i hermètiques, o simplement incompletes, són pròpies de comunitats petites i tancades com ho devia ser, en el seu nucli dur, una cort medieval.

Un cop fixat un cercle literari o social i l'època aproximada en què es poden situar els poetes (cosa que sovint resulta fàcil d'intuir gràcies a dedicatòries, endreces o, en alguns casos, dates de celebració de certàmens literaris que hagin estat escrupolosament anotats en les rúbriques), cal contrastar aquestes dades amb el major nombre possible de personatges històrics contemporanis documentats en el mateix entorn. De vegades una operació com aquesta pot donar resultats tan sorprenents com la felicitat identificació d'alguns dels noms que formen «la plana major del *Cancionero general*» en el llibre de registres de l'almoier d'Isabel la Catòlica, cosa que, de passada, demostra l'interès actiu d'aquesta reina, en teoria tan austera, a mantenir una cort poètica al seu voltant (Beltran, 2000). És llavors que es pot afirmar amb propietat, com fa Deyermond (1996: 11), que «blank spaces on the map of late-medieval poetry are filled in».

Per a l'estudi del context cultural del cançoner *VeAg*, l'obstacle principal rau en el simple fet que la majoria de documents que haurien d'ajudar a desentrellar-lo encara dormen, inèdits, en plec de registres inescrutats als dipòsits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Les identificacions exposades fins aquí i el discurs que segueix, doncs, són una semblança necessàriament incompleta, esbossada a grans trets, de l'escenari històric on van viure molts dels poetes que formen part de la nòmina del cançoner.

Com s'ha fet constar al capítol anterior, els poemes dels autors més propers al moment de la compilació del *VeAg* apareixen sovint

²²⁰Un excel·lent exemple d'aquest fenomen el proporciona el ms. Nouv. Acq. Fr. 15771 de la BNP, descobert el 1965: al costat d'atribucions tan enigmàtiques com "Blosseville", "Vaillant", "Fredet", "Montbeton" i "Jeucourt", se n'hi troben d'altres com "Mons. d'Orléans" o "Le roi René de Sicile", que haurien estat igualment hermètiques si no es referissin a personatges ben coneguts del filòleg i de l'historiador. Vegi's Beltran, en premsa, que s'ha ocupat llargament del tema.

encapçalats per rúbriques explicatives: fra Joan Basset, Gabriel Ferrús i, en menor grau, Lluís Icart. Però també alguns poemes d'autors d'obra més reduïda al cançoner, com Arnau March i Jordi de Sant Jordi, o els intercanvis de cobles entre Francesc de la Via i Narcís de Sant Dionís, d'una banda, i Jaume Bonet, Joan d'Olivella i el desconegut A. de Montanyans, de l'altra, estan precedits per rúbriques extenses, sovint circumstanciades, on es posen de manifest els vincles socials i la contemporaneïtat incontestable d'uns i altres. La majoria d'aquests personatges, com s'ha detallat més amunt, es poden identificar amb individus històrics documentats als registres cancellerescos de la reina Maria i del Magnànim entre els anys 1408 i 1438.

Parlen a favor d'aquest ambient cortesà alguns poemes directament vinculats amb personatges de la família i l'entorn reial: el plany pel rei Ferran d'Antequera de Ferrús, la cobla de Basset adreçada a l'infant Enric d'Aragó i el seu plany pel cardenal de Tolosa (la mort del qual anunciarà la reina Maria al seu marit en una carta del març de 1417), l'endrega i la tornada de l'*Estat d'onor e de amor* de Sant Jordi, dirigides al Magnànim i a Margarida de Prades. Tenim també l'esment de «l'axcelhen pros reyna regnant en Arago» contingut en la *Consolacio* d'Icart, i encara caldria afegir a la llista la cobla del mateix Icart a Na Pau: si la identificació de la dama és correcta, hi ha raons per creure que aquesta va passar del cercle íntim de Violant de Bar a la cort de Margarida de Prades i, d'aquí, a la de Maria de Castella (el seu pare, Francesc de Pau, que havia estat camarlenc de Joan I, encara consta amb el mateix càrrec a la cort de l'infant Alfons: *vid supra*).

Segons el que es pot deduir a partir del conjunt de dades que emergeix dels documents editats o extractats més avall, i de la informació cronològica oferta pels poemes mateixos, la compilació del cançoner s'ha de situar en el període que va de 1416-17 a 1432, abans que el Magnànim s'instal·lés de manera definitiva a Nàpols. Però aquesta datació encara es pot afinar una mica més. Poc després de la resolució del Cisma (al qual es refereix el *Vers lauda* de Basset [N126] com a problema encara candent), que a casa nostra es va tancar el gener

de 1416 amb la sostracció d'obediència del rei d'Aragó al papa Luna, anunciada per sant Vicent Ferrer a Perpinyà en abrandat sermó, moria el rei Ferran a Igualada (2 d'abril de 1416), i al cap de poc de ser coronat Alfons, moria també el cardenal de Tolosa Pere Rabat (22 de març de 1417), que només un any abans havia defensat Benet XIII en un concili provincial a Barcelona (Puig i Puig, 1920: 315, n. 4). La compilació del cançoner, és clar, no pot ser anterior a aquestes dates.

L'any 1417 Alfons es trobava a València, disposat a armar una flota per passar a Sardenya i Sicília. Els primers anys del regnat del Magnànim són temps de greus enfrontaments dialèctics entre el rei i la noblesa catalana, que veu amb malfiança com Alfons s'envolta de privats i *criados* castellans, molts d'ells antics servidors del seu pare, i, sobretot, com el jove monarca intenta passar per alt l'antic i robust sistema constitucional català. El 21 de març de 1419, després de múltiples topades, el rei es veu obligat a tornar al Principat i a convocar Corts, que se celebren a Sant Cugat i a Tortosa entre 1419 i 1420, i que s'acaben al mes de març amb la ruptura momentània entre el rei, el baronatge i el patriciat urbà. El maig d'aquell mateix any, impacient per assolir la glòria a través del domini de la Mediterrània, Alfons s'embarca al port dels Alfacs cap a Mallorca i Sardenya, deixant la resignada consort com a lloctinent. La reina Maria, però, a petició de les Corts, quedarà envoltada d'un "bon consell", si més no des del punt de vista dels catalans (Vicens Vives, 1956: 107-10).

L'èxit o no d'aquestes campanyes militars (1420-23), en les quals van participar alguns dels poetes més notables del cançoner (Jordi de Sant Jordi, que hi fou adobat a cavaller²²¹, i Andreu Febrer, que hi obtingué la castellania de Catània²²², a més del jove Ausiàs March i d'un Lluís de Vila-rasa que deu ser el pare del poeta), ha estat ponderat de manera molt diversa pels historiadors. Mentrestant, a Barcelona se celebren les Corts de 1421-23, presidides per Maria de Castella, que són

²²¹Vegi's Riquer & Badia (1984: 18-19), i els seus documents xxxiii-xxxvi.

²²²Vegi's Riquer (1951: 19, n. 31). Lletra del rei Alfons, signada a Messina el 18 de maig de 1421 (ACA, reg. 2888, f. 36).

decisives per entendre el transcurs de la història política posterior, ja que s'hi consuma la victòria del moviment pactista dels braços catalans per damunt de l'autoritarisme de la monarquia, i s'hi comença a perfilar la profunda escisió de la noblesa que, a la llarga, acabarà conduint el país a la guerra civil del 1462. Aquest és el període que l'historiador gironí anomena "entreacte continental", entre 1423 i 1432, durant el qual el Magnànim es va estar encara uns nou anys als seus regnes hispànics. Tot indica que en aquest lapse de temps es devia compilar el cançoner *VeAg*.

En primer lloc, sabem, per les lletres reials de la cancelleria, que Jordi de Sant Jordi comença a ser nomenat *miles* o *mossen* a partir del 1420, després dels setges de Calvi i Bonifacio²²³. En la rúbrica de l'*Estat d'onor e de amor* el nom del poeta també està precedit d'aquest títol. Això indueix a creure que el cançoner va ser compilat posteriorment a aquesta data (Riquer, 1955: 105). I, de fet, no costa gaire d'imaginar que el *VeAg* podria haver estat concebut com un recull de la poesia catalana contemporània (d'arrel trobadoresca, arcaitzant, enriquida amb una selecció dels més il·lustres predecessors en l'art de trobar) ofert al nou rei de la dinastia castellana després de les expedicions militars que l'havien tingut allunyat de la terra durant més de tres anys.

Reprendré aquest fil de seguida: abans, però, val la pena de fer atenció a d'altres indicis que afecten la cronologia del cançoner.

Pel que fa a la datació *ante quem* que va proposar Riquer (1954a: 7, n. 5) i que acceptà Bohigas (1972, 1978, 1988), basada en l'absència del poema jordià *Presoner*, escrit el 1423 amb motiu de l'empresonament del poeta en mans del *condottiere* Sforza, queda clar que s'ha de descartar, almenys com a element decisiu, a causa de la llacuna que afecta precisament la possible secció truncada de Sant Jordi (vegi's els apartats **I.4**, i **III.4.3**). Ara bé, hi ha una altra dada que podria permetre acotar

²²³Lletra del rei del 3 de desembre de 1420, «in obsidione de Bonifacio», on concedeix al «dilectum camerarium nostrum Georgium de Santo Georgio, militem», l'alcaidia del castell de la Vall d'Uixó (ACA, reg. 2781, f. 174). Document editat per Nicolau (1913: 175), i ressenyat per Riquer & Badia (1984: 50). Vegi's també la llista de cavallers que van participar a l'expedició donada per Capmany (1787: apèndix, 19).

més els anys en què es va preparar l'antologia lírica del cançoner. La cobla tramesa per fra Joan Basset «al molt alt don Enrich» (N116), el tercer dels infants d'Aragó, escrita en «rims equivocs e maridats» (*vid Leys*, II: 115 i 140) i encapçalada per aquesta llarga rúbrica explicativa, diu així:

*Cobla tramesa al molt alt don / Enrich per fra Basset.
Es de rims / equivocs e maridats.*

Astres no us fuig, pus tan sabers se planta,
senyor mot naut, en vos, qui desfayt plant;
4 per ço d'umay eres tot mon cors plant
a servitut vostre, car milhor planta
plantar no pusch, plantans dins la gran tanca
del mundenal terma: donchs tot me tanch
8 jos la forts claus de vostre gaugos tanch,
si com l'aucelhs qu'es pres quant hom lo tanca.

A banda d'una habilitat no gens menyspreable en l'ús dels recursos versificatoris més acadèmics (en aquest cas la polisèmia, la derivació i l'atribució de diferents categories gramaticals al mot en rima), la poesia de fra Joan Basset posa de manifest que a aquest autor li agradaven les endevinalles i les profecies farcides d'al·legories: al seu cançoner hi consten dues cobles esparses *divinitives* (N117-117), una de *rescosta* (N120) i un *vers clus* (N123). Es tracta de gèneres àulics i cortesans per excel·lència, que no desentonen gens al costat de les altres quatre poesies de circumstàncies que el *VeAg* ha conservat de fra Basset: la cobla que ara ens ocupa (N116), el plany per la mort del cardenal de Tolosa (N121), el *Vers lauda* contra el Cisma (N126), i el *Letovari* a Guerau de Massanet (N125), sense oblidar l'endreuça del *Vers clus* «al naut prelat bisbe de Barchinona».

El contingut del poema, sumat a allò que coneixem sobre la personalitat poètica i les connexions socials de l'autor, permet postular, d'acord amb el que suggeria fa anys Benito Ruano en un treball sobre la fortuna literària de l'infant Enric (1964: 176-77), que la cobla de Basset fa referència a un fet històric ben precís: el llarg empresonament de

l'infant al castell de Mora entre 1422 i 1425, després del sonat "atraco de Tordesillas" (1420) en què Enric va literalment raptar del llit on dormia el seu cosí Joan II de Castella, i es va fer amb el govern del regne. A partir del febrer de 1424, Alfons s'estableix a València i comença a fer gestions per alliberar el seu germà. A la fi, el setembre de 1425, gràcies a la insistència del Magnànim, Joan de Navarra accedeix a intercedir per l'infant i obté del rei de Castella el perdó i la llibertat d'Enric²²⁴. La cobla, doncs, hauria estat escrita en aquests anys, en tot cas abans del 1426, quan l'infant és de fet alliberat. Així, el v. 1, «Astres no us fuig [...]», i els vv. 3-4, «per ço d'umay eres tot mon cors plant / a servitut vostre [...]», poden ser llegits com una promesa de rescat per part del Magnànim i els seus (i Basset, com s'ha vist, era home de confiança del rei d'Aragó). Als versos finals del poema, mitjançant la comparació amb l'ocell engabiat, es fa referència a la presó de don Enric i al retòric desig del poeta de compartir amb ell la captivitat, qualificada de "gaujosa" a causa de la presència de l'infant.

Si aquesta interpretació fos encertada, es podria establir, amb la prudència del cas, l'any 1426 com un nou i ajustadíssim *terminus ante quem* per a la compilació del cançoner. S'ha de tenir en compte, a més, que aquesta mena de poemes no s'escriuen ni es copien si el tema no és de rabiosa actualitat. Així, l'arc de dates possibles ofert pels textos del cançoner s'ha anat reduïnt a uns pocs anys entre les primeres campanyes militars del Magnànim a Itàlia (1420-23) i l'alliberament de l'infant Enric, el 1426.

De totes maneres, ni que sigui en el terreny de la hipòtesi, em sembla que és important de distingir entre el moment de compilació del cançoner i el moment de composició dels poemes datables. La majoria de peces, fins i tot moltes de les que pertanyen a l'ampliació cortesana (*VeAg1*), que cronològicament és la més tardana, ja feia temps que estaven escrites abans de ser copiades en la seqüència que anomenem

²²⁴Per a aquest i altres episodis no menysfortunals de la *vida* de l'infant Enric, vegi's Benito Ruano, 1952, que es mostra fascinat pel caràcter impetuós i insurrecte del personatge.

cançoner (és el cas del plany de Ferrús pel rei Ferran, per exemple, per força anterior en més d'un any a altres poemes de datació segura: el plany de Basset per la mort del cardenal, si més no). Altres poemes d'aquesta mateixa fase, en canvi, podien ser molt recents, gairebé contemporanis del moment de la compilació, sobretot si els seus autors formaven part del nucli promotor de l'antologia. Aquest seria el cas, si he sabut llegir bé el text, i si la datació del cançoner no està molt desencaminada, de la cobla de Basset tramesa a l'infant Enric.

És probable, d'altra banda, que els intercanvis de cobles copiats al final del cançoner (Bonet-Olivella-Montanyans, F. de la Via-N. de Sant Dionís) hagin estat afegits a última hora (materialment, per una segona mà, el poema N159; i en una fase anterior de còpia, N157-58). Això, és clar, no vol pas dir que els textos haguessin d'haver estat escrits en l'últim moment: podrien haver arribat més tard a les mans del compilador per altres raons. Però sí que significa que els seus autors s'han de situar clarament en l'entorn més pròxim al projecte de compilació del cançoner. S'ha de tenir en compte, a aquest efecte, que la pràctica de la poesia cortesana acostuma a ser un exercici de joventut, i que resulta normal que molts d'aquests individus estiguin registrats amb posterioritat al moment en què s'exercitaven en el conreu de la lírica. El marquès de Santillana ho deixa ben clar al *Prohemio e carta al jove conestable de Portugal*: «Ca estas tales cosas alegres e jocosas andan e concurren con el tienpo de la nueua edad de iuuentud, es a saber: con el vestir, el iustar, con el dançar e con otros tales cortesanos exerçios. E asy, señor, muchas cosas plazen agora a vos que ya no plazen o deuen plazer a mi» (Gómez Moreno, 1990: 51). De fet, si es mira bé, és natural que la majoria d'aquests personatges es trobin més ben documentats uns anys després, quan ja havien assolit algun càrrec important a la cort (i potser fins i tot havien abandonat l'activitat poètica). Sense oblidar, d'altra banda, que el trio Bonet-Olivella-Montanyans forma part del cercle de coneixences de Ferrús i Massanet, i que fra Basset era també amic del darrer. Aquest vincle és un element

definitiu que dóna versemblança a la teoria que aquest grup de poetes hauria constituït el motor actiu de la compilació del cançoner.

Abans s'ha esmentat una ocasió en què el rei hauria pogut rebre el cançoner com a present, al seu retorn de les campanyes militars de 1420-23: entre el 3 i el 10 de desembre de l'any 1423, el *LSB* (I: 1-8) descriu «Com lo senyor rey Alfonso vingué de Nàpols, y de les grans y solempnes festes que li foren fetes assí en Barcelona». De fet, ja les festes celebrades a València l'any 1415 en honor de les noces del primogènit amb Maria de Castella i, més endavant, l'any 1423, els actes aparellats per celebrar la tornada del rei de Nàpols i la seva entrada en aquesta ciutat, van ser particularment sonats (vegi's la descripció de les despeses i gestions de la ciutat que en fa Carreres Zacarés, [1925]: 113-30). Un rei que, quan era infant, s'havia envoltat de poetes com Santillana, Sant Jordi, Febrer, per força ha de ser considerat un òptim destinatari potencial del gran cançoner àulic que és el *VeAg*. Cal tenir en compte que, en l'escenari descrit, res no permet encara imaginar el dramàtic sentiment d'abandó i de "quasi viduïtat"²²⁵ en què l'absència del Magnànim sumiria el país (i la reina més estimada de la nova dinastia) al cap d'uns anys, màxima preocupació dels catalans en la segona meitat del segle XV: Espadaler (1984: 136-148) ha fet una acurada descripció d'aquest "procés d'absència", polític i sentimental, que té un clar paral·lel literari en la ficció novel·lesca del *Curial*. Ben contràriament, el clima d'alegria i esperança polítiques d'aquests anys d'entreacte continental es manifesta en la sumptuositat de les cerimònies orquestrades en honor del rei pel patriciat urbà. El *LSB* (I: 29-29), per exemple, reporta amb tota solemnitat el «rench de junyir tengut per lo senyor rey don Alfonso» que es va celebrar al Born de Barcelona el diumenge 6 de juny de l'any 1424, i la gran festa i sopar que va tenir lloc després a la sala gran del palau reial, on foren

²²⁵L'expressió, com és sabut, es troba en el discurs pronunciat l'any 1454 pel cardenal Margarit, que compara la Catalunya de Pere el Gran amb «aquesta quasi vídua nació». El famós cicle poètic sobre l'absència del Magnànim prové dels mateixos anys (vegi's Aramon, 1970: 397-411).

convidats «los aventurers ensemps ab molts altres cavallers e gentils homens e ciutedans». No es pot negar que un acte així compleix tots els requisits per ser l'escenari ideal de manifestacions cortesanes i lúdiques com ara el conreu de la poesia.

I amb tot, el rei Alfons no és l'únic candidat que convé considerar com a possible destinatari del cançoner. El llibre de poesia també podria haver estat preparat per a una altra persona principal de la cort, algú que, a diferència del monarca, hi fou sempre present, i que exercia un poder immediat i real, quan el rei estava de campanya militar, en totes les gestions administratives i diplomàtiques de la cancelleria: la lloctinent, Maria de Castella. Ella, com demostren els documents, és qui havia de tractar a diari amb molts dels individus que conformen la nòmina de poetes més recents del cançoner: Gabriel Ferrús, tresorer i receptor «dels quarts de la reina» al Principat; Arnau March, sotscomprador «domine regine»; Francesc de la Via, sotsveguer de Girona; Narcís de Sant Dionís, canonge i doctor, oïdor dels comptes de la Generalitat per al trienni 1416-19; Joan d'Olivella, cònsol dels castellans a Mallorca; Lluís Icart, donzell que es va oferir a participar en l'armada que reclutava el Magnànim per lluitar contra Castella el 1429, i en els afers del qual la reina hauria d'intervenir anys més tard, amb motiu de les bandositats i crims comesos a Lleida; fra Joan Basset, home de confiança del rei, la biografia del qual encara desconeixem. De fet, des de molt abans de l'any 1432, quan Alfons desapareix literalment de la política hispànica, és Maria de Castella qui ha de governar els regnes peninsulars de la Corona d'Aragó, ja des de les Corts de 1421-23, en què, com s'ha dit, intervé de manera activa, tot i que sempre sota la supervisió i el control remots del rei.

Un fet aïllat, en aparença intrascendent, i al qual ningú fins ara no sembla haver prestat atenció, pot ajudar a perfilar el panorama que es va dibuixant a partir d'aquesta hipòtesi: l'any 1425, la reina Maria, que més aviat tendeix a les lectures piadoses (cfr. l'inventari dels seus

béns escrit l'any 1458: *Inventari*, 1907²²⁶), demana a un poeta innominat de la seva cort un «cançoner de cançons per vos mateix ordenades, lo qual per veure vostras obras, les quals nos han molt loades, hauriem plaer de leger» (vegi's el doc. 66 *infra* [ACA, canc, reg. 3220, f. 112])²²⁷.

Tot i que els llibres ressenyats en l'inventari dels béns de Maria de Castella són bàsicament obres devotes i de filosofia moral, sabem que la reina s'interessava també per altres menes de llibres (vegi's Madurell i Marimon, 1979-82: 354, núms. 77, 78): el 1420, des de Saragossa, demana a la vídua de Bertran Coscó el llibre *Flos de Gaya Sciència*, que Joan Porta (escrivà de ració del rei) havia prestat al seu fill Bernat Coscó i que aquest havia ofert en préstec a l'infant Pere. El 1421, des de Barcelona, demana unes *Epístoles de Sèneca* a Olf de Pròixida, germà gran del poeta Gilabert, dient-li que les farà copiar i les tornarà de seguida (Soldevila, 1928: 366). La feina devia arribar a bon port, ja que les *Epístoles* consten a l'*Inventari* (1907: núm. 21). També hi figura (núm. 58) un «libre apellat de Enyego Lope de Mendoza, ab cubertes engrutades ab aluda de blau e de groch, scrit tot en paper; comença lo titol: *Proverbios ordenados por Enyego de Mendoza*, etc., e comença lo dit libre: *Serenissimo e benaventurado principe*, etc [...]». Finalment, en una carta de l'any 1423, la reina demana «al noble, amado e devoto nuestro en Ferran Lopez d'Estunyega» les obres següents: *Florença*, *Conte*

²²⁶«Inventari dels bens de dona Maria reyna d'Aragó e de les dues Sicílies», editat al *Recull de Textes Catalans Antichs* (aplech segon, volum VIII). El *Recull*, publicat entre 1906 i 1912, fou iniciativa d'I. de Janer, E. Moliné i Brasés i L. Faraudo de Saint-Germain, autoanomenats "Tres companys bibliòfils" en al·lusió als famosos "Cuatro compañeros alemanes" radicats a Sevilla entre els anys 1490 i 1503. L'inventari està extret d'un document de l'Arxiu Històric de València (Arxiu del Real, núm. 473), i comença al f. 29, precedit d'aquesta portada: «Inventarium bonorum rerum jurium et actionum Serenissime domine Marie Regine quondam Illustrissimi domini Alfonsi Regis Aragonum et utriusque Sicilie dive recordationis relicte factum per Reverendos et Magnificos Manumissores et executores testamenti codicillorum et ultimarum voluntatum prefate domine Regine». L'inventari dels llibres comença vint-i-dos fulls més endavant.

²²⁷El fet és esmentat, gairebé de passada, per Rubió i Balaguer (1960: 171): «Sólo una vez he visto que doña María pidiera un libro de poesía. En 1425 deseaba obtener un *cançoner de cançons* cuyo autor (no citado por desgracia en el documento) le había sido muy elogiado».

Lucanor i *Ystorias de Spanya* (ACA, canç, reg. 3168, f. 139, transcrit per Soldevila, 1928: 338).

Si m'he entretingut a ressenyar els interessos literaris de Maria de Castella, és sobretot perquè penso que cal abandonar la idea que aquesta reina, per casta i devota, dissortada i malaltissa (que és com ens l'ha pintada, amb tints romàntiques, la biografia de Soldevila, 1928: 236), era contrària a la gentilesa cortesana del joc poètic i, per tant, al manteniment d'una "cort d'amor" com la que sempre s'ha associat, per exemple, a la seva predecessora Margarida de Prades (Riquer & Badia, 1984: 34-43; Fort i Cogul, 1970: 169-72). De fet, totes les prevencions de Massó (1932: 413-15), Rubió (*HLH*: III, 799)²²⁸ i Riquer (1950a: 290) a l'hora d'identificar-la amb «l'axcelhen pros reyna regnant en Arago» de la *Consolacio* d'Icart, tenen l'origen en aquesta visió subjectiva i poc positivista que la tradició ha adjudicat a la personalitat històrica de la muller del Magnànim (vegi's l'apartat dedicat a les dades biogràfiques de Lluís Icart). Com diu Espadaler (1984: 141), aquest retrat moral, heretat de Zurita, és de fet un tòpic en la descripció de la personalitat de la reina. A tall d'exemple il·lustratiu, val la pena de recordar el cas abans citat del llibre de l'almoïner d'Isabel la Catòlica, una reina molt més dura i austera que Maria de Castella, i ben poc inclinada, segons els seus biògrafs, a les frivolitats cortesanes, però que malgrat tot mantenia a títol personal un nodrit seguici de poetes i trobadors dedicats a cantar, retòricament, la seva bellesa i les seves virtuts (*vid* Jones, 1962).

Doncs bé, pel context i la data en què aquest "cançoner de cançons" és reclamat (1425), i pel fet de contenir lírica amorosa (el gènere *cançó* no permet de dubtar-ho: cfr. *Leys*: II, 177)²²⁹, és possible conjecturar, sempre en el camp de la hipòtesi versemblant, que el cançoner de la lletra reial tingui alguna cosa a veure amb el *VeAg*, o potser, més probablement, amb una secció del *VeAg*. Portant encara

²²⁸«Si la reina Margarita fue galanteada en su viudez, no parece que lo fuera la mujer el Magnànimo, tan rígida y austera en su conducta y en su gobierno».

²²⁹«Chansos es dictatz que d'amors/Principalment o de lauzors/Tracta, recitan motz plazens/Am alcus bels essenhamens/Per dar a totz bona doctrina/Qu'estiers del tot non appar fina./De V a VII cobblas encara/Et aytal so cum vers ampara [...]».

més enllà les suposicions, i donat que l'escrivà no esmenta el destinatari de la carta (per desgràcia no es conserven els comptes del racional de la reina de l'any 1425: hi ha una llacuna de 1420 a 1428), es podria hipotitzar que el poeta elogiat en l'entorn de la lloctinent fos algun dels lírics que compta amb un corpus extens al cançoner, algun autor l'obra del qual s'acompanya de rúbriques explicatives: en tot cas, un dels més tardans i vinculats a la cort, com per exemple Gabriel Ferrús.

Si la carta, com sembla deduir-se de l'expressió «per vos mateix ordonades», fa referència a un cançoner personal, llavors la demanda podria obeir a un objectiu d'allò més elemental: reclutar l'obra lírica d'algun dels poetes cortesans amb secció pròpia a l'interior del recull. El document, en aquest sentit, s'hauria de considerar com un rar testimoni dels preparatius o fase de recollida de material poètic per a un cançoner quatrecentista, imprescindible primer pas que cal suposar a la base de la compilació d'una gran antologia diacrònica com és el *VeAg*.

Està clar que això no passa de ser una suposició, una hipòtesi de treball fundada en la documentació d'un grapat de poetes del *VeAg* en l'entorn de la cort que Maria de Castella, la muller del Magnànim, mantingué a les ciutats de València i Barcelona entre 1420 i 1432. En aquests anys, parlar de la cort de la reina Maria no significa encara parlar d'una cort radicalment diferent o fins i tot confrontada a la del rei, com passarà després de la conquesta de Nàpols (1442). Val a dir, de tota manera, que el suposat contrast entre una i altra prové sobretot de la interpretació en excés simplificadora que ens han llegat els grans historiadors de l'època, des de Zurita fins a Soldevila (1928) i Rubió i Balaguer (1960): medievalisme fanàtic a la cort de la reina, humanisme renaixentista a la Nàpols alfonsina. Sigui com sigui, el present treball no és el lloc indicat per debatre la idoneïtat o no d'aquesta dicotomia (vegi-se'n un ràpid repàs a Nadal & Prats, 1996: 55-60).

Convé no oblidar que, durant aquests mateixos anys, un pacient i desconegut traductor s'ocupava en la "translació" al català del *Decameron*, acabada el 5 d'abril de l'any 1429 a la vila de Sant Cugat del Vallès, segons es llegeix al colofó de l'única còpia conservada (BC, ms.

1716). Com sabem, l'anònim traductor va decidir substituir la balada que tanca la primera jornada de la novel·la amb una estrofa d'un antic poema que el *VeAg* transmet sencer i atribuït a la Reina de Mallorca (N55). El primer d'agost d'aquest mateix any, a Barcelona, la «*Comedia* de Dant Alighieri, de Florença» era «traslatada per n'Andreu Ffabrer, algutzir del molt alt príncep e victoriós senyor lo senyor rey don Alfonso, rey d'Aragó, de rims vulgars toscans en rims vulgars catalans»²³⁰. Andreu Febrer, com s'ha vist, és un dels tres poetes catalans que reben el tractament de "clàssics" en la jerarquia estructural del cançoner.

En darrer terme, i deixant de banda etiquetes històriques o apreciacions més o menys subjectives, la vitalitat cultural de la cort reial catalana anterior a la conquesta de Nàpols parla per ella mateixa: a través de la pràctica de la poesia exercida per molts dels cortesans, i sobretot gràcies a l'interès que tingué algun d'ells a compilar i fer copiar un gran cançoner antològic com el *VeAg*, on es recollís el bo i millor de la tradició trobadoresca i posttrobadoresca, i on es deixés constància escrita de l'activitat literària contemporània.

²³⁰Riquer, 1978: 117.